

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI
AEGEAN REGION CHAMBER OF INDUSTRY

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI

**2018 YILINDA
DÜNYA VE TÜRKİYE
EKONOMİSİ
&
2019 YILINDAN
BEKLENTİLER**

Ocak 2019

İÇİNDEKİLER

Giriş	3
1. 2018 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	5
1.1. GENEL BİR BAKIŞ	5
1.2. 2018 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	5
1.2.1. ÜRETİM VE TİCARETTE GELİŞMELER	5
1.2.2. DIŞ DENGE, DÖVİZ KURLARI, BÜTÇE ve FAİZLER	10
1.2.3. ENFLASYON VE İŞSİZLİK	16
1.2.4. MENKUL KIYMET BORSALARI	19
1.2.5. KÜRESEL REKABET GÜCÜ	21
2. 2018 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	26
2.1. GENEL BİR BAKIŞ	26
2.2. MAKRO EKONOMİK GELİŞMELER	28
2.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜME	28
2.2.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME	34
2.2.3. YATIRIMLAR VE BÜYÜME	40
2.2.3.1. YERLİ YATIRIMLAR	41
2.2.3.2. YABANCI YATIRIMLAR	48
2.2.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK	52
2.2.5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	56
2.2.5.1. DIŞ TİCARET	56
2.2.5.2. ÖDEMELER DENGESİ	60
2.2.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU	65
2.2.5.4. DÖVİZ KURLARI	68
2.2.5.5. DIŞ BORÇLAR	74
2.2.6. KAMU KESİMİ DENGESİ	78
2.2.6.1. BÜTÇE DENGESİ	78
2.2.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI	83
2.2.6.3. KAMU BORÇ STOKU	85
2.2.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ	86
2.2.7. ENFLASYON	88
2.2.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI	95
2.2.9. BANKACILIK, PARA, MEVDUAT VE KREDİLER	98
2.2.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER	98
2.2.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI	98
2.2.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ	100
2.2.9.2. PARASAL GELİŞMELER	104
2.2.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ	105
2.2.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ	106
2.2.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER	111
3. 2018 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ	115
3.1. ÜRETİMDE GELİŞMELER	116
3.1.1. SANAYİDE ÜRETİM VE BÜYÜME	116
3.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI	120
3.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	122
3.2. İSTİHDAMDAN GELİŞMELER	123
3.3. VERİMLİLİKTE GELİŞMELER	125
3.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER	126
3.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI	128
4. 2019 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ	131
4.1. 2019 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	131
4.2. 2019 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	134
5. SONUÇ	143

GİRİŞ

İlk insandan günümüze dünya sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Böylesi bir sürecin tarihsel arka planında öncelikle sosyolojik etkileşimlerin, sonra güç/iktidar savaşlarının ve nihayet bilim ve teknolojideki gelişmelerin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu farklı dinamiklerin her birinin farklı dönemlerde ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte günümüze bakıldığında her üç dinamiğin de güçlü olarak devrede olduğu, bunların kaotik ve de dinamik bileşimi ile karşı karşıya olunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir taraftan kitleleri harekete geçirmeye imkan veren sosyal medya diğer taraftan Doğu-Batı arasındaki post-modern küresel güç ve vekalet savaşları bir diğer taraftan da baş döndürücü hıza ulaşan bilimsel ve teknolojik gelişmeler eş-anlı olarak, adeta aynı yelkenli gemiye farklı yönlerden gelen rüzgarlar gibi, dünyayı etkilemektedir.

Bunlarla birlikte dünya genelindeki gelişmelerde ekonomi boyutunun hala “en belirleyici” konumda olduğu, daha doğru bir ifadeyle bu farklı dinamiklerin beslendiği ortak kesişim alanında ekonominin bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla, merkezinde ekonomi olmak üzere, dünya genelindeki kaotik-değişim iklimi devam etmekte “normal” yeniden, her dönem için geçerli olacak şekilde, hep bir “yeni normal” ile karşılaşılmaktadır. Küresel ticaret savaşları, kur savaşları, dünyanın bilinen bölgelerinde bitmeyi bilmeyen savaşlar, etkinliği artan sosyal medya, Endüstri 4.0, Brexit-in... Algılaması güç, uyumu güç, yönetmesi güç süreçler bu yeni normalin bazı yansımalarıdır.

Böylesi bir küresel iklimde, oldukça liberal bir dış ticaret ve finansal sisteme sahip olan Türkiye’de de normalin tanımı değişmeye başlamıştır. Nitekim dış kaynak girişine bağlı tüketim ve inşaat çekişli büyüme modelinde değişime gidilmesi gerekliliği 2018 yılında kendini yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Her ne kadar bu yapı sürdürülmeye çalışılsa da, 2018, Türkiye’nin ekonomide vizyon yenileme zorunluluğunun pekiştiği bir yıl olmuştur. Bu nedenle zorlu geçen bir yılı daha kolay olmayacak bir yıl beklemektedir.

Bu çalışma ilki 2018 yılının değerlendirmesi, ikincisi de 2019 yılına ilişkin öngörülerin ortaya konulması olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dünya ekonomisi, Türkiye ekonomisi ve sanayi sektörüne yönelik alt başlıklar bulunmaktadır. İkinci bölümde ise dünya ve Türkiye ekonomisinin olası 2019 yılı fotoğrafı ve bu fotoğrafa uyumun gerekleri değerlendirilecektir.

I. BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. 2018 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle 2018 yılındaki yaşanan gelişmeler genel olarak özetlenecektir. Ardından ise temel göstergeler yardımıyla dünya ekonomisinin 2018 yılı performansı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.1. GENEL BİR BAKIŞ

Dünya ekonomisi 2008 yılında başlayan ve etkilerini hala gösteren küresel finans krizinin artçı sarsıntılarında hala tam olarak kurtulamamıştır. Bunun en somut görüntüsü ise ABD merkez bankasının (FED) kriz sürecinde piyasaya sürdüğü bol ve ucuz trilyonlarca doları geri çekmeye başlaması ve faizleri yükseltmesinin dış kaynak bağımlılığı yüksek gelişmekte olan ülkelerde yarattığı sorunlardır. Bu sorunların da dünya ekonomisine talep yetersizliği boyutuyla üretim, istihdam ve ticaret hacmi, artan risk algısıyla da küresel sermaye hareketlerine olumsuz yansımaları olmaktadır.

Bunun yanında, işadımı olarak küreselleşme sürecinin imkanlarından önemli ölçüde faydalanmış bir kişi olmasına rağmen, ABD başkanı konumuyla Donald Trump'ın ticaret savaşlarını başlatması da 2018 yılında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler üzerinde etkili olmuştur. Hatta bu gelişmenin 2018 yılındaki en önemli ve olumsuz gelişme olduğu söylenebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, dünya ekonomisi 2008 kriz sonrası yeni bir dönemin eşiğine gelmiştir. Korumacı ticaret politikaları, rekabetçi kurlar, ülke içindeki yatırımların öncelikli görülmesi alınan ilk sinyallerdir.

1.2. 2018 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Çalışmanın bu bölümünde ekonominin temel alanları itibarıyla dünya ekonomisinde 2018 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

1.2.1. ÜRETİM VE TİCARETTE GELİŞMELER

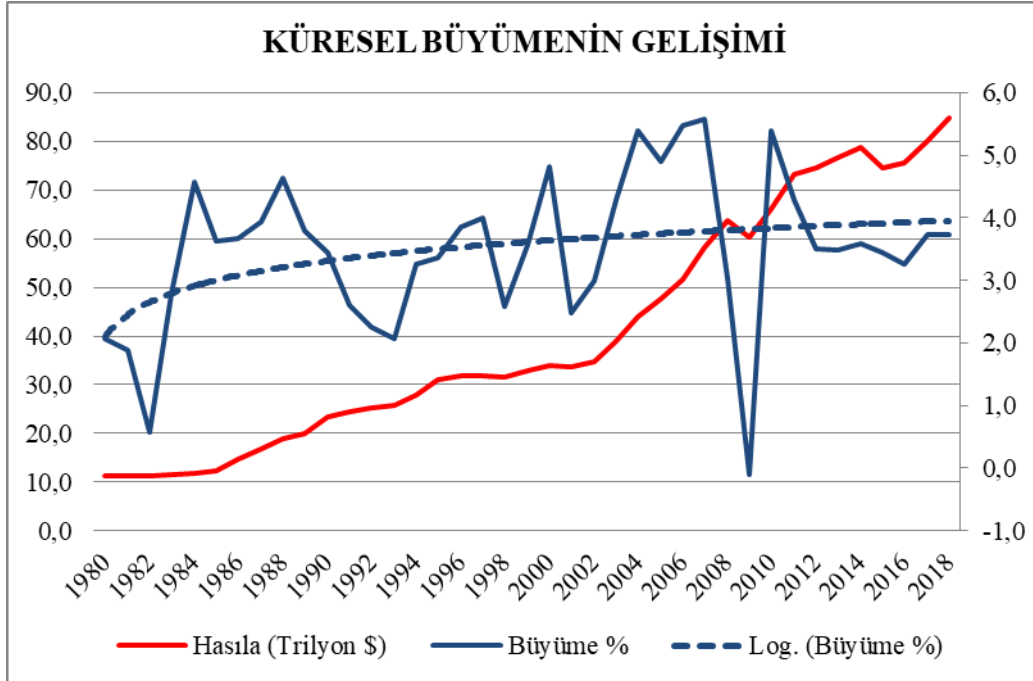
Dünya ekonomisinde 2018 yılında yaşanan gelişmeleri değerlendirmeden önce genel trendlerin en önemlisi olan küresel hasıla ve büyüme gelişmelerini analiz etmek faydalı olacaktır. Tablo 1.1.'den görülebileceği gibi 1980 yılında 11,1 trilyon dolar olan küresel hasıla 2017 yılı sonunda 80 trilyon doları aşmıştır. En yüksek oranlı hasıla artışının, yaklaşık 26 trilyon dolar ile, 2000-2010 arasındaki dönemde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

TABLO 1.1: KÜRESEL HASILADA GELİŞMELER

Yıl	Büyüme Hızı (%)	Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)
1980	2,1	11,1
1990	3,4	23,4
2000	4,8	33,8
2010	5,4	66,0
2017	3,7	80,1
1980-89	3,2	14,0
1990-99	3,1	28,6
2000-09	3,9	46,6
2010-17	3,8	75,0
1980-17	3,5	40,4
1990-17	3,6	49,5

Kaynak: IMF

Diğer taraftan, dönemsel büyüme ortalamalarına bakıldığında, 1980 sonrası dönemde küresel hasılanın 2000 sonrası dönemde biraz daha yüksek bir düzeye yerleştiği görülmektedir. Nitekim 1980-2017 döneminde yüzde 3,5 olan küresel hasıla artışı 2000 sonrasında yüzde 3,8 düzeylerine yükselmiştir. Büyük bir küresel krizin yaşandığı bir dönem olmasına rağmen ulaşılan bu büyüme düzeyinin daha çok 2000-2007 döneminde, daha petro-dolara bağlı, küresel likidite bolluğundan kaynaklanan ortalama yüzde 4,5'lik büyümeden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 1.2'de dünya ekonomisine ilişkin bazı temel göstergeler verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılında yüzde 3,8 oranında büyüyen küresel üretimin 2018 yılında da yakın oranda büyümesi beklenmektedir. Böylece de 2017 yılında 80,1 trilyon dolar olan dünya hasılasının 2018 yılı sonunda 84,8 trilyon dolara yükseleceği öngörülmüştür.

TABLO 1.2: DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GELİŞMELER

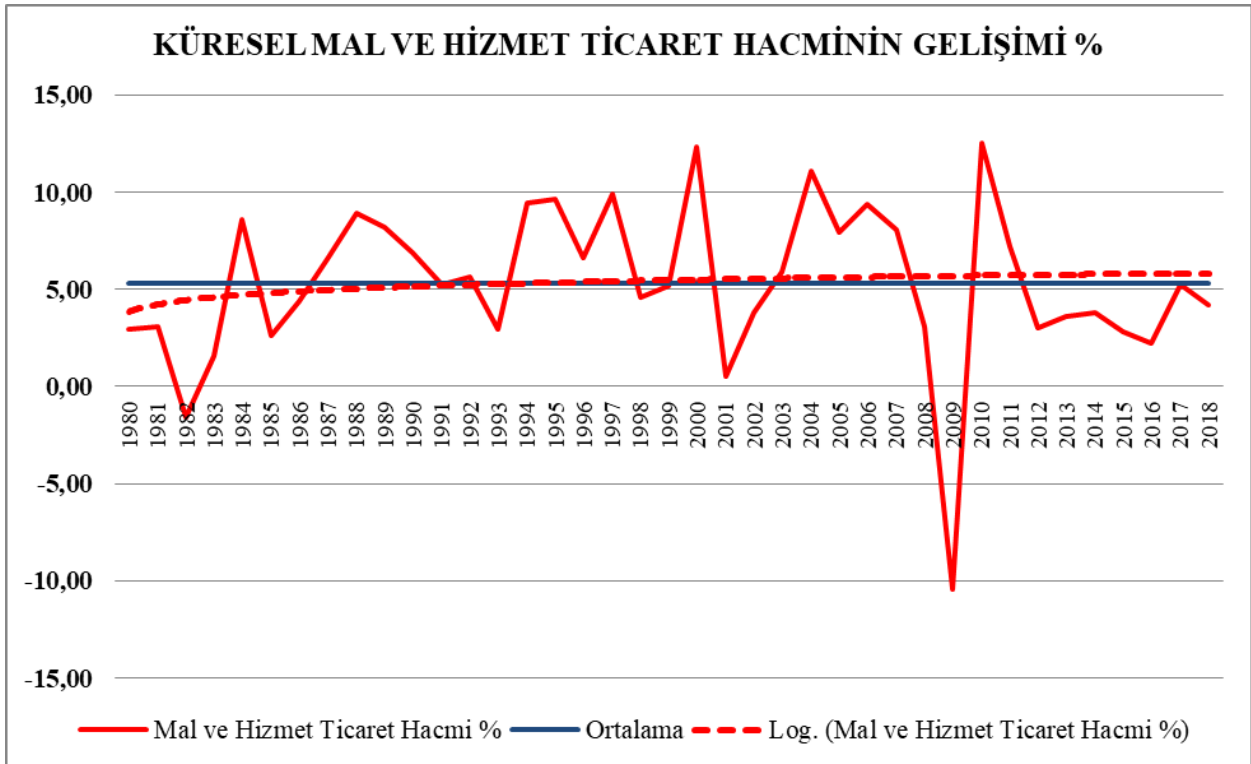
GÖSTERGE	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
BÜYÜME HIZI (%)								
Dünya	4,3	3,5	3,5	3,6	3,5	3,3	3,8	3,7
Gelişmiş ülkeler	1,7	1,2	1,4	2,1	2,3	1,7	2,4	2,3
ABD	1,6	2,2	1,8	2,5	2,9	1,6	2,2	2,9
Japonya	-0,1	1,5	2,0	0,4	1,4	1,0	1,9	0,9
Avrupa bölgesi	1,6	-0,9	-0,2	1,4	2,1	1,9	2,4	1,8
Almanya	3,7	0,7	0,6	2,2	1,5	2,2	2,5	1,5
Fransa	2,2	0,3	0,6	1,0	1,0	1,1	2,3	1,5
İtalya	0,6	-2,8	-1,7	0,1	1,0	0,9	1,6	1,0
İngiltere	1,6	1,4	2,0	2,9	2,3	1,8	1,8	1,4
İspanya	-1,0	-2,9	-1,7	1,4	3,6	3,2	3,0	2,5
Gelişmekte olan ülkeler	6,4	5,3	5,1	4,7	4,3	4,4	4,7	4,6
Çin	9,5	7,9	7,8	7,3	6,9	6,7	6,9	6,6
Rusya federasyonu	5,1	3,7	1,8	0,7	-2,5	-0,2	1,5	1,7
Arjantin	6,0	-1,0	2,4	-2,5	2,7	-1,8	2,9	-2,6
Brezilya	4,0	1,9	3,0	0,5	-3,8	-3,5	1,1	1,3
Hindistan	6,6	5,5	6,4	7,4	8,2	7,1	6,7	7,3
Türkiye	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,4	3,5
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	73,2	74,6	76,7	78,8	74,6	75,6	80,1	84,8
Dünya Mal-Hizmet Ticaret Hacmi (%)	7,2	3,0	3,6	3,8	2,8	2,2	5,3	4,0
İthalat								
Gelişmiş ülkeler	5,3	1,7	2,5	3,9	4,8	2,4	4,2	3,7
Gelişmekte olan ülkeler	11,6	5,3	5,1	4,2	-0,9	1,8	7,0	6,0
İhracat								
Gelişmiş ülkeler	6,1	2,9	3,2	3,9	3,8	1,8	4,4	3,4
Gelişmekte olan ülkeler	8,9	3,5	4,7	3,2	1,6	3,0	6,9	4,7
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi (%)	18,1	-10,2	-1,5	-3,9	-17,6	-1,5	6,4	1,9
Petrol fiyatlarında değişim (%)	31,6	1,0	-0,9	-7,5	-47,2	-15,7	23,3	29,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook October, 2018

Ülke grupları bazında değerlendirme yapıldığında 2018 yılı için üretim artışı gerçekleşme tahmininin gelişmiş ülkelerde yüzde 2,3, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 4,6 olarak öngörüldüğü anlaşılmaktadır. 2018 yılında da gelişmekte olan ülkelere Hindistan'ın yüzde 7,3 ile en hızlı büyüyen ülke olacağı, Türkiye'nin ise yüzde 3,5 oranında büyüme hızı yakalayacağı beklenmektedir. Çin'de büyüme yüzde 6,6 olarak kesinleşti.

2017 yılında yüzde 5,3 oranda artan küresel mal ve hizmet ticaret hacminin 2018 yılında gerileyerek yüzde 4'e düşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede küresel ticaret savaşları ile gelişmekte olan ülkelere dış kaynak girişinin yavaşlamasının önemli rolü olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, küresel ticaret hacminin 1980-2018 dönemindeki gelişimini gösteren grafik incelendiğinde, 1990'lı yıllarda hacim artışının ortalamasının üzerinde olduğu, 2008 krizi sonrasında 2009 yılında yüzde 10 düzeyinde gerilediği görülmektedir. 2010 yılında küresel mal ve hizmet ticaretinde yüzde 12'lik bir artışla adeta bir düzeltme olduğu, ancak izleyen yıllarda dönem ortalaması olan yüzde 5,3 düzeyindeki artışı bir daha yakalayamadığı görülmektedir.

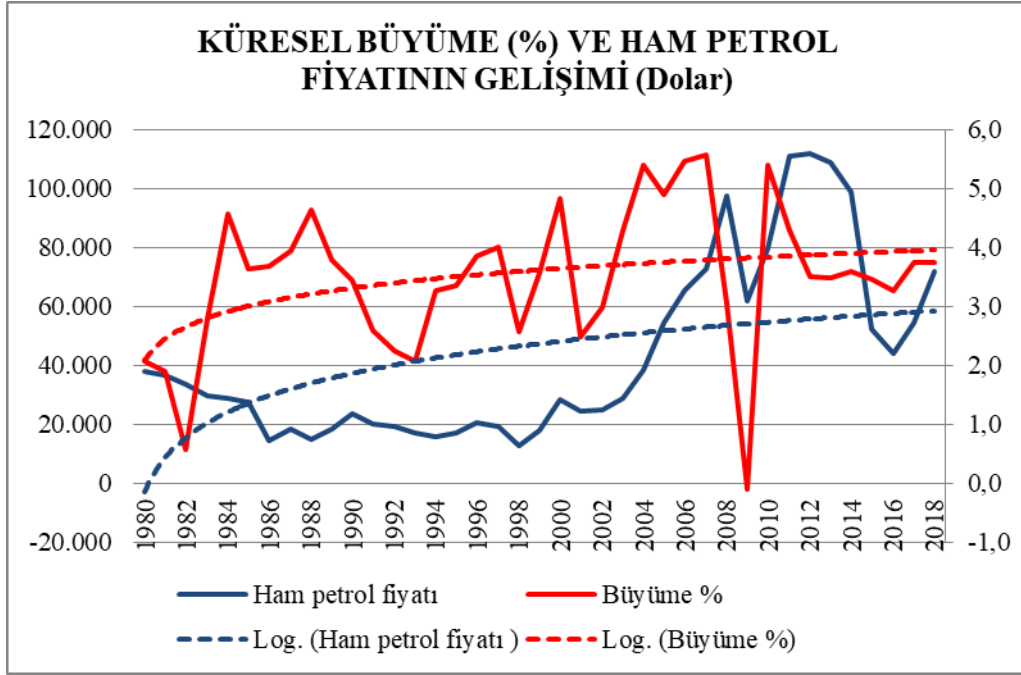

Ticaret savaşlarının devam etmesi ve yoğunlaşması durumunda küresel mal ve hizmet hacmindeki gelişmenin daha da yavaşlayacağı açıktır. Bununla birlikte bu yavaşlamayı besleyen farklı gerekçelerin de olduğu unutulmamalıdır. Nitekim 2000'li yılların başında yüksek petrol fiyatlarının, 2008 yılı sonrasında ise krizi aşmak amacıyla AB ve özellikle de ABD'nin genişletici para politikalarının yarattığı küresel likidite bolluğu ve düşük faiz ortamının gelişmekte olan ülkelerin ithalat kapasitelerini artırması söz konusu olmuştur.

Ancak, bu sürecin tersine dönmesi ve bu arada gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun ödeme gücünü aşan düzeyde borçlanması, küresel ticaret hacminin olağan artış düzeylerine ulaşmasını güçleştirecektir. Zira, gelişmekte olan ülkelerin döviz kazançlarının daha büyük bölümünü ithalat yerine borç anapara ve faiz ödemelerine ayırması gerekmiştir/gerekecektir. Dolayısıyla, ticaret savaşları kadar küresel talebi canlı tutan genç ve yüksek nüfusa sahip gelişmekte olan ülkelerin koşulları da ticaret hacmindeki artışların yavaşlamasına etki yapmaktadır. Nitekim 2017 yılında gelişmekte olan ülkelerin mal ve hizmet ithalatı yüzde 7 artarken bu oran yüzde 6'ya gerilemiştir.

Dünya ekonomisinde hem üretimin önemli girdilerinden biri olması hem de başta lojistik olmak üzere birçok sektöre iş yaratması boyutuyla önem taşıyan petrol fiyatlarının 2018 yılında yüzde 29,9 düzeyinde artacağı öngörülmüştür. Aylık veriler incelendiğinde ise varil bazında petrol fiyatlarının yıla 69 dolar ile başladığı, genelde artış eğilimi göstererek Ekim ayında yılın en yüksek düzeyi olan 81 dolara ulaştığı, Kasım ve Aralık aylarında gerileyerek 60 dolar düzeyinde yılı kapattığı görülmektedir.

Diğer taraftan, küresel büyüme ile petrol fiyatları arasında oldukça yakın ilişki olduğu grafikten görülmektedir. Buradan ayrıca 2008 krizi sonrası büyüme yanında petrol fiyatları artış trendinin de yavaşladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, politik riskler de dikkate alınarak, dünya ekonomisi için daha yavaş büyüme ve daha düşük petrol fiyatları beklentisi hakimdir.

Bu veriler dünya ekonomisinin büyüme açısından olmasa da ticaret hacmindeki artış açısından 2018 yılında beklenen performansa ulaşamadığını, 2019 yılına da pek ümitli bir iklimin aktarılamadığını ortaya koymaktadır.

1.2.2. DIŞ DENGE, DÖVİZ KURLARI, BÜTÇE ve FAİZLER

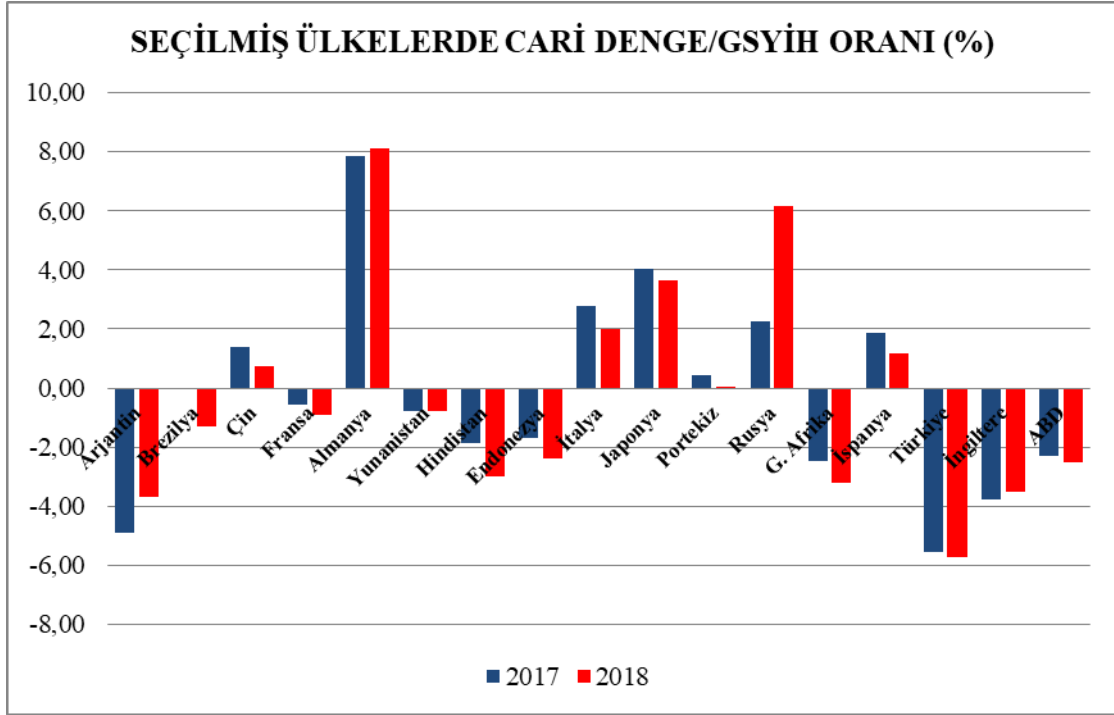
Günümüz koşullarında ülke ekonomilerini değerlendirmekte öncelikli olarak kullanılan göstergelerden biri cari denge değeri ise kamu dengeleridir. Tarihsel süreçte birçok ülkede yaşanan krizlerin gerisinde daha çok bu iki kaynağın önemli rolü olduğu görülmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin daha çok cari açık, gelişmiş ülkelerin ise daha çok kamu açıklarına bağlı krizler yaşadığı söylenebilir. Euro bölgesinde 2011 sonrası dönemde yaşanan krizler ilk, Türkiye, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerde yaşanan krizler ise ikinci grup için belirgin örneklerdir.

TABLO 1.3:SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BAZI VERİLER
(2018 tahmini)

ÜLKE	Cari Denge/ GSYİH (%)*	Dolar kuru		Bütçe dengesi/ GSYİH (%)*	10 yıllık tahvil faizi (%)**
		2 Ocak 2019	Bir yıllık değişim (%)		
ABD	-2,5	--	--	-5,1	2,72
Japonya	3,6	109	2,6	-3,7	0,02
Çin	0,7	6,85	-5,1	-4,2	2,97
İngiltere	-3,5	0,79	-6,3	-2,0	1,34
Almanya	8,1	0,88	-5,7	1,0	0,16
Fransa	-0,9	0,88	-5,7	-2,4	0,71
İtalya	2,0	0,88	-5,7	-1,3	2,70
İspanya	1,1	0,88	-5,7	-2,7	1,41
Yunanistan	-0,8	0,88	-5,7	3,0	4,40
Euro bölgesi	3,4	0,88	-5,7		0,16
Rusya Fed.	6,2	68,8	-16,3	1,6	8,81
Arjantin	-3,7	15,0	38,0	-3,8	11,26
Brezilya	-1,3	3,81	-14,4	-7,3	7,22
Hindistan	-3,0	70,1	-9,5	-6,6	7,35
Endonezya	-2,4	14,455	-6,5	-2,1	7,90
Güney Afrika	-3,2	14,4	-13,6	-3,9	8,94
Türkiye	-5,7	5,38	-30,1	-4,9	16,6

(*) 2018 gerçekleşme tahmini (**) 2018 sonu
Kaynak: The Economist.com ve IMF

Tablo 1.3'de seçilmiş önemli ülkelerin bazı göstergeler itibariyle dış denge ile kamu dengelerine ilişkin durumu ortaya konulmuştur. Buradan görüldüğü gibi 2018 yılı tahminleri itibariyle cari fazla veren ve cari fazlasının GSYİH'ya oranı en yüksek ülkeler; Almanya (%8,1), Rusya Federasyonu (%6,2), Japonya (%3,6), İtalya (%2) ve Çin (binde 7) olarak sıralanmaktadır. En fazla cari açık/GSYİH oranına sahip ülkeler ise Türkiye (%5,7), Arjantin (%3,7), İngiltere (%3,5) ve Güney Afrika Cumhuriyeti (%3,2) şeklindedir.

Cari denge verilerine Tablo 1.4 yardımıyla daha yakından bakıldığında, 2018 yılı tahminleri itibariyle; Almanya'nın 326 milyar dolar, Japonya'nın 183 milyar dolar, Çin ve Rusya'nın yaklaşık 97 milyar dolar cari fazla verdiği görülmektedir.

TABLO 1.4: BAŞLICA ÜLKELERDE CARİ DENGE (Milyon Dolar)

ÜLKE	1980	1990	2000	2010	2016	2017	2018
Arjantin	-2.573	4.665	-9.144	-1.623	-14.693	-31.324	-17.531
Brezilya	-12.807	-3.785	-24.794	-75.824	-23.546	-9.762	-24.838
Çin			20.432	237.810	202.203	164.887	97.549
Fransa	-4.175	-9.869	36.072	-16.654	-18.548	-14.830	-25.613
Almanya	-15.215	50.055	-34.209	192.253	297.469	291.010	326.917
Yunanistan	-2.192	-3.537	-7.836	-34.144	-2.072	-1.596	-1.667
Hindistan	-2.799	-9.624	-2.666	-47.867	-14.351	-48.662	-80.423
Endonezya	2.900	-3.200	7.990	5.303	-16.953	-17.328	-23.921
İtalya	-16.950	-21.692	0.645	-72.636	47.640	53.415	41.334
Japonya	-10.750	44.709	130.651	220.986	194.866	196.129	183.707
Portekiz	-1.064	-0.181	-12.820	-24.232	1.218	0.993	0.041
Rusya			45.382	67.452	24.401	35.437	97.082
G. Afrika	3.287	1.545	-0.172	-5.633	-8.237	-8.584	-12.087
İspanya	-5.300	-18.054	-26.273	-56.246	23.773	24.743	16.575
Türkiye	-3.090	-2.625	-9.920	-44.616	-33.137	-47.437	-40.687
İngiltere	3.245	-36.666	-39.908	-82.933	-139.301	-99.213	-99.233
ABD	2.316	-78.965	-403.451	-431.266	-432.874	-449.141	-515.750

Kaynak: IMF

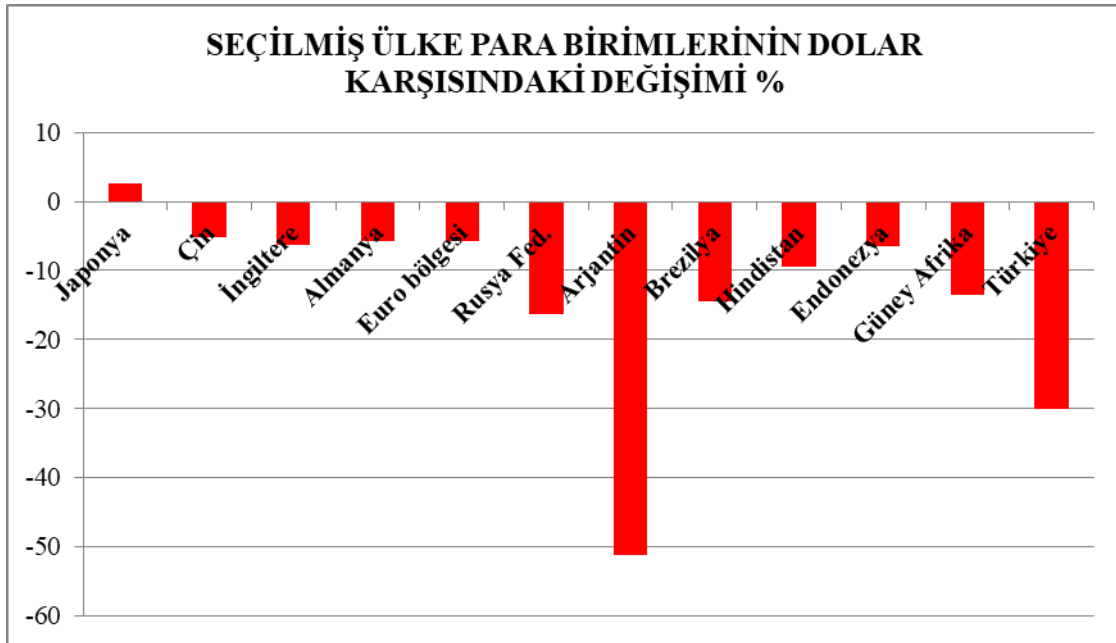

ABD uzun yıllardır dünyanın en fazla cari açık veren ülkesi konumunu korumaktadır. 2018 yılı için beklenen cari açık 515 milyar dolar düzeyindedir. ABD'nin parasının döviz olması yani parasının dünyanın her yerinde kabul ediliyor olması ve böylece elde ettiği senyoraaj geliri bu düzeydeki açığı sürdürebilmesine imkan vermektedir. 2018 yılında; İngiltere 99 milyar dolar, Hindistan 80 milyar dolar cari açık vermiştir. Bu yılda Türkiye'nin de 40 milyar dolar düzeyinde cari açık vermesi öngörülmektedir. Ancak yavaşlayan ekonomi nedeniyle Türkiye'de daha düşük bir cari açık ile karşılaşılacaktır.

Birçok ülkede sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1980, özellikle de 1990 sonrası dönemde gerek doğrudan yabancı yatırım gerekse spekülatif sermaye hareketleri büyük ivme kazanmıştır. Bu gelişme olumlu olanlar yanında olumsuz sonuçlar da üretmiştir. Nitekim, görece hızlı büyüme, ticaret hacminin artması, teknolojik gelişmenin hızlanması, artan rekabetin mal ve hizmet kalitesini yükseltmesi ve geniş kitlelerin refahında, gümrük vergilerindeki azalma sonucunda, artış olumlu sonuçlar arasında sayılabilir. Bunun yanında; artan çevre kirliliği, küresel gelir dağılımı dengesizliği, hala bir milyara yakın insanın açlık sorunu yaşaması, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülemez düzeylere gelen borçları, kriz sıklığının belirginleşmesi gibi olumsuz yansımalar da söz konusudur.

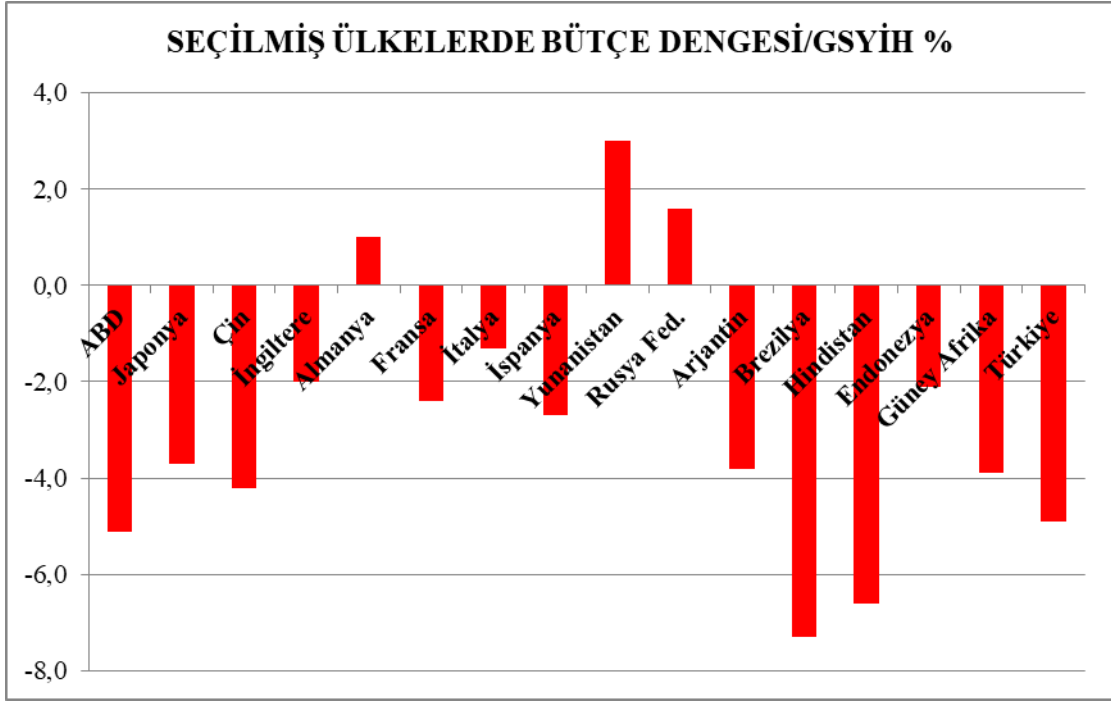
Teknik boyuttan bakıldığında küreselleşme sürecinin faizler ve döviz kurlarının önemini daha da artırdığını, sermaye hareketlerinin bu iki değişkenden hem etkilendiği hem de bunları etkilediğini söylemek mümkündür. Zira, her gün faiz ve kur farklılığından yararlanmak için spot ve vadeli (futures-options) piyasalar aracılığıyla milyarlarca dolar elektronik hatlarda dolaşmaktadır. Bu gelişme reel ekonomi ile finansal varlıklar arasındaki korelasyonu zayıflatmış, üretim ve ticaret yerine finansal piyasalar daha cazip hale gelmiştir. 2008 yılında başlayan ve hala tam olarak çözülemeyen küresel finans ve reel ekonomi krizi ve yeni kriz tohumlarının çimlendiği küresel ortam bunun doğal sonucudur. Yeni ve adil bir küresel finansal mimari oluşturulmadan gelişen ticaret savaşları ise kaotik zeminin fay hatlarında yeni kırılmaları yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Böylesi bir zeminde 2018 yılında döviz kurlarında yaşanan gelişmeler incelediğinde, dünya ekonomisinin önemli ve gündemdeki ülkeleri içinde, dolar karşısında sadece Japon yeninin değer kazandığı, tablodaki diğer tüm ülkelerin parasının ise değer kaybettiği görülmektedir. Aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi, 2018 yılında dolar karşısında parası en fazla değer kaybeden ülkeler sırasıyla Arjantin (%51,2), Türkiye (%30,1), Pakistan (%20,6) ve Rusya (%16,3) olmuştur. Dolar karşısında, Euro bölgesinde kronikleşen sorunlar nedeniyle, bu yıl Euro yüzde 5,7, İngiliz sterlini ise AB'de ayrılma sürecindeki (Brexit) karmaşanın da etkisiyle, yüzde 6,3 oranında değer kaybetmiştir.

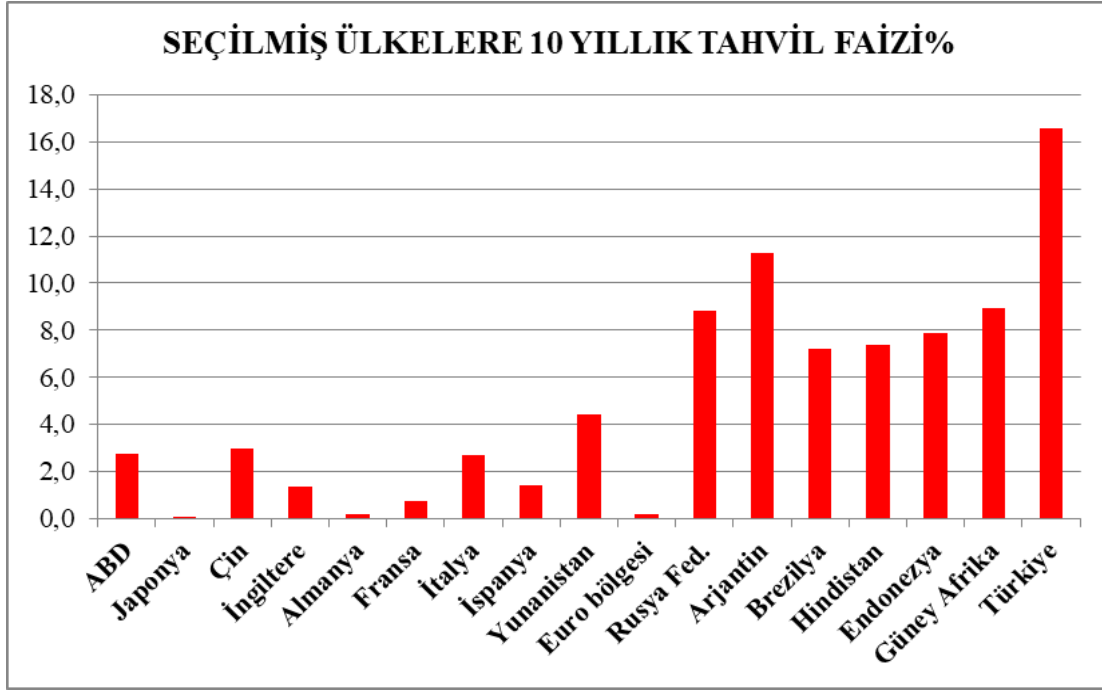
Bilindiği gibi Euro bölgesinde 2011 yılında Yunanistan ile birlikte, bütçeleri yüksek oranlarda açık veren ve bu nedenle büyük miktarlarda borçlanmak durumunda olan ülkelerde, borç krizleri ile karşılaşmıştır. Yunanistan yanında, İspanya, Portekiz, İrlanda ve İtalya da bu sorunları yaşamış, hala tam olarak da aşamamıştır. Bu nedenle cari açık yanında kamu dengeleri de risk algısının önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Tablo 1.3'deki veriler ve izleyen grafik incelendiğinde; Yunanistan, Rusya Federasyonu ve Almanya dışındaki seçilmiş ülkelerin bütçe açığı verdikleri ve bu açığın ulusal gelirin önemli bir düzeyine ulaştığı görülmektedir. Bu konuda en sorunlu ülkeler olarak; Brezilya (%7,3), Hindistan (%6,6), ABD (%5,1) ve Türkiye (%4,9) görünmektedir. Bu grafik, Türkiye ekonomisinin en önemli çıpası olan bu göstergede bozulmaya işaret etmektedir.

Birçok ülkenin yüksek kamu açıklarının olması, borç yükünün gelişimi açısından borçlanma faizlerini kritik bir değişkene dönüştürmektedir. Bilindiği gibi, bir ülkenin ödeyebileceği reel faizin üst sınırı reel büyüme hızıdır. Bunun üzerinde faiz ödeyen ülkelerin borç stokunun artması ve zamanla ödenemez hale gelmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, dünya ekonomisinin çok uzak olmayan bir zaman diliminde, gelişmekte olan ülkeler kaynaklı, bir borç kriziyle karşılaşması olasılığını göz ardı etmemekte fayda bulunmaktadır. Zira, daha önce de vurgulandığı gibi, 2000 sonrası dönemde yaşanan küresel likidite bolluğundan gelişmekte olan ülkeler büyük ölçüde faydalanmış, ancak aralarında Türkiye'nin de olduğu birçoğu bu kaynağı üretken yatırımlar yerine tüketim ve rant alanlarına yöneltmiştir. Böylece alınan borçlara reel karşılık üretilenmemiş, borçların ya yüksek faizle çevrilmesi ya da toplumsal refahtan fedakarlık yapılması zorunluluğu doğmuştur. Bunun tipik uygulaması Yunanistan'da görülmüştür. Böylesi uygulamaları yakın zamanda hayata geçirmek zorunda kalan ülkelerden biri de Arjantin olmuştur.

Aşağıdaki grafikte 2018 yılının sonu itibarıyla bazı ülkelerin 10 yıllık tahviller için ödediği faiz oranları verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi yüksek faizle borçlananların başında Türkiye (%16,6), Arjantin (%11,3) ve Rusya (%8,8) gelmektedir.

2018 yılında Türkiye'nin cari açığında gerileme yaşanırken bütçe dengelerinde önemli oranda bozulma dikkati çekmektedir. Böylece, alanı farklılaşmakla birlikte, Türkiye'nin risk algısı yükselmektedir. Böylesi kırılgan bir küresel iklimde Türkiye'nin hem cari açığı hem de bütçe açığını daha düşük düzeylere çekmesi zorunluluğu bulunmaktadır.

1.2.3. ENFLASYON VE İŞSİZLİK

Günümüzde enflasyonun daha çok gelişmekte olan ülkelerin, işsizliğin ise neredeyse tüm ülkelerin önemli bir sorunu olduğu söylenebilir. Enflasyon, faizler üzerinde yarattığı baskı sonucu ülkeler arası spekülative sermaye hareketlerinin önemli bir kaynağı olabilmektedir. Nitekim enflasyon oranı yüksek birçok gelişmekte olan ülkede tasarrufları bankalara çekebilmek amacıyla yüksek nominal faizler ödenmektedir. Bu durum küresel faiz farklılıklarından yararlanmak isteyen spekülative sermaye hareketine geçirmekte, gelişmekte olan bu ülkelere spekülative sermaye akmaktadır. Sonrasında ise reel kurlarda düşüş, dış ticaret açığı, cari açık, dış borç artışı, kırılganlık artışı zinciri oluşmaktadır.

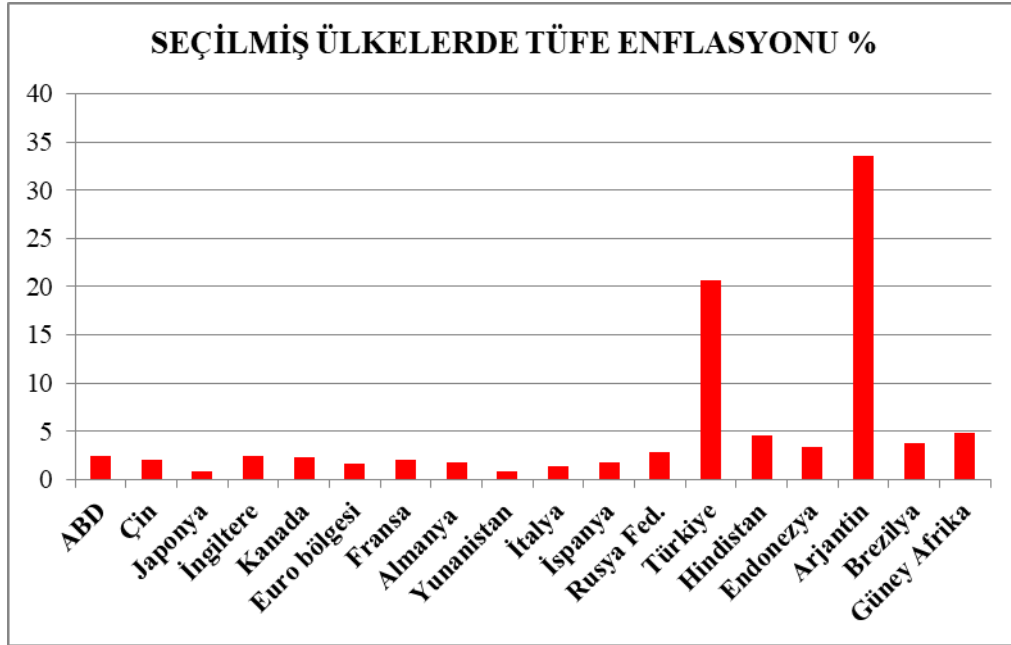
Bu durum daha çok gelişmekte olan ülkelerin bir talebi gibi görünse de, aslında mal ve sermaye arz fazlası olan gelişmiş ülkelerin büyüme modelidir. Zira, bu sistem içinde bir taraftan kendi ülkelerinde getirisi düşen finansal sermayeye daha yüksek getirili bir pazar bulmaktalar, diğer taraftan da dış kaynak girişi olan gelişme sürecindeki ülkelerin ithalat kapasitesinin artmasına bağlı olarak ellerindeki arz fazlası ürünlere pazar yaratmaktadırlar. Böylece kısa vadede “kazan-kazan” ilkesi geçerli olmaktadır. Ancak uzun vadede bu yapı sürdürülememekte, gelişmekte olan ülkeler bir süre sonra krize sürüklenmektedir. Bu durumun da, gelişmekte olan ülkeleri özelleştirmelere, ülke doğal kaynaklarının (madenler, turizm yatırım alanları gibi) ve yabancılara satışına yönlendirmede kullanılabildiği görülebilmektedir. Yine görece olarak bu ucuz “dış kaynak kullanımı büyüsüne” kapılan özel sektörün elinde bulunan tesislerin de olası bir döviz krizi sonrasında yabancılara eline geçmesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, bu süreç gelişmiş ülkeler için sürekli, gelişmekte olan ülkeler için ise geçici bir “kazan”ma anlamına gelmektedir. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomi yönetimlerinin, geri dönüşü olmayan yollara girilmemesi için, politika tercihlerinde uzun vadeli bir vizyona sahip olması gerekmektedir.

TABLO 1.5: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE ENFLASYON VE İŞSİZLİK
(2018 yılı tahmini)

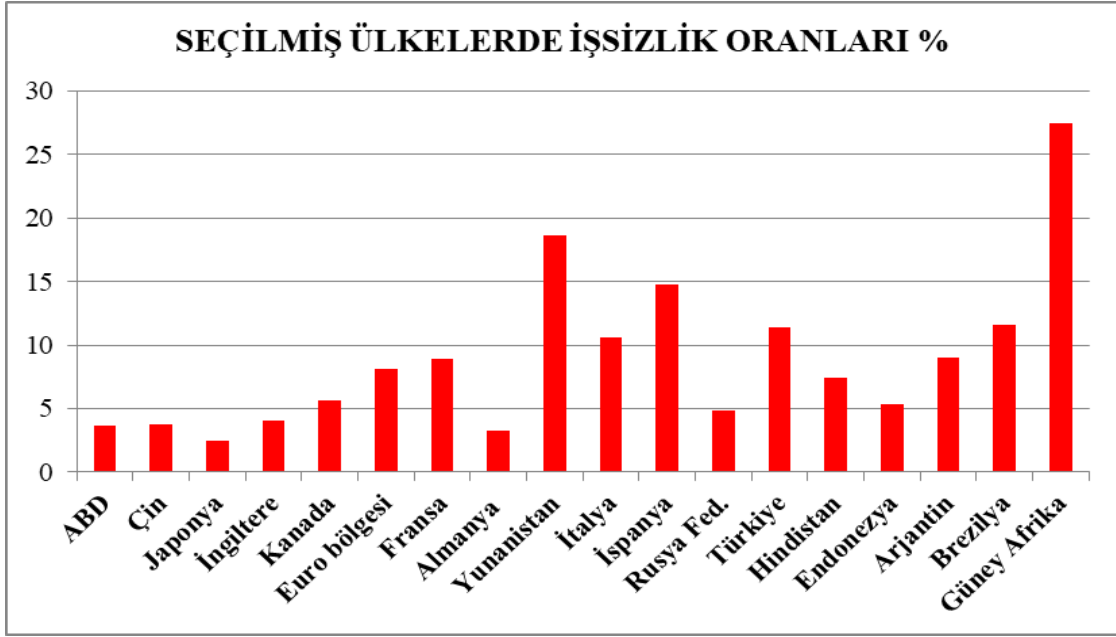
ÜLKE	TÜFE (%)	İşsizlik oranı (%)
ABD	2,5	3,7
Çin	2,1	3,8
Japonya	0,9	2,5
İngiltere	2,4	4,1
Kanada	2,3	5,6
Euro bölgesi	1,7	8,1
Fransa	2,1	8,9
Almanya	1,8	3,3
Yunanistan	0,8	18,6
İtalya	1,4	10,6
İspanya	1,8	14,8
Rusya Fed.	2,9	4,8
Türkiye	20,6	11,4
Hindistan	4,6	7,4
Endonezya	3,4	5,3
Arjantin	33,6	9,0
Brezilya	3,8	11,6
Güney Afrika	4,8	27,5

Kaynak: The Economist.com

Tablo 1.5'te yer alan 2018 yılı tahminleri itibariyle seçilmiş ülkelere ilişkin tüketici enflasyonu rakamları değerlendirildiğinde Türkiye ve Arjantin'in farklı kulvarlarda bulunduğu görülmektedir. Nitekim 2018 yılı tüketici enflasyonu Arjantin'de yüzde 33,6, Türkiye'de yüzde 20,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında ekonomilerinde sorun yaşayan bu iki ülke için, bir neden mi yoksa sonuç mu olduğu tartışmasının ötesine geçilerek, enflasyonu hızla tek hanelere düşürme zorunluluğu olduğu söylenebilir. Zira bir sonuç olduğu düşünülebilecek olan enflasyonun birçok ilave sorunun nedenine dönüşmesi olasılığı da yüksektir.

Diğer taraftan, son çeyrek yüzyıl gibi, 2018 yılı da işsizlikle mücadele açısından dünya geneli itibariyle başarılı bir yıl olamamıştır. Bu konuda en sorunlu ülkeler, neredeyse işgücü arzının 4'te biri işsiz kalan Güney Afrika yanında Yunanistan, İspanya, Brezilya ve Türkiye'dir. Kuşkusuz tabloda yer almayan birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede de yüksek işsizlik sorunu bulunmaktadır. Bu nedenle işsizliği en önemli küresel sorun olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla da çözümü için küresel boyutta çalışmak gerekmektedir. Aksi halde kaçak göçmenler, sığınmacılar, şişme botlarla bir yerlere kaçak gitmeye çalışırken kaybolan yaşamlar gibi insani dramlar daha da olağan hale gelecektir.

Ancak mal ve hizmet üretim sürecinde kullanılan sistemlerde teknolojinin geldiği düzey işsizlikle mücadelede bağlamında ümitli olmayı güçleştirmektedir. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işgücü talebinin niteliğinde ortaya çıkan değişmelere paralel olarak eğitim sistemini tüm boyutlarıyla yeniden yapılandırmak gerekmektedir.

1.2.4. MENKUL KIYMET BORSALARI

İçinde bulunduğumuz finansal kapitalizm çağında para daha çok finansal rantlardan kazanılmakta, elektronik hatlarda her gün trilyonlarca dolar dünyayı turlamaktadır. Özellikle türev işlemler nedeniyle reel ekonominin taşıma kapasitesinin çok üzerine çıkan finansal varlıklar adeta düzenli aralıklarla kriz yaratmaktadır. Bir dünya parası ve merkez bankası oluşturulmadığı, ülkelerin makro ekonomik koşulları arasındaki fark minimum düzeye gelmediği, sermaye hareketleri denetlenmediği ve finansal rantlar reel sektör düzeyinde vergilendirilmediği sürece bu kaotik zemin varlığını sürdüreceği gibi görünmektedir.

Menkul kıymet borsalarında yaşanan gelişmelerin, özellikle türev işlemler aracılığıyla reel boyuttan yani yatırım, üretim, istihdam, ihracat gibi reel boyutlardan önemli ölçüde kopuk geliştiği günümüzde, daha çok risk algısının yansıması olduğu söylenebilir. Bu risk algısının belirginleştiği 2018 yılında önemli bazı borsalarda yaşanan gelişmeler Tablo 1.6'da verilmiştir.

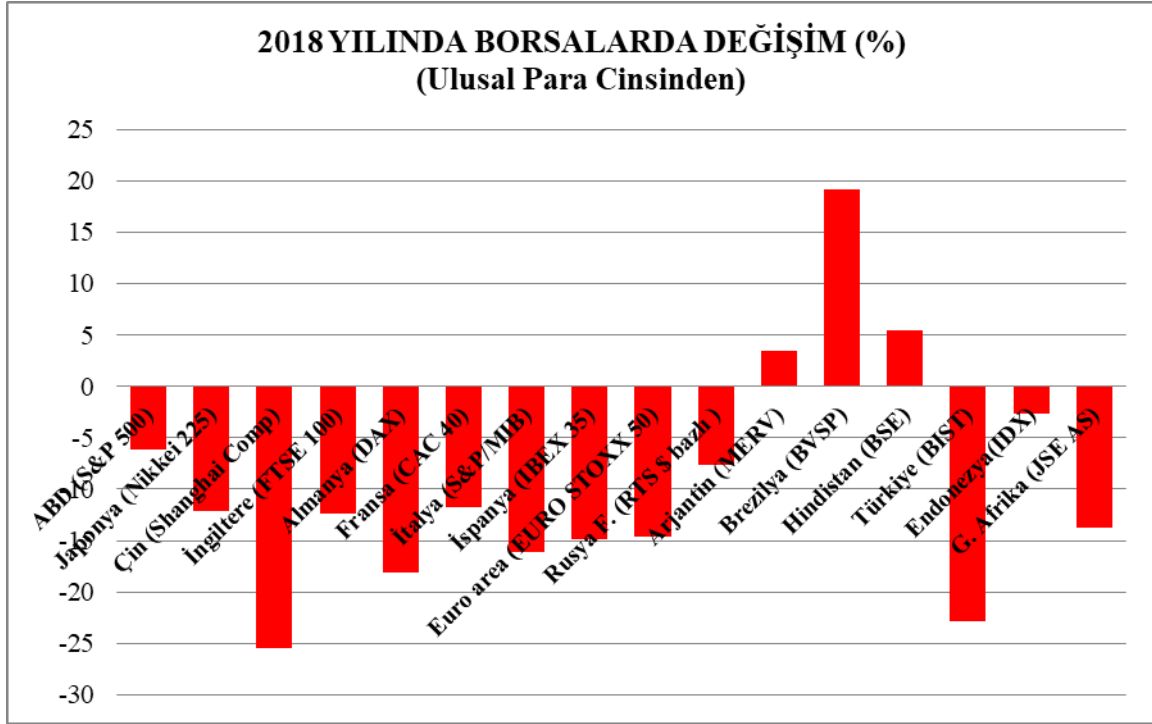
Tablo incelendiğinde, 2017 yılı sonuna göre, 2018 yılı sonunda ulusal para bazında sadece Brezilya, Hindistan ve Arjantin borsalarının kazandırdığı, diğer tüm borsaların kaybettiği görülmektedir. Kuşkusuz iki işlem gününü karşılaştırmak, yani 29 Aralık 2017 ile 2 Ocak 2019 günlerindeki endeks değerlerinden hareket ederek yapılan kazanç-kayıp analizi yeterli değildir. Hisse bazında ve yatırımcıların alış-satış fiyatlarının dikkate alınarak değerlendirme yapılması daha anlamlı olacaktır. Bu nedenle tabloda yer alan veriler daha çok genel bir fikir vermesi açısından değerlendirilmelidir.

TABLO 1.6: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BORSA VERİLERİ

ÜLKE	2018		
	2.Oca.19	29 ARALIK 2017'YE GÖRE DEĞİŞİM (%)	
	BORSA ENDEKSİ	Ulusal Para ile	Dolar ile
ABD (S&P 500)	2.510,0	-6,1	-6,1
Japonya (Nikkei 225)	20.014,8	-12,1	-9,5
Çin (Shanghai Comp)	2.465,3	-25,5	-30,6
İngiltere (FTSE 100)	6.734,2	-12,4	-18,7
Almanya (DAX)	10.580,2	-18,1	-23,8
Fransa (CAC 40)	4.689,4	-11,7	-17,4
İtalya (S&P/MIB)	18.331,0	-16,1	-21,8
İspanya (IBEX 35)	8.550,0	-14,9	-20,6
Euro Area (EURO STOXX 50)	2.993,2	-14,6	-20,3
Rusya F. (RTS \$ bazlı)	1.066,1	-7,6	-7,6
Arjantin (MERV)	31.096,6	3,4	-47,8
Brezilya (BVSP)	91.012,3	19,1	4,7
Hindistan (BSE)	35.891,5	5,4	-4,1
Türkiye (BIST)	88.865,0	-22,9	-53,0
Endonezya (IDX)	6.181,2	-2,7	-9,2
G. Afrika (JSE AS)	51.264,1	-13,8	-27,4

Kaynak: The Economist.com

Diğer taraftan, küresel perspektifte bir değerlendirme yapmak için borsaların dolar bazındaki getirilerine bakmak daha anlamlı olacaktır. Bu durumda, tabloda yer alan borsalar içinde, 2018 yılında dolar bazında sadece Brezilya borsasının (%4,7) kazandırdığı görülmektedir. 2018 yılında dolar bazında en çok kaybettiren borsalar ise, Türkiye, Arjantin, Çin ve G. Afrika borsaları olmuştur. Bu veriler, 2018 yılında dünya ekonomisine ve finansal piyasalara hakim olan genel iklimi yansıtmaktadır. Ayrıca, küresel iklimde bir iyileşme olması ve risk iştahının artması durumunda, ucuz olan borsalara yönelik hızlı bir talep ve buna bağlı kazanç ihtimali de dikkate alınmalıdır.

1.2.5. KÜRESEL REKABET GÜCÜ

Dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerin hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak rekabet alanında yaşanan gelişmeler son derece önem taşımaktadır. Zira, dünya ekonomisinde önemli bir yere ve role sahip olabilmek için bir ülkenin rekabet gücünün yüksek, rekabet kulvarlarındaki yerinin ise ilk sıralarda olması gerekmektedir. Günümüz koşullarında rekabet gücünün ölçümünde çok sayıda gösterge ve/veya bunların bileşimi kullanılmaktadır. Bu konuda en iyi bilinen ve en çok kullanılan gösterge ise World Economic Forum tarafından hazırlanan ve açıklanan “Küresel Rekabetçilik Endeksi”dir. Bu endeks 2018 yılında oldukça önemli bir revizyona uğramıştır. Revizyona uğramadan önceki son üç yıla ilişkin veriler Tablo 1.7’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2018 yılına kadar rekabet gücü sıralamasında ilk 10 arasında yer alan ülkeler güçlü bilim, teknoloji ve eğitim altyapısına sahip olduğu bilinen ülkelerdir. Bu ülkeler arasında hem çok büyük (ABD gibi) hem de çok küçük (Singapur gibi) ülkelerin bulunması, rekabet gücü açısından niteliksel gelişmenin önemini ortaya koymaktadır.

TABLO 1.7: KÜRESEL REKABET SIRALAMASINDA İLK 10 ÜLKE

ÜLKE	2014 (148 ülke)	2015 (140 ülke)	2016 (138 ülke)	2017 (137 ülke)
İsviçre	1	1	1	1
Singapur	2	2	2	3
Finlandiya	3	8	10	10
Almanya	4	4	5	5
ABD	5	3	3	2
İsveç	6	9	6	7
Hong Kong	7		9	6
Hollanda	8	5	4	4
Japonya	9	6	8	9
İngiltere	10	10	7	8
Türkiye	44	51	55	53

Kaynak: WEF

Türkiye rekabet gücü sıralamasında 2014 yılında 44. sırada iken 2016 yılında 55. sıraya gerilemiş, 2017 yılında ise 53. sıraya yükselmiştir. Bu sıralamanın yapımında kullanılan alt bileşenler itibariyle Türkiye'nin durumu Tablo 1.8'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2017 yılı itibariyle Türkiye'nin en iyi sıralamaya sahip olduğu bileşen pazar büyüklüğü, en kötü olanı ise işgücü piyasalarıdır. Bunlar ve diğer bileşenler Türkiye'nin rekabet gücünü geliştirmesine yönelik bir stratejinin içeriği açısından önemli ipuçları vermektedir.

TABLO 1.8: KÜRESEL REKABET SIRALAMASINDA TÜRKİYE'NİN KONUMU

REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ	140 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2015)	138 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2016)	137 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2017)
Kurumsal yapılanma	75	74	71
Altyapı	53	48	53
Sağlık ve ilköğretim	73	79	84
Yükseköğretim ve işbaşında eğitim	55	50	48
Mal piyasalarının etkinliği	45	52	53
Pazar büyüklüğü	16	17	14
İnovasyon	60	71	69
İşgücü piyasaları	127	126	127
Makroekonomik ortam	68	54	50
Mali piyasaların gelişmişliği	64	82	80
Teknolojik hazırlık	64	67	62
İş dünyasının yetkinliği	58	65	67
GENEL SIRA	51	55	53

Kaynak: WEF

Dünya ekonomisinde ve alt boyutu olarak üretimde yaşanan teknolojik gelişmeler nedeniyle Dünya Ekonomik Forum'u 2018 yılında Küresel Rekabetçilik Raporu'nda yenilemeye gitmiş ve "Küresel Rekabetçilik Endeksi 4.0 (Global Competitiveness Index 4.0)" adıyla yeni bir endeks (KRE 4.0) yayınlamıştır. Adından da anlaşılacağı gibi yeni endeks 4. Sanayi devriminin rekabet gücü üzerine etkilerini içermeyi amaçlamaktadır. Raporda yeni endeksin ayrıca Sanayi 4.0 ile birlikte anılan esneklik, çeviklik, inovasyon ve beşeri sermaye kavramlarını dikkate alarak 12 alt sütun ve bunların içerdiği 98 gösterge aracılığıyla ülkelerin rekabet endekslerini ve sıralarını hesaplandığı ifade edilmektedir. Yeni endeksin hesaplanmasında kavramsal ve yöntem boyutuyla önemli farklılıklar bulunması nedeniyle yeni endeks verilerinin eski endeks verileriyle karşılaştırılması imkanı da kalmamıştır. Bununla birlikte yeni endeks 2017 yılı için de hesaplanmıştır.

Yeni endeks çerçevesinde ilk 10 sırada yer alan ülkeler ve Türkiye'nin sıralaması Tablo 1.9'da verilmiştir. Buna göre 2018 yılı yeni küresel rekabet gücü sıralamasında ABD ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi sırasıyla Singapur, Almanya, İsviçre ve Japonya izlemektedir.

**TABLO 1.9: YENİ KÜRESEL REKABET ENDEKSİ
SIRALAMASINDA İLK 10 ÜLKE**

ÜLKE	2018 (140 ülke)	2017 (140 ülke)
ABD	1	1
Singapur	2	2
Almanya	3	3
İsviçre	4	4
Japonya	5	8
Hollanda	6	5
Hong Kong	7	7
İngiltere	8	6
İsveç	9	9
Danimarka	10	11
Türkiye	61	58

Kaynak: WEF

Yeni endeks kapsamında Türkiye'nin konuma bakıldığında 2017 yılında 58., 2018 yılında ise 61. sırada bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla, KRE 4.0'a göre Türkiye'nin sırası daha da gerilemiştir. Bu durumu Türkiye'nin Dördüncü Sanayi Devrimini de kaçırmaması riski olarak algılamak mümkündür. Söz konusu bu riskin gerçekleşmemesi için Türkiye'nin uzun vadeli yapısal önlemler uygulamaya koyması gerekmektedir.

Bunun için de KRE 4.0 çerçevesinde alt bileşenler itibariyle Türkiye'nin konumunun analiz edilmesi ve eksik yönlerin geliştirilmesi için tüm paydaşlar ile işbirliği yapılması gerekmektedir.

Tablo 1.10 incelendiğinde, 2018 yılı itibariyle Türkiye'nin rekabet gücü sıralamasındaki yerinin geride olmasında makro ekonomik ortam (116) ile işgücü piyasası (111) koşullarındaki performansının önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Yine, çağımızda gelişme ve rekabet gücü açısından en önemli dinamiklerin başında gelen bilgi ve enformasyon teknolojileri açısından Türkiye'nin bulunduğu 71. sıra, yarınlara dönük beklentileri de olumsuz etkileyebilecek niteliktedir.

TABLO 1.10: KÜRESEL REKABETÇİLİK ENDEKSİ 4.0 VE TÜRKİYE

KATEGORİ	REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ	140 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2018)	140 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2017)
ETKİNLEŞTİRİCİ ÇEVRE	Kurumsal yapılanma	71	76
	Altyapı	50	48
	Bilgi ve informasyon teknolojileri	71	70
	Makro ekonomik ortam	116	104
BEŞERİ SERMAYE	Sağlık	48	48
	Beceriler	77	76
PİYASALAR	Mal piyasası	76	50
	İşgücü piyasası	111	114
	Mali sistem	65	60
	Pazar büyüklüğü	13	14
İNOVASYON EKOSİSTEMİ	İş dünyasının dinamizmi	76	85
	İnovasyon kabiliyeti	47	47
GENEL SIRA		61	58

Kaynak: WEF

Rekabetin niteliği ve buna bağlı olarak ölçüm tekniği değişirken Türkiye'nin konumundaki değişimin gerileme yönünde olması oldukça düşündürücüdür. Bu durumun daha fazla devam etmemesi için Türkiye'nin eğitim sisteminden, üretim desenine kadar çok geniş bir alanda reform yapması gerekmektedir. KRE 4.0'ın hazırlanmasında kullanılan 98 bileşenin her birinde Türkiye'nin sırası bu reformlar için olası bazı referansları vermektedir.

II. BÖLÜM

2018 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

2. 2018 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye ekonomisi 2018 yılını yaz ve kış gibi adeta iki ayrı mevsimde, oldukça zorlu bir şekilde geçirmiştir. Böylesi bir ayrımı hem reel ekonomi hem de finansal piyasalar açısından yapmak mümkündür. Nitekim yılın ilk yarısında ekonomi hızlı büyümüş, ikinci yarısında ise adeta durgunluğa doğru yol almıştır. Bu gelişmelerin gerisinde küresel, bölgesel ve ulusal ekonomik ve siyasi dinamikler rol almıştır. İzleyen bölümde 2018 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler veriler yardımıyla değerlendirilecektir.

2.1. GENEL BİR BAKIŞ

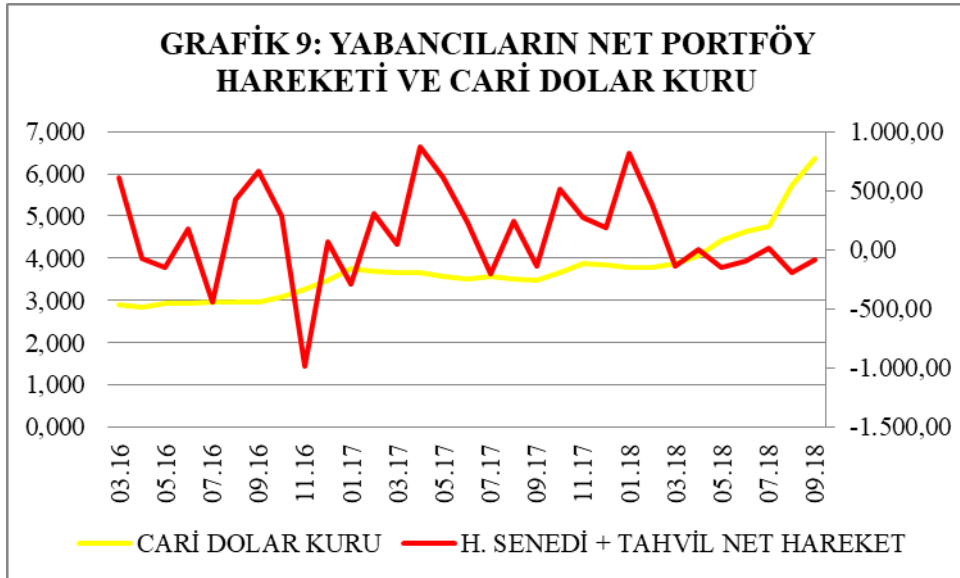
Türkiye’de 2017 yılından itibaren döviz kurlarında önemli dalgalanmalar yaşanmaya başlamış, 2018 yılı Ağustos ayında ise bu dalgalanma (türbülans) rekor düzeylere ulaşmıştır. Dış girdi ve kaynak bağımlılığının yüksek olması, özel sektörün döviz pozisyonunun çok büyük miktarlarda açık vermesi gibi nedenlerle döviz kurlarında yaşanan gelişmeler Türkiye ekonomisine ciddi maliyetler yüklemiştir. Nitekim kur artışlarının ardından enflasyon ve faizlerde çok yüksek artışlar gerçekleşmiş, büyüme hızında gerileme, işsizlikte ise artış yönünde beklentiler oluşmuştur.

Türkiye, 2018 yılı Ağustos ayında ciddi bir kur türbülansına girmiştir. Bunun, gerçekleşme zamanı tam bilinmemekle birlikte, beklenen bir gelişme olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü;

1. Dünya geneline oranla görece yüksek enflasyonun varlığı,
2. Küresel boyutta Türkiye’de faizlerin görece yüksekliği,
3. Özellikle küresel likidite bolluğu sonucu büyük miktarda dış kaynak girişinin yaşanması,
4. Buna bağlı olarak reel kurlarda gerilemenin yaşanması,
5. Ülkeye gelen dış kaynağın doğrudan yatırımlardan çok borç yaratan nitelikte olması nedeniyle dış borç stokunun artması,
6. Dış kaynak girişinin yarattığı likidite genişlemesi sonrasında iç tüketimde patlama ve kaynakların daha çok inşaatla yöneltilmesi,
7. Kullanılan dış kaynaklar için düdürebilir reel karşılık yaratılamaması,

8. Bu gelişmeleri izleyen süreçte küresel likidite de daralma ve küresel faiz artışının başlaması,
9. Dış kaynak girişinde azalmayla birlikte Türkiye'nin dış kaynak ihtiyacının artması,
- 10 Döviz talebinde büyük artış,
11. Kurlarda artış,
12. Enflasyonda artış,
13. Faizlerde artış (yerliler için negatif faiz!),
14. İç talepte gerileme,
15. Büyümede yavaşlama,
16. Firma karlarında ve dolayısıyla vergi gelirlerinde artışın azalması,
17. Daha da artan dış kaynak ihtiyacı,

Şeklinde bir süreç yaşanmıştır. Nitekim aşağıdaki şeklin incelenmesinden cari dolar kurunun hızla arttığı Mayıs ayı ve sonrasında yabancıların önemli bir net portföy yatırımı çıkışı gerçekleştirmediği görülmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; Türkiye’de Ağustos ayında başlayan döviz turbülansı ve yüksek oranlı kur artışlarının, dış dinamiklerden daha çok döviz pozisyonu açık olan yerli girişimcilerin döviz talebiyle, yurtiçinde yerleşiklerin ülke dışına doğrudan yatırım ve portföy yatırımı çıkarmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Kuşkusuz bu süreç, 1994 ve 2001 yıllarında, hatta 2008 yılının son çeyreğinde olduğu gibi cari açık kaynaklı, yabancı spekülörlerin Türkiye’den çıkışının tetiklediği bir süreç olmamıştır. Ancak, “o”ndan önce olmuştur. Bir başka deyişle krizi bu kez yabancılardan önce, daha önceki dönemlerde hiç bu düzeyde dış borcu ve açık pozisyonu olmayan, özel kesimin döviz talebi yaratmıştır.

Dolayısıyla, 2018 yılı Ağustos ayı ve sonrasında yaşanan turbülans; dünya konjonktüründeki değişmeyi yeterince okuyamamanın, arazi rantları, inşaat ve tüketimle büyümenin daha fazla sürdürülemeyeceğini görmek istememenin, doğru ve zamanında önlem almamanın, velhasıl ürettiğinden çok tüketmemin bir yansımasıdır.

Bu genel değerlendirmelerin ardından izleyen bölümde ekonominin farklı boyutlarına ilişkin detaylı analizler yapılacaktır.

2.2. MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

Bu bölümde 2018 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler; reel, finansal ve kamu kesimi boyutlarından incelenmiştir.

2.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜME

Bir ekonominin genel performansını ortaya koyan en önemli gösterge üretimdeki gelişmeler yani ekonomik büyümedir. Doğru bir şekilde hesaplandığı varsayımıyla, bu gösterge ülkelerin performansını karşılaştırmada da kullanılmaktadır. Bunun yanında küresel yatırımcıların kaynaklarını farklı ülkelere yönlendirme sürecinde dikkate aldıkları göstergelerden biri de yine büyüme hızıdır.

Zaman, hemen her şeyi olduğu gibi, ekonomik büyümeye bakış açısını da değiştirmiştir. Günümüzde “her şeye rağmen yüksek büyüme” anlayışından çevreyi, sosyal barışı, gelecek nesilleri dikkate alan “sürdürülebilir büyüme” ve paylaşım adaletini içeren “kapsayıcı büyüme” anlayışına geçildiği görülmektedir. Kuşkusuz ülkelerin farklı ihtiyaçları ve önceliklerinin bulunması, bu anlayışlar arasındaki öncelik sırasını değiştirmektedir.

Nüfusu hızla artmaya devam eden, bünyesinde dört milyonu aşkın sığınmacı barındıran ve hala genç bir nüfus yapısına sahip Türkiye'nin farklı büyüme anlayışlarını bütünleştiren, yani hem yüksek, hem sürdürülebilir hem de kapsayıcı büyümeye ihtiyacı olduğu söylenebilir. Bu ise büyüme stratejisinin oldukça entegre/analitik bir bakış açısı ile hazırlanmasını gerektirmektedir. Gelinen noktada uzun yıllardır bir nitelik sorunu bulunan büyüme hızının bir de yavaşlamaya başlaması Türkiye'yi zorunlu olarak yeni arayışlara ve stratejilere yönlendirecek gibi görünmektedir.

2018 yılına gelinceye kadar Türkiye ekonomisinin gösterdiği üretim ve büyüme performansına ilişkin veriler Tablo 2.1'de verilmiştir. Buna göre; 2000 yılında 170,6 milyar TL olan cari Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) yani üretimin cari fiyatlarla hesaplanan parasal değeri 2017 yılı sonunda 3,1 trilyon TL'ye yükselmiştir. Bu veriler dolar bazında GSYİH'nın 271 milyar dolardan 851 milyar dolara yükseldiğini ortaya koymaktadır.

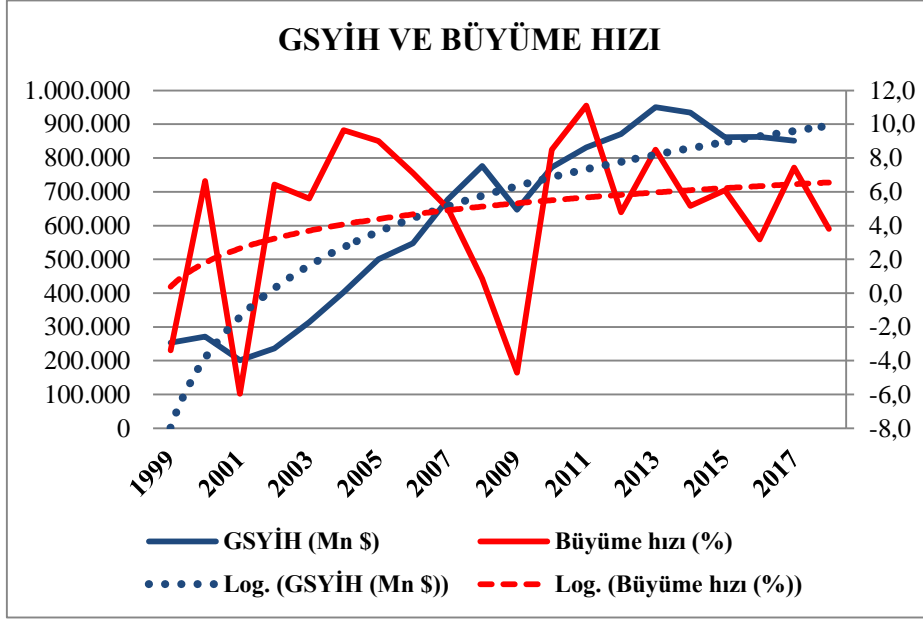
TABLO 2.1: GSYİH'NİN GELİŞİMİ

YIL	GSYH (Cari Milyon TL)	GSYH (Cari Milyon \$)	Büyüme Oranı (%)	Kişi Başı (\$)
2000	170.667	271.768	6,6	4.229
2005	673.703	499.874	9,0	7.304
2006	789.228	547.832	7,1	7.906
2007	880.461	677.438	5,0	9.656
2008	994.783	776.643	0,8	10.931
2009	999.192	646.893	-4,7	8.980
2010	1.160.014	772.365	8,5	10.560
2011	1.394.477	831.696	11,1	11.205
2012	1.569.672	871.125	4,8	11.588
2013	1.809.713	950.355	8,5	12.480
2014	2.044.466	934.857	5,2	12.112
2015	2.338.647	861.879	6,1	11.019
2016	2.608.526	862.744	3,2	10.883
2017	3.106.537	851.491	7,4	10.602

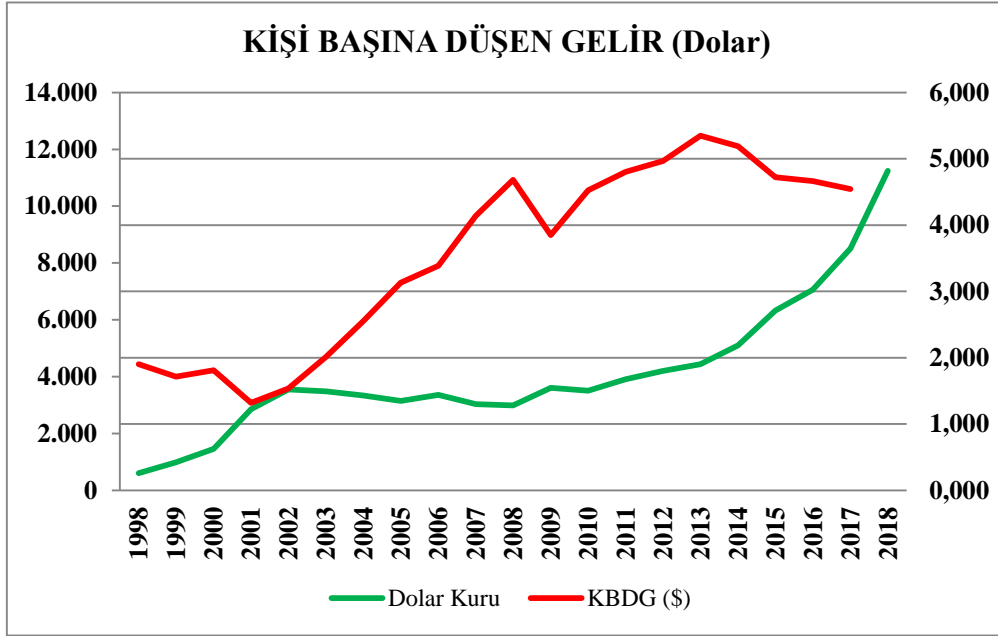
Kaynak: TÜİK

Büyüme hızı açısından bir değerlendirme yapıldığında ise istikrarsız bir büyüme süreci yaşadığımız anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinin istikrarsız ancak yüksek sayılabilecek düzeyde büyüdüğü 2000 sonrası dönemde artık yeni bir aşamaya geldiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi gerek dolar bazındaki GSYİH artışında gerekse büyüme hızında ciddi bir ivme kaybı söz konusudur.

Dolar bazındaki GSYİH'daki ivme kaybında üretim artışının yavaşlaması yanında kur artışlarının, büyümedeki ivme kaybında ise kur artışlarına neden olan, dış kaynak girişindeki yavaşlamanın belirgin rolü olduğunu söylemek mümkündür. Bu değerlendirme bir taraftan önceki yıllarda yaşanan yüksek oranlı büyümenin kaynağının, diğer taraftan da büyüme stratejisinin sorgulanması gereğine işaret etmektedir.

Tablo 2.1'de yer alan kişi başına düşen gelir verileri açısından bir değerlendirme yapıldığında ise 2000-2012 arası dönemde, genel olarak, artış yaşandığı ve dolar bazında kişi başına düşen gelirin 4.229 dolardan 12.480 dolara yükseldiği görülmektedir. Ancak bu yılda sonra tersine bir eğilim yaşanmış ve kişi başına düşen gelir gerilemiştir. Grafikten de görülebileceği dolar kurunun yatay seyrettiği, Türkiye'deki yüksek enflasyon nedeniyle, dolayısıyla da TL'nin dolar karşısında değer kazandığı 2003-2008 döneminde kişi başına düşen gelir hızla yükselmiştir. İzleyen yıllarda, dolar kurunun artışıyla birlikte, bu ivme yavaşlamış, 2013 yılından sonra da tersine dönmüştür. 2018 yılında kur artışının daha da hızlandığı dikkate alındığında, kişi başına düşen gelirin bu yıl 10 bin doların altına düşeceği öngörülebilir.

Bilindiği gibi, farklı ölçütler kullanılmakla birlikte, kişi başına düşen geliri uzun yıllar 10.000 ile 12.500 dolar aralığında kalan ülkelerin orta gelir tuzağına girdiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla kişi başına düşen gelir verileri Türkiye'nin orta gelir tuzağına düştüğüne işaret etmektedir. Bu durum da Türkiye'nin büyüme stratejisinin yenilenmesi gereğine işaret etmektedir.

Türkiye ekonomisinin 2018 yılı büyüme performansını daha detaylı değerlendirebilmek için Tablo 2.3'de çeyreklik dönemler itibariyle sektörel büyüme hızlarına yer verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi Türkiye ekonomisi 2018 yılının ilk çeyreğinde yüzde 7,2, ikinci çeyreğinde yüzde 5,3, üçüncü çeyreğinde ise yüzde 1,6 oranında büyümüştür. Bu veriler büyüme trendinde belirgin bir gerilemeye, dördüncü çeyrekte olası bir küçülmeye işaret etmektedir.

Sektörel açıdan bir değerlendirme yapıldığında, benzer bir eğilimin ana sektörlerde de, özellikle de sanayi ve hizmetler sektörlerinde yaşandığını anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sanayi sektöründeki ivme çok daha belirgindir. Öte yandan Türkiye ekonomisinin uzun yıllardır lokomotif konumunda olan inşaat sektörü ilk çeyrekte yüzde 6,7, ikinci çeyrekte yüzde bir oranında büyürken üçüncü çeyrekte yüzde 5,3 gibi oldukça yüksek bir oranda küçülmüştür. Bu gelişmede döviz kurları ve kredi faizlerinde yaşanan yüksek oranlı artışların önemli rolü olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, kur ve faiz artışları yaşanmamış bile olsa inşaat sektörünün yavaşlaması söz konusu olacaktı. Zira konut arz ve talebinin nitelik açısından uyumsuzluğu, konutun bir yatırım aracı olma işlevinin zayıflaması ve plansız arz artışı nedeniyle bir milyonun üzerinde satılmayan yeni konutun varlığı, böylesi bir sonucu kaçınılmaz kılacaktı. Dolayısıyla bu gelişme de inşaat çekişli bir büyümenin sürdürülmeye çalışılmasının doğru olmadığını, Türkiye'nin büyüme stratejisinde yenilenmenin zorunlu hale geldiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 2.2: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI (Çeyreklik, %)

SEKTÖR	2017					2018			
	I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III	9 Aylık
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5,0	7,0	3,6	6,1	4,5	5,6	-2,8	1,0	0,7
Sanayi	6,1	5,9	15,4	9,3	9,0	8,1	4,2	0,3	4,1
İmalat Sanayii	5,6	5,9	16,8	8,8	9,3	8,7	4,5	0,6	4,5
İnşaat	5,1	5,1	18,8	6,5	9,9	6,7	1,0	-5,3	0,1
Hizmetler (*)	6,4	6,3	21,8	9,3	11,5	10,5	8,9	4,5	7,8
Bilgi ve iletişim	10,9	11,8	15,2	13,9	12,7	5,8	7,2	3,5	5,5
Finans ve sigorta faaliyetleri	9,8	9,3	-5,8	1,9	4,5	2,3	11,8	7,4	7,3
Gayrimenkul faaliyetleri	2,6	2,1	2,7	2,9	2,4	3,4	0,2	2,3	2,0
Mesleki, idari ve destek hizmet faal.	7,1	5,7	16,4	12,2	9,7	12,1	-1,2	-7,8	0,5
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2,5	2,8	3,2	5,3	2,8	4,5	12,4	10,2	9,0
Diğer hizmet faaliyetleri	2,4	5,8	10,0	11,2	6,0	9,3	4,0	1,8	5,1
Sektörler Toplamı	5,8	5,5	11,8	8,0	7,8	7,4	5,4	1,8	4,7
Vergi-Sübvansiyon	0,9	3,7	9,2	3,0	4,7	5,9	4,4	-0,3	3,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	5,3	5,3	11,5	7,3	7,5	7,2	5,3	1,6	4,5

Kaynak: TÜİK

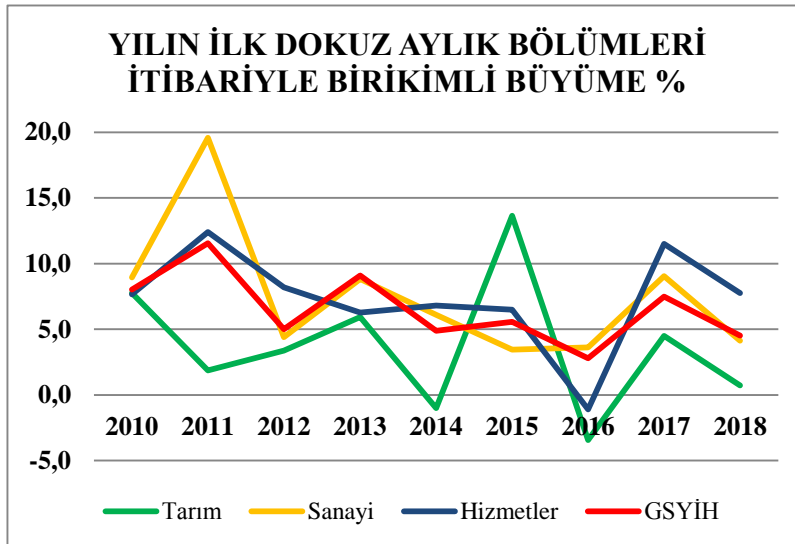
Yılın dokuz aylık bölümü için bir değerlendirme yapıldığında birikimli olarak hizmetler sektörünün yüzde 7,8, sanayi sektörünün yüzde 4,1, tarım sektörünün ise binde 7 oranında büyüdüğü anlaşılmaktadır. Sektörlerin bu büyüme performansına bağlı olarak ilk 9 ayda ekonomi yani GSYİH yüzde 4,5 oranında büyümüştür.

**TABLO 2.3: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI
(Birikimli-Dokuz aylık, %)**

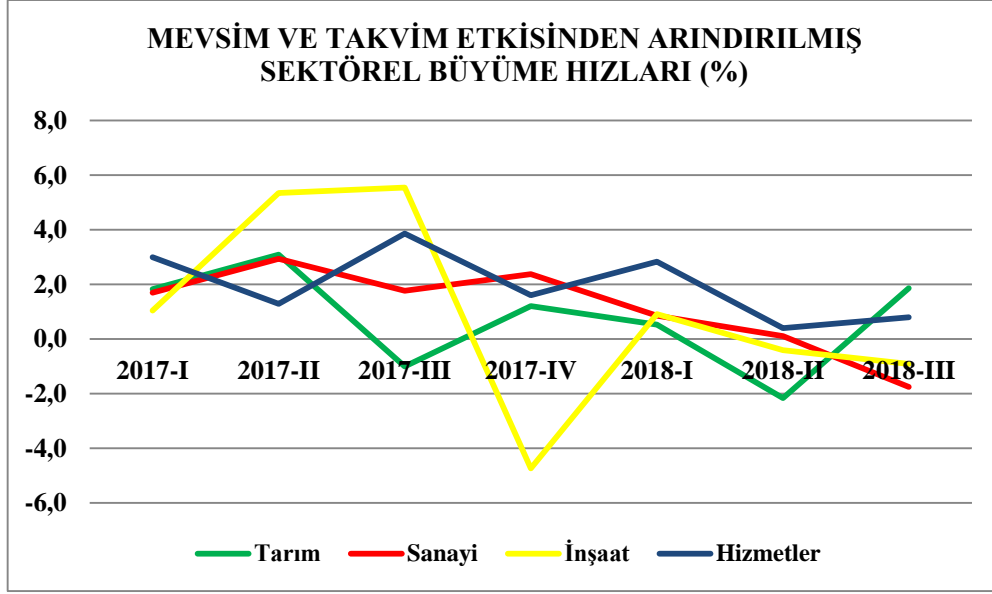
Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
2010	7,8	9,0	7,6	8,0
2011	1,9	19,6	12,4	11,6
2012	3,4	4,4	8,2	5,0
2013	5,9	8,8	6,3	9,1
2014	-1,0	6,1	6,8	4,9
2015	13,6	3,5	6,5	5,6
2016	-3,4	3,6	-1,1	2,8
2017	4,5	9,0	11,5	7,5
2018	0,7	4,1	7,8	4,5
Ort.	3,7	7,6	7,3	6,5

Kaynak: TÜİK

Bu yılın 9 aylık bölümünde ekonominin gösterdiği büyüme performansını daha iyi değerlendirebilmek açısından 2010 sonrası dönemdeki her yılda 9 aylık büyüme verileri Tablo 2.3’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2010-2018 döneminde dokuz aylık birikimli büyüme; tarımda yüzde 3,7, sanayide yüzde 7,6, hizmetlerde yüzde 7,3 ve GSYİH’da yüzde 6,5 düzeyinde olmuştur. 2018 yılında, hizmetler sektörü dışındaki 9 aylık büyüme tablodaki tüm göstergeler itibariyle, belirgin bir performans düşüşü olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan büyüme verilerini geçen yılın ilgili çeyreğine göre değil de önceki çeyreğe göre değerlendirme imkanı veren takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış veriler ve ilgili grafik değerlendirildiğinde de büyümedeki ivme kaybını ortaya koymaktadır.

Bu veriler, son çeyrekte de çok düşük veya negatif gelmesi beklenen büyümeyle birlikte değerlendirildiğinde, yılın ilk yarısıyla ikincisi arasında adeta gece ile gündüz gibi bir konjonktürel farklılaşma yaşandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin istikrarlı ve yüksek oranlı büyüme hızlarına tekrar dönebilmesi için yeni bir anlayış ve stratejiye, ayrıca küresel iklimde iyileşmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

2.2.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME

Yukarıda açıklanan üretim verileri yani arz cephesi yanında, madalyonun diğer tarafını oluşturan harcama yani talep gelişmelerini de incelemek, böylece büyümenin talep boyutundaki kaynaklarını görmek faydalı olacaktır. Bu inceleme büyümenin iç-dış talep bileşimi kadar tüketim-yatırım bileşimi hakkında da fikir vererek sürdürülebilirlik açısından değerlendirme yapma imkanı sunacaktır.

Türkiye'deki harcama bileşimi açısından bir fikir edinmek için Tablo 2.4'de yer alan verileri incelemek faydalı olacaktır.

Buradan görülebileceği gibi 2017 yılında yapılan 3,1 trilyon TL'lik harcamanın 1,8 trilyon lirası yani yüzde 59'u özel tüketime, 450 milyar TL'si kamu tüketimine (%14,5), 931 milyar TL'si yatırıma (%30), 910 milyar TL'si ithalata (%29,3), 30 milyar TL'si stoklara (%1) harcanmıştır. Bu arada diğer ülkeler Türkiye'de üretilen mal ve hizmetlere 770 milyar TL'lik harcama (ihracat) yapmışlardır.

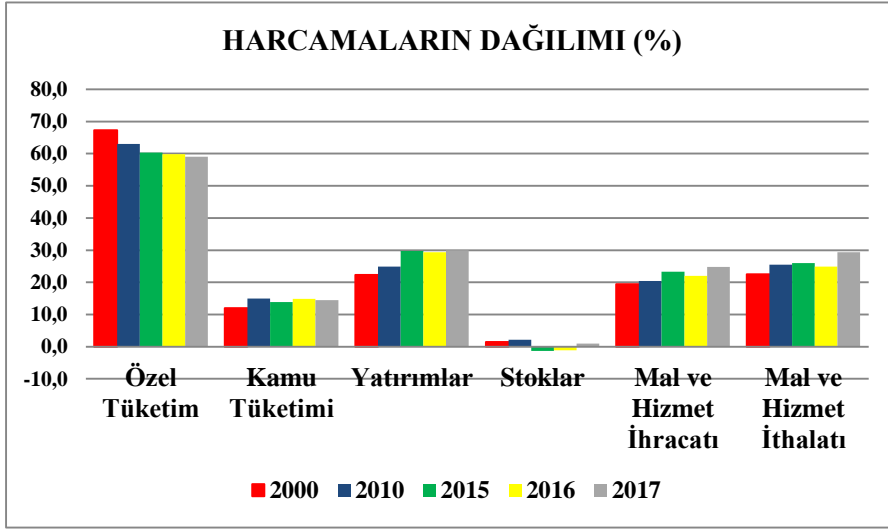
TABLO 2.4: HARCAMALARIN GELİŞİMİ (Milyar TL)

HARCAMALAR	2000	2010	2015	2017	2017/9	2018/9	(%)
Yerleşik hanehalkı ve kar amacı olm. kuruluşların nihai tüketim har.	114,9	731,5	1.411,8	1.834,2	1.311,6	1.567,2	19,5
Devletin Nihai Tüketim Har.	20,5	173,7	324,6	450,5	312,2	376,4	20,6
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	38,1	288,5	694,8	931,9	664,0	806,4	21,4
Stok Değişimleri	2,6	24,4	-31,5	30,2	17,1	7,3	-57,5
Mal ve Hizmet İhracatı	33,2	237,2	546,0	770,6	559,7	773,4	38,2
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	38,5	295,2	607,0	910,8	649,1	845,3	30,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	170,7	1.160,0	2.338,6	3.106,5	2.215,6	2.685,3	21,2
	PAY (%)						
Yerleşik hanehalkı ve kar amacı olm. kuruluşların nihai tüketim har.	67,3	63,1	60,4	59,0	59,2	58,4	-1,4
Devletin Nihai Tüketim Har.	12,0	15,0	13,9	14,5	14,1	14,0	-0,5
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	22,3	24,9	29,7	30,0	30,0	30,0	0,2
Stok Değişimleri	1,5	2,1	-1,3	1,0	0,8	0,3	-64,9
Mal ve Hizmet İhracatı	19,4	20,4	23,3	24,8	25,3	28,8	14,0
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	22,6	25,5	26,0	29,3	29,3	31,5	7,5
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	--

Kaynak: TÜİK

Tablodaki veriler ve ilgili grafikten, 2000-2017 döneminde özel tüketim için kullanılan harcamaların payının azaltıldığı, yatırım harcamaları ve ithalatın payının ise önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bunun yanında ihracatın yani yabancıların Türkiye'ye yönelik harcamalarının payının da arttığı anlaşılmaktadır.

Bu verilerde tartışmaya açık bazı boyutlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki adeta tüketim çılgınlığı yaşanan, tüketim amaçlı kredi kullanımında rekorlar kırılan, toplumsal konumlanmanın adeta üretkenlik değil de tüketim standartları referans alınarak oluşturulduğu bir dönemde özel tüketimin toplam harcamalar içindeki payının azalmış olması açıklanmaya ihtiyacı olan bir gelişmedir.

Benzer bir durum yatırım harcamalarının geldiği yüzde 30'luk pay için de geçerlidir. Zira Türkiye'de her 10 TL'lik harcamanın 3 TL'sinin yatırımlara yönelmiş olması durumunda üretim kapasitesi, ithalat, ihracat ve nihayetinde de ekonomik büyümenin daha farklı bir düzeye ulaşması beklenirdi. Dolayısıyla, kayıt dışılığın da yoğunluğu nedeniyle, ulusal düzeydeki verilerin daha sağlıklı tespitine imkan verecek düzenlemeler ve yöntemlerin devreye alınması uygun olacaktır.

Diğer taraftan, Tablo 2.5 yardımıyla 2018 yılında büyümenin harcama cephesinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, özel tüketim harcamalarının 2017 yılının aynı dönemine göre 2018 yılının ilk çeyreğinde yüzde 9,1, ikinci çeyreğinde yüzde 6,4 oranında arttığı, üçüncü çeyrekte ise yüzde 1,1'e gerilediği görülmektedir. Böylece 2018 yılının ilk dokuz aylık bölümünde tüketim büyümesi yüzde 5,3 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO 2.5: HARCAMALARDA BÜYÜME (%)

HARCAMA	2017					2018			
	I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III	9 Aylık
Özel Tüketim Har.	4,5	3,1	10,3	6,3	6,0	9,1	6,4	1,1	5,3
Devletin Nihai Tüketim Har.	9,0	-1,8	7,6	5,9	4,6	3,5	7,8	7,5	6,3
Yatırım Har.	3,9	7,7	12,8	6,6	8,3	7,9	4,2	-3,8	2,4
Mal ve Hizmet İhracatı	10,0	11,0	17,7	9,2	12,9	0,7	4,2	13,6	6,4
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	0,9	2,2	15,0	22,8	5,9	15,4	0,2	-16,7	-1,2
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	5,3	5,3	11,5	7,3	7,5	7,2	5,3	1,6	4,5

Kaynak: TÜİK

Devletin nihai tüketim harcamaları ise 2018 yılının ilk çeyreğinde yüzde 3,5, ikinci çeyrekte yüzde 7,8 ve üçüncü çeyrekte ise yüzde 7,5 oranında artmıştır. Böylece yılın dokuz aylık bölümünde kamu tüketim harcamaları yüzde 6,3 oranında büyümüştür. Bu veriler, 24 Haziran seçimlerinin etkisi yanında kamunun büyümedeki yavaşlamayı telafi etmek için büyük çaba gösterdiği anlamına da gelmektedir.

2018 yılında yatırım harcamaları (Gayri safi sabit sermaye oluşumu) ilk 2 çeyrekte yüzde 7,9 ve yüzde 4,2 oranında artmış, üçüncü çeyrekte ise yüzde 3,8 oranında gerilemiştir. Böylece yılın dokuz aylık bölümünde yatırım harcamaları yüzde 2,4 gibi oldukça düşük düzeyde artış göstermiştir. Bu gelişmenin gerisinde ekonominin geleceğine ilişkin beklentilerin kötüleşmesi yanında Ağustos ayı ve sonrasında döviz kurlarında yaşanan yüksek oranlı artışların önemli rolü olduğu söylenebilir.

Mal ve hizmet dış ticaretinde 2018 yılının ilk üç çeyreğindeki gelişmeler incelendiğinde; ihracatın ilk çeyrekte binde 7, ikinci çeyrekte yüzde 4,2, üçüncü çeyrekte ise yüzde 13,6 oranında büyüdüğü görülmektedir. Böylece ihracatın 9 aylık büyüme oranı yüzde 6,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun kurlardaki artış ve iç talepteki yavaşlamadan etkilendiği söylenebilir.

İthalatın ise ilk çeyrekte yüzde 15,4 gibi büyük oranda büyüdüğü, ikinci çeyrekte bu artışın durma noktasına geldiği ve üçüncü çeyrekte de yüzde 16,7 gibi bir oranda gerilediği görülmektedir. Böylece dokuz ayda ithalat yüzde 1,2 oranında gerilemiştir. Mal ve hizmet ithalatındaki bu gelişmeler kur artışları ve ekonomideki yavaşlamanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bir harcama kalemindeki büyüme oranı ile o harcama kaleminin toplam harcamalar içindeki payının çarpımından büyümeye katkı hesaplanmaktadır. 2018 yılının ilk üç çeyreği ve birikimli olarak harcama kalemlerinin büyümeye katkısı Tablo 2.6'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi yılın ilk iki çeyreğinde büyümeye en önemli katkısı özel tüketim harcamaları yapmıştır. Ekonomide Ağustos ayında yaşanan türbülansa bağlı olarak ekonomide iklimin değişmesinin ve kurların artmasının ardından büyüme dinamikleri zemin değiştirmiş, ihracat büyümeye en fazla katkıyı yapar hale gelmiştir.

TABLO 2.6: HARCAMALARIN BÜYÜMEYE KATKISI (%)

HARCAMA	Çeyreklik			Birikimli		
	I	II	III	3 Ay	6 Ay	9 Ay
Özel Tüketim Har.	5,5	3,8	0,6	5,5	4,6	3,1
Devletin Nihai Tüketim Har.	0,5	1,1	1,0	0,5	0,8	0,9
Yatırım Har.	2,3	1,3	-1,1	2,3	1,8	0,7
Mal ve Hizmet İhracatı	0,3	1,1	3,3	0,3	0,7	1,7
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	4,4	0,1	-4,8	4,4	2,1	-0,4
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	7,2	5,3	1,6	7,2	6,2	4,5

Kaynak: TÜİK

Konuyu yılın 9 aylık dönemin bütünü açısından değerlendirdiğimizde ise büyümeyi sırasıyla özel tüketim (%3,1), ihracat (%1,7) ve kamu tüketimin (binde 9) çektiği görülmektedir. Gerilemesi nedeniyle ithalat da 9 ayın sonunda büyümeye olumlu katkı yapmıştır. Bu verilerde dikkati çeken bir diğer önemli boyut, gelecek dönemlerin üretim kapasitesine katkı anlamına geldiği için, yatırımların büyümeye yaptığı binde 7 düzeyindeki düşük katkıdır. Girişimcilerin geleceğe ilişkin beklentilerindeki olumsuzluğun bir yansıması olan bu durum 2019 yılı büyümesi açısından tehlike sinyali olarak değerlendirilebilir.

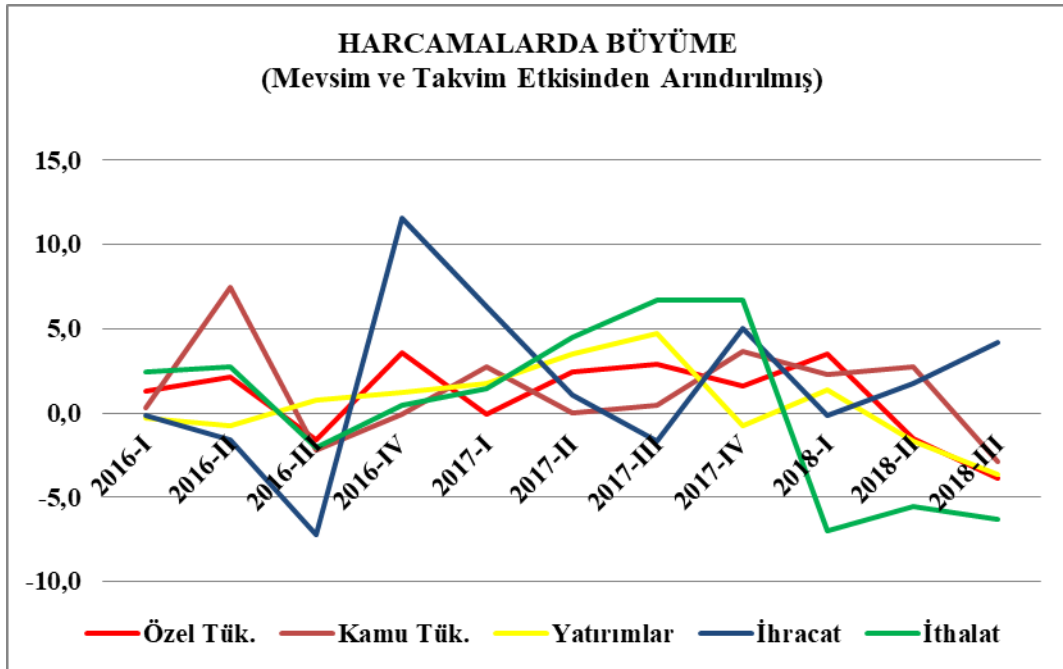
Harcamalar boyutundan yapılan incelemeler yılın ilk yarısında özel ve kamu tüketiminin, üçüncü çeyrekte ise yine özel tüketimle birlikte ihracatın büyümede başat rolü oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durum ekonomi yönetimin, yerel seçimlerin etkisiyle, bütçe dengelerine zarar verecek olmasına rağmen tüketim artışını sürdürmeye çalışmasına yönelik önlemler almasına (ÖTV, KDV indirimi gibi) neden olmaktadır. Bu önlemlere neden ihtiyaç duyulduğu, Tablo 2.7'de yer alan ve harcamalardaki mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış reel değişimleri gösteren verilerden de anlaşılabilir.

TABLO 2.7: HARCAMALARDA BÜYÜME (%)
(Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış)

DÖNEM	Özel Tüketim	Kamu Tüketimi	Yatırımlar	Mal ve Hizmet İhracatı	Mal ve Hizmet İthalatı	GSYİH
2015-I	1,6	-4,3	2,7	2,8	-1,1	1,9
2015-II	-0,2	5,1	2,8	1,3	-0,8	1,4
2015-III	1,2	1,5	1,2	-0,2	1,2	1,6
2015-IV	0,0	3,8	1,6	0,2	-0,4	0,6
2016-I	1,3	0,3	-0,3	-0,1	2,4	0,7
2016-II	2,2	7,5	-0,8	-1,6	2,7	1,1
2016-III	-1,6	-2,2	0,7	-7,2	-2,0	-2,1
2016-IV	3,6	-0,1	1,2	11,6	0,4	4,2
2017-I	-0,1	2,8	1,7	6,3	1,4	1,9
2017-II	2,5	0,0	3,5	1,1	4,5	2,2
2017-III	2,9	0,4	4,7	-1,7	6,7	1,9
2017-IV	1,6	3,7	-0,8	5,0	6,7	1,2
2018-I	3,5	2,3	1,3	-0,2	-7,0	1,7
2018-II	-1,5	2,8	-1,7	1,7	-5,6	0,6
2018-III	-3,9	-2,9	-3,6	4,1	-6,3	-1,1

Kaynak: TÜİK

Nitekim Tablodaki veriler incelendiğinde; özel tüketim ve yatırımların 2018 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde, kamu tüketiminin üçüncü çeyrekte, ithalatın ise yılın ilk üç çeyreğinin tamamında, önceki çeyreklere göre gerilediği görülmektedir.

Bu veriler ve grafik Türkiye ekonomisinin “harcama takati”nin pek de kalmadığını ortaya koymaktadır. Harcamaların üretken yatırım-üretim-istihdam-gelir artışı zincirinden değil de iç ve dış borçlanma ile artırıldığı süreçlerin sonsuza kadar devam etmesi mümkün olamamaktadır. Dünya genelinde benzer durumları yaşayan çok sayıda ülke örneği görmek olasıdır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin çok dikkatli yönetilmesi gereken bir döneme girildiği söylenebilir.

2.2.3. YATIRIMLAR VE BÜYÜME

Türkiye, uzun yıllardır, başta sanayi alanındakiler olmak üzere, üretken yatırımlarını yeterince artıramamıştır. Dış kaynak girişine bağlı, inşaat arzı ve tüketim talebi çekişli bir büyüme stratejisi tercihi, yatırımların daha çok arazi rantlarının realize edilmesi amacıyla inşaata (konut, avm gibi) yönelmesine neden olmuştur. Kuşkusuz ekonomik aktörler böylesi rantları bir şekilde canlandırmanın yolunu, er ya da geç, bulmaktadır. Bu bağlamda geçen yılları kayıp olarak değil, yaşanılması kaçınılmaz bir aşamanın geride kalması olarak değerlendirmek daha anlamlı olacaktır. Bir başka ifadeyle Türkiye için inşaat ve tüketime dayalı büyüme stratejisi ömrünü tamamlamıştır ve bunun sürdürülmeye çalışılması durumunda ise yeni olumsuz gelişmelerle karşılaşılması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin üretken, rekabetçi, inovatif yatırımları artırmak zorunda olduğu bir döneme girmiş bulunuyoruz.

İzleyen bölümde 2018 yılında ekonominin yatırımlar boyutunda yaşanan gelişmeler yerli ve yabancı yatırımlar boyutundan değerlendirilecektir.

2.2.3.1. YERLİ YATIRIMLAR

Tablo 2.8'de 2009 sonrası dönemde yatırımların hem cari tutarı hem de reel büyüme hızı verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2009-2017 döneminde cari olarak 2,6 trilyon TL'lik inşaat, 1,7 trilyon TL'lik makine teçhizat, toplamda da 4,8 trilyon TL'lik yatırım yapılmıştır. Bu dönemde ortalama olarak inşaat yatırımları yüzde 11,9, makine-teçhizat yatırımları yüzde 10,5, toplam yatırımlar ise yüzde 10,9 oranında büyümüştür. Yatırımların, özellikle makine-teçhizat yatırımlarının bu düzeyde büyümesi oldukça dikkat çekicidir.

TABLO 2.8: 2009-2017 DÖNEMİNDE YATIRIMLAR

YIL	YATIRIM TUTARI (Milyar TL)				BÜYÜME HIZI (%)			
	İnşaat	Makine Teçhizat	Diğer	Toplam	İnşaat	Makine Teçhizat	Diğer	Toplam
2009	115,6	87,5	20,5	223,6				
2010	145,1	114,8	28,6	288,5	18,1	27,6	25,7	22,5
2011	198,5	158,3	34,6	391,4	22,5	28,4	12,1	23,8
2012	226,0	162,0	40,8	428,8	7,2	-4,4	9,4	2,7
2013	291,4	182,3	42,5	516,2	21,1	8,1	-3,7	13,8
2014	338,4	206,4	45,9	590,7	6,5	3,9	0,8	5,1
2015	380,2	263,1	51,6	694,8	4,7	18,5	1,6	9,3
2016	424,5	283,9	56,3	764,7	2,8	1,2	4,0	2,2
2017	535,3	327,0	69,5	931,9	12,2	0,8	10,1	7,8
Top.-Ort.	2.655	1.785	390	4.831	11,9	10,5	7,5	10,9

Kaynak: TÜİK

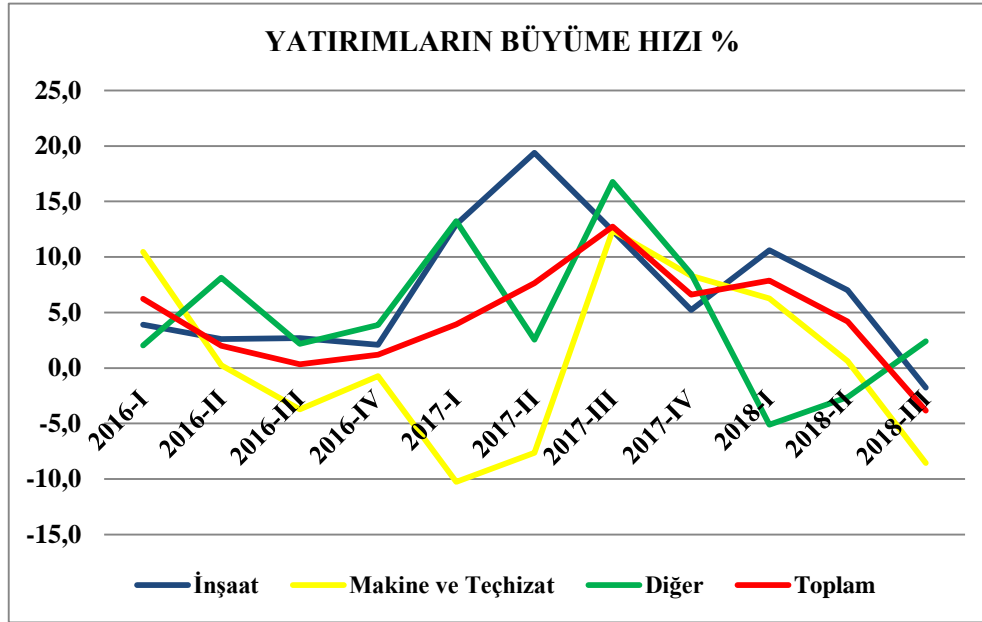
Diğer taraftan 2017 ve 2018 yıllarında yatırım harcamaları ile yatırımlardaki çeyreklik dönemler itibariyle büyüme verileri Tablo 2.9'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi toplam yatırımlar (toplam üretilmiş mali olmayan aktifler) 2018 yılının ilk çeyreğinde yüzde 7,9, ikinci çeyreğinde yüzde 4,2 oranında artarken üçüncü çeyrekte ise yüzde 3,8 oranında gerileme göstermiştir. Alt göstergelere bakıldığında hem inşaat hem de makine-teçhizat yatırımlarının 2018 yılının ilk iki çeyreğinde artmaya devam ettiği, üçüncü çeyrekte gerilediği anlaşılmaktadır. Yılın dördüncü çeyreğinde döviz kurlarında yaşanan dalgalanma ve artışlar nedeniyle, yatırımların azalmaya devam edeceğini, bunun da 2019 yılı büyümesini olumsuz etkileyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

TABLO 2.9: YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ (%)

ALAN	Yıl	Tutar (Milyon TL)					Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim		
		Çeyrek					Çeyrek		
		I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III
İnşaat	2017	111,0	135,8	143,6	145,0	390,3	12,9	19,4	12,4
	2018	141,2	172,5	167,5		481,2	10,6	7,0	-1,8
Makine-Teçhizat	2017	63,2	77,8	84,4	101,6	225,4	-10,3	-7,6	12,4
	2018	78,4	93,2	99,5		271,2	6,3	0,6	-8,5
Diğer	2017	15,4	15,0	17,8	21,3	48,3	13,2	2,6	16,8
	2018	16,1	16,4	21,5		54,0	-5,1	-2,6	2,4
TOPLAM	2017	189,6	228,6	245,7	267,8	664,0	3,9	7,7	12,8
	2018	235,7	282,1	288,6		806,4	7,9	4,2	-3,8

Kaynak: TÜİK

Aşağıdaki grafik Türkiye’de yatırım harcamalarının oldukça istikrarsız büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Yatırımları istikrarsız olan bir ülkenin istikrarlı büyümesi oldukça güçtür. Bu sorunun aşılması için makroekonomik iklimin, kurumsal ve hukuksal süreçlerin reel yatırım dostu haline getirilmesi gerekmektedir.

Yatırımlardaki gelişmeleri değerlendirmede kullanılabilecek bir diğer gösterge ise teşvikli yatırımların gelişimidir. Bu amaçla 2001 yılı sonrasındaki teşvik belgeli sabit sermaye yatırımların gelişimi Tablo 2.10'da verilmiştir. Buna göre 2001 yılında 12,3 milyar TL olan toplam teşvikli yatırım tutarı olarak 2017 yılı sonunda 180,9 milyar TL'ye yükselmiştir.

TABLO 2.10: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon TL)	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2001	1.484	4.065	6.667	79	71	12.366
2002	494	3.801	6.729	555	89	11.668
2003	444	5.172	5.659	324	81	11.680
2004	678	7.463	7.368	260	109	15.878
2005	1.409	6.846	7.083	647	72	16.057
2006	1.001	7.648	4.330	203	116	13.298
2007	4.835	8.461	6.200	321	122	19.939
2008	8.832	6.878	4.764	246	118	20.838
2009	6.591	7.502	8.509	859	215	23.676
2010	8.441	24.615	31.299	2.021	1.276	67.652
2011	13.435	15.405	18.978	792	1.191	49.801
2012	11.382	13.931	33.545	2.162	686	61.706
2013	31.488	19.065	35.353	8.871	829	95.606
2014	10.415	26.791	24.622	1.973	639	64.440
2015	37.766	34.674	23.489	2.411	750	99.090
2016	25.523	43.628	24.221	3.760	808	97.940
2017	101.709	32.900	42.061	2.314	1.988	180.972
2018	21.833	64.865	64.285	3.785	2.528	157.296
2018/2017 (%)	-78,5	97,2	52,8	63,6	27,2	-13,1

Kaynak:ekonomi.gov.tr

2018 yılında ise toplam teşvikli yatırım tutarında yüzde 13,1 oranında gerileme yaşanmıştır. Bu yılda en yüksek yatırım artışı yüzde 97,2 ile hizmetler, yüzde 63,6 ile madencilik ve yüzde 52,8 ile imalat sektöründe gerçekleşmiştir. 2018 yılında tarım sektörü yatırımları yüzde 27,2 oranında artarken enerji sektörü yatırımları, 2017 yılındaki büyük miktardaki yatırımların baz etkisiyle, yüzde 78,5 oranında gerilemiştir.

2018 yılında gerçekleştirilen 157,2 milyar TL'lik teşvikli yatırım çerçevesinde yaklaşık 255 bin kişiye istihdam imkanı yaratılmıştır. Bu istihdamın 126 bin kişilik bölümü imalat sanayi sektörü, 115 bin kişilik bölümü ise hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Bu veriler yatırımlarla birlikte istihdam teşviklerinin önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

TABLO 2.11: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN İSTİHDAM KAPASİTESİ

YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2001	1.034	31.698	68.056	2.215	2.703	105.706
2002	388	36.332	89.675	5.361	3.690	135.446
2003	1.872	43.933	81.666	13.588	2.320	143.379
2004	1.542	50.164	95.986	6.294	4.368	158.354
2005	726	55.950	83.674	4.874	2.298	147.522
2006	734	40.176	51.923	2.940	2.245	98.018
2007	2.167	30.324	63.641	2.293	1.839	100.264
2008	2.793	29.541	54.771	2.446	1.643	91.194
2009	1.317	25.419	46.942	3.085	1.829	78.592
2010	2.528	48.657	68.983	5.169	7.479	132.816
2011	3.732	43.875	63.137	3.416	5.698	119.858
2012	3.183	57.009	78.265	6.866	2.825	148.148
2013	4.310	74.398	97.882	10.125	3.004	189.719
2014	2.151	68.678	65.996	4.060	2.186	143.071
2015	4.194	69.098	63.626	2.111	2.677	141.706
2016	4.863	66.226	62.584	2.453	2.854	138.980
2017	7.284	107.010	101.779	3.961	6.639	226.673
2018	4.317	115.244	126.629	3.545	5.272	255.007
2018/2017 (%)	-40,7	7,7	24,4	-10,5	-20,6	12,5

Kaynak:ekonomi.gov.tr

Diğer taraftan, 2018 yılında teşvikli yatırımlar aracılığıyla yaratılan istihdam 2017 yılına göre; imalat sanayinde yüzde 24,4, hizmetler sektöründe ise yüzde 7,7 oranında artarken, enerji sektöründe yüzde 40,7, madencilik sektöründe yüzde 10,5, tarımda ise yüzde 20,6 oranında azalmıştır.

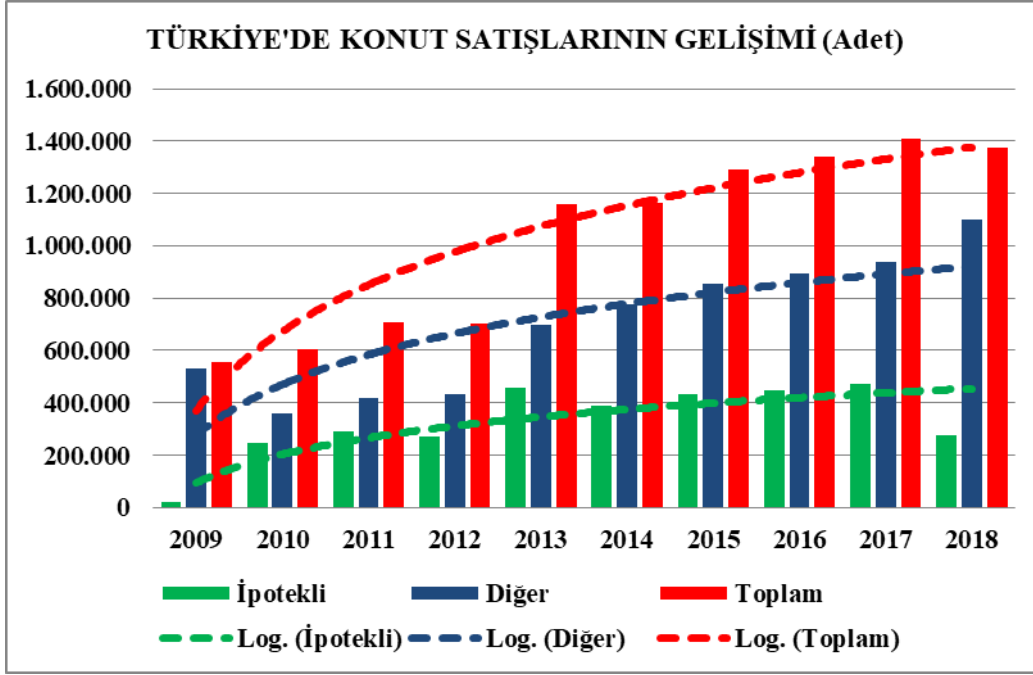
Türkiye'nin ekonomik büyümesinde inşaat sektörüne uzun yıllardır önemli rol verilmiştir. Bu nedenle, çok sayıda sektörden girdi alan ve dolayısıyla geri bağlantı katsayıları yüksek olan, bu sektörde yaşanan gelişmeler ekonomik büyümeyi ve istihdamı da yakından etkiler olmuştur. Taşıdığı öneme bağlı olarak Tablo 2.12'de inşaat ruhsatları ve konut satışlarına ilişkin gelişmeler verilmiştir. Buna göre, 2017 yılında inşaat ruhsatı alanı, daire sayısı ve konut satışlarında tarihi zirveye ulaşılmıştır.

TABLO 2.12: İNŞAAT YATIRIMLARINA İLİŞKİN GELİŞMELER

YIL	Verilen İnşaat Ruhsatları						Konut Satışları		
	(Yüzölçüm, 1000 Metrekare)			Daire Sayısı			Adet		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	İpotekli	Diğer	Toplam
2009	13.827	86.900	100.727	53.597	464.878	518.475	22.726	532.458	555.184
2010	20.518	155.912	176.429	80.912	826.539	907.451	246.741	360.357	607.098
2011	16.778	106.844	123.622	52.088	598.039	650.127	289.275	419.000	708.275
2012	27.467	131.283	158.750	73.737	698.141	771.878	270.136	431.485	701.621
2013	25.964	149.843	175.808	67.340	772.290	839.630	460.112	697.078	1.157.190
2014	26.034	194.620	220.654	51.115	980.639	1.031.754	389.689	775.692	1.165.381
2015	26.948	162.727	189.675	53.128	844.102	897.230	434.388	854.932	1.289.320
2016	29.940	176.597	206.537	67.300	937.379	1.004.679	449.508	891.945	1.341.453
2017	38.917	241.042	279.959	89.024	1.278.096	1.367.120	473.099	936.215	1.409.314
2017-I	6.994	39.221	46.214	17.115	217.655	234.770	125.093	200.687	325.780
2017-II	11.663	71.733	83.396	25.783	390.789	416.572	120.282	208.301	328.583
2017-III	11.117	94.873	105.989	24.840	496.776	521.616	117.852	258.513	376.365
2017-IV	9.144	35.216	44.360	21.286	172.876	194.162	109.872	268.714	378.586
2018-I	7.541	23.799	31.340	15.214	122.457	137.671	89.380	214.497	303.877
2018-II	6.670	37.652	44.322	12.598	201.739	214.337	112.425	229.730	342.155
2018-III	5.898	24.321	30.219	11.450	121.898	133.348	54.478	301.881	356.359
2017/9 ay	29.773	205.827	235.599	67.738	1.105.220	1.172.958	363.227	667.501	1.030.728
2018/9 ay	20.110	85.772	105.882	39.262	446.094	485.356	256.283	746.108	1.002.391
Değişim (%)	-32,5	-58,3	-55,1	-42,0	-59,6	-58,6	-29,4	11,8	-2,7

Kaynak: TÜİK

2018 yılının ilk on bir aylık bölümünde ise, 2017 yılının aynı dönemine göre, verilen inşaat ruhsatları (%55,1) ve izin verilen daire sayısı (%58,6) ve konut satışları (%2,7) oranında gerilemiştir. Kanımızca Türkiye'de inşaat ve konut sektörünün artık 2017 yılı rakamlarını yeniden yakalaması, en azından yakın zamanda, olası görünmemektedir. Zira çok sayıda arz fazlası konutun varlığı, konut kredisi faizlerinin geldiği düzey, bankalarla sözleşmeli projelerde yapılan faiz indirimleri ve konut alımı karşılığında vatandaşlık verilmesi için istenilen tutarın azaltılmasına rağmen sektörün yavaşladığı açık bir şekilde görülmektedir. Aşağıdaki grafikte yer alan trend (eğilim) çizgileri de bu gerçeği teyit etmektedir. Bu durum Türkiye'de işsizlik artışını da hızlandıracak niteliktedir.

Sektörde bir doygunluğa ulaşıldığını ortaya koyan bir gösterge de konut fiyatlarıdır. Tablo 2.13'den görülebileceği gibi 2010 yılı ile 2017 yılı arasında konut fiyatları tüm fiyat (enflasyon) göstergelerine oranla daha fazla artmıştır. Bir başka ifadeyle konut fiyatları reel olarak da artmış, yatırımcısına reel kazanç sağlamıştır.

TABLO 2.13: KONUT FİYAT ENDEKSİNİN GELİŞİMİ

YIL	TÜFE	Yi-ÜFE	Tarım-ÜFE	Türkiye Konut Fiyat Endeksi (TKFE)	Türkiye Yeni Konutlar Fiyat Endeksi (TYKFE)
2010	100	100	100	100,0	100,0
2011	110,5	113,3	95,8	110,2	110,0
2012	117,3	116,1	103,1	123,1	123,3
2013	125,9	124,2	110,0	138,7	138,1
2014	136,2	132,1	125,4	158,8	157,6
2015	148,2	139,6	127,1	188,0	183,0
2016	160,9	153,5	149,1	214,8	205,7
2017	180,0	177,3	178,6	240,9	229,4
2017/11	181,7	180,1	170,5	249,4	238,4
20018/11	221,0	249,5	204,2	275,5	259,0
Değişim (%)	21,6	38,5	19,8	10,5	8,7

Kaynak: TÜİK

2018 yılının ilk 11 aylık bölümünde ise Türkiye Konut Fiyat Endeksi yüzde 10,5, Yeni Konut Fiyat Endeksi yüzde 8,7 oranında artmıştır. Aynı dönemde sanayicinin sattığı ürünlerin ortalama fiyatı (Yi-ÜFE) yüzde 38,5, tarım ürünlerinin ortalama fiyatı (Tarım-ÜFE) yüzde 19,8 oranında yükselmiştir. Tüketicilerin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları ise yüzde 21,6 oranında artmıştır.

Bu veriler, 2018 yılının Kasım ayı sonu itibariyle konut fiyatlarında en az yüzde 10 düzeyinde reel gerileme yaşandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, arz fazlası konut sayısının çokluğu da dikkate alındığında, Türkiye'de konutun bir yatırım aracı olarak cazibesini kaybettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye özelinde yatırımlardaki gelişmelerin değerlendirilmesinde kullanılabilir bir diğer gösterge ise kurulan ve kapanan şirket sayılarıdır. Tablo 2.14'de yer alan Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2018 yılında 86.349 yeni şirket kurulmuş, 13.593 şirket ise kapanmıştır. Böylece 2018 yılında kurulan net işletme sayısı 2017 yılına göre yüzde 23,1 oranında artmıştır.

TABLO 2.14: KURULAN VE KAPANAN ŞİRKETLERİN SAYILARI (Adet)

	Kurulan	Kapanan	Kurulan-Kapanan
2006	52.699	9.471	43.228
2007	55.350	9.954	45.396
2008	49.003	9.578	39.425
2009	44.472	10.395	34.077
2010	51.968	13.442	38.526
2011	54.442	14.991	39.451
2012	39.764	16.062	23.702
2013	49.943	17.400	32.543
2014	58.715	15.822	42.893
2015	67.622	13.701	53.921
2016	64.481	12.328	52.153
2017	73.783	14.701	59.082
2018	86.349	13.593	72.756
2018-17 Değişim (%)	17,0	-7,5	23,1

Kaynak: TÜİK

Ekonominin, özellikle yılın ikinci yarısında oldukça yavaşladığı bir dönemde kurulan net işletme sayısında bu düzeyde artış yaşanması oldukça ilginçtir. Bununla birlikte son yıllarda girişimciliğin gerek eğitim gerekse hibe ve kredilerle yoğun olarak teşvik edilmesi ile iş bulamayanların kendi işletmelerini kurmaya yönelmelerinin bu gelişmede etkili olduğu söylenebilir.

2.2.3.2. YABANCI YATIRIMLAR

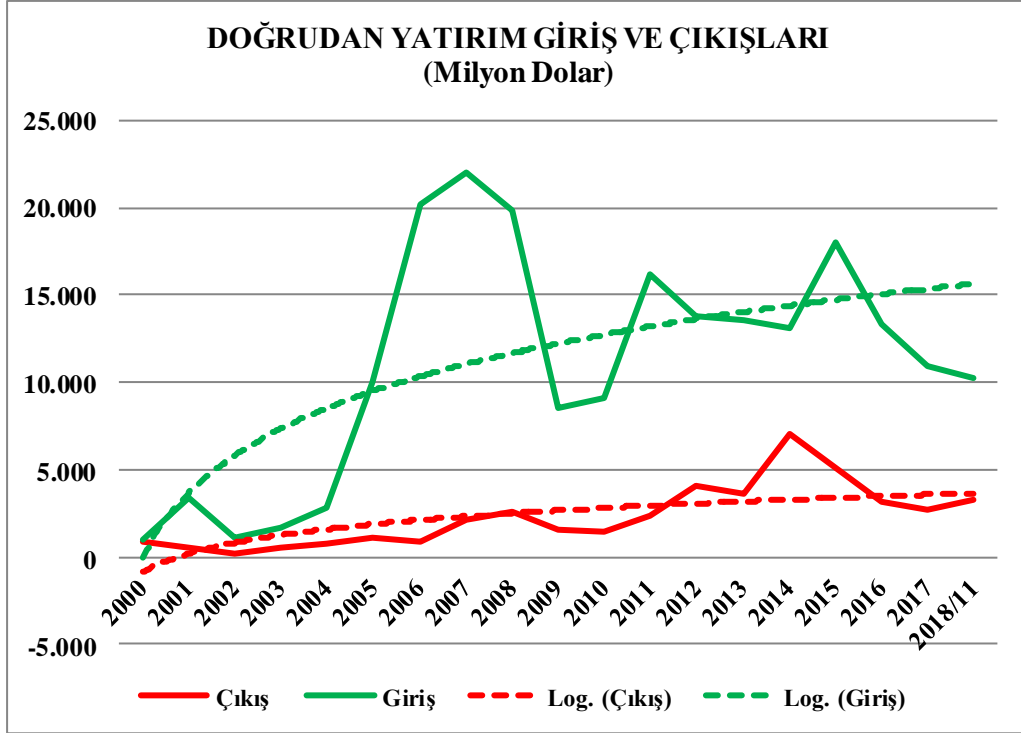
Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlarının gelişimi Tablo 2.15'de verilmiştir. Buna göre 2000-2018 döneminde Türkiye'ye toplam 208 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. Bu tutarın 46 milyar dolarlık kısmı ise gayrimenkul (konut, arazi) için gelmiştir.

TABLO 2.15: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

(Milyon Dolar)	ÇIKIŞ	GİRİŞ	
		Toplam	Gayrimenkul
2000	870	982	
2001	497	3.352	
2002	143	1.082	
2003	480	1.702	998
2004	780	2.785	1.343
2005	1.064	10.031	1.841
2006	924	20.185	2.922
2007	2.106	22.047	2.926
2008	2.549	19.851	2.937
2009	1.553	8.585	1.782
2010	1.482	9.099	2.494
2011	2.370	16.182	2.013
2012	4.106	13.744	2.636
2013	3.636	13.563	3.049
2014	7.050	13.119	4.321
2015	5.096	18.002	4.156
2016	3.147	13.343	3.890
2017	2.701	10.922	4.643
Ocak-Kasım 2017	2.359	10.105	4.407
Ocak-Kasım 2018	3.256	10.272	4.436
Değişim (%)	38,0	1,7	0,7
TOPLAM (2000-2018)	43.810	208.848	46.387

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin aşağıdaki grafiğin incelenmesinden bu yatırımların, AB ile ilişkilerin geliştiği ve özelleştirmelerin hızlandığı 2004-2008 döneminde zirveye çıktığı, izleyen dönemde ise, küresel finans krizinin de etkisiyle, gerilediği görülmektedir. Logaritmik trend çizgisi doğrudan yatırım girişindeki ivme kaybını belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu gerilemenin gerisinde; büyük özelleştirmelerin yapılmaması kadar hukuk sistemindeki sorunlar ile uluslararası ilişkilerde yaşanan sorunlar ve Ortadoğu'daki kaotik süreçlere Türkiye'nin de taraf olmak zorunda kalmasının rolü olduğu söylenebilir.

Türkiye, ekonomik gelişmeye ve sermaye birikiminin artmasına bağlı olarak her geçen gün daha fazla doğrudan yabancı yatırım ihraç eder hale gelmiştir. Nitekim 32 milyar dolar gibi büyük bir bölümü 2010 yılı sonrasında olmak üzere 2000-2018 döneminde yerli yatırımcılarımız dünyanın değişik ülkelerine 46 milyar dolar düzeyinde doğrudan yatırım yapmıştır. Bu gelişmenin yatırımcılarımızın küresel yatırım fırsatlarını değerlendirme amacı yanında ülke içinde yatırım koşullarının bozulmasıyla da ilgili olduğu söylenebilir.

Türkiye'ye 2002 sonrası dönemde gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı Tablo 2.16'da verilmiştir. Buradan görülebileceği 2002-17 döneminde ülkemize gelen 148,1 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın 91,7 milyar doları hizmetler, 55,8 milyar doları sanayi, 475 milyon doları da tarım sektörüne gelmiştir. Alt sektör olarak en büyük giriş; finans ve sigorta (51,1 milyar dolar) ile imalat sektörüne (35,2 milyar dolar) gerçekleşmiştir.

TABLO 2.16: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon Dolar)	2002-2017	OCAK-KASIM		Değişim
SEKTÖR		2017	2018	(%)
TARIM SEKTÖRÜ	475	27	43	59,3
SINAI SEKTÖRLER	55.881	1.496	2.391	59,8
Madencilik ve Taşocakçılığı	3.195	119	165	38,7
İmalat	35.255	1.018	1.554	52,7
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Ür. ve Dağıtım	17.359	358	668	86,6
Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yön. ve İyileştirme Faal.	72	1	4	300,0
HİZMETLER SEKTÖRÜ	91.746	5.050	3.004	-40,5
İnşaat	4.610	589	200	-66,0
Toptan ve Perakende Ticaret	8.774	998	753	-24,5
Ulaştırma ve Depolama	6.470	1.228	385	-68,6
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	858	59	238	303,4
Bilgi ve İletişim	12.437	554	167	-69,9
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	51.129	1.446	951	-34,2
Gayrimenkul Faaliyetleri	2.977	18	48	166,7
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	818	37	57	54,1
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	714	27	11	-59,3
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	0	0	0	
Eğitim	161	0	0	
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	2.128	60	83	38,3
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	296	8	20	150,0
Diğer Hizmet Faaliyetleri	374	26	90	246,2
TOPLAM	148.102	6.573	5.438	-17,3

Kaynak: TCMB

2018 yılındaki gelişmeler değerlendirildiğinde ise doğrudan yabancı yatırım girişinin tarımda yüzde 59,3, sanayide yüzde 59,8 oranında artarken hizmetler sektöründe 40,5, toplamda da yüzde 17,3 oranında gerilediği görülmektedir.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların ülkelere ve bölgelere göre dağılımı ise Tablo 2.17'de verilmiştir. Buna göre 2002 sonrasında dönemde ülkemize gelen 148 milyar dolarlık yabancı yatırımın 109 milyar dolarlık bölümü yani yüzde 74'ü Avrupa kaynaklı olmuştur. Avrupa'yı yüzde 17 ile Asya, yüzde 9 ile Amerika kıtası ülkeleri (ABD yüzde 7,6) izlemektedir. 2018 yılının ilk 11 aylık bölümünde ise, tekil ülkelerde farklı gelişmeler görülmekte birlikte, Amerika ve Asya dışındaki tüm ülke gruplarından gelen doğrudan yatırımlarda gerileme yaşanmıştır.

TABLO 2.17: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BÖLGESEL DAĞILIMI

(Milyon Dolar)	2002- 2017	Ocak-Kasım		Değişim (%)
BÖLGE/ÜLKE		2017	2018	
AVRUPA	109.533	4.561	3.549	-22,2
Almanya	9.172	256	320	25,0
Avusturya	10.058	300	449	49,7
Belçika	8.422	223	109	-51,1
Fransa	6.961	105	269	156,2
Hollanda	23.811	1.601	607	-62,1
İngiltere	9.890	198	394	99,0
İspanya	9.080	1.454	178	-87,8
İtalya	3.095	122	495	305,7
Lüksemburg	9.107	89	302	239,3
Yunanistan	6.831	0	8	
EFTA ÜLKELERİ	3.220	104	203	95,2
DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	6.308	6	6	0,0
Rusya	6.209	5	5	0,0
AFRİKA	419	28	1	-96,4
AMERİKA	12.608	234	401	71,4
KUZEY AMERİKA	11.865	208	366	76,0
ABD	11.326	170	366	115,3
ORTA AMERİKA	196	26	35	34,6
GÜNEY AMERİKA	547	0	0	
ASYA	24.813	1.291	1.445	11,9
YAKIN VE ORTADOĞU ÜLKELERİ	17.983	858	858	0,0
KÖRFEZ ÜLKELERİ	10.009	226	341	50,9
D.YAKIN VE ORTADOĞU ÜLKELERİ	7.475	632	508	-19,6
DİĞER ASYA ÜLKELERİ	6.830	433	587	35,6
Çin	924	115	5	-95,7
Güney Kore	612	15	213	1.320,0
Japonya	2.517	193	78	-59,6
OKYANUSYA VE KUTUPLAR	655	455	42	-90,8
SINIFLANDIRILAMAYAN	74	4	0	-100,0
TOPLAM DÜNYA	148.102	6.573	5.438	-17,3

Kaynak: TCMB

Doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı, Türkiye için AB ülkelerinin önemini ortaya koymaktadır. Bunun yanında sermaye fazlası bulunan Çin ve Japonya ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde doğrudan yabancı yatırımların rolünün artırılacağı söylenebilir.

Yatırımlara ilişkin olarak yukarıda yapılan değerlendirmeler çerçevesinde 2018 yılının üretken kapasite doğuracak yerli ve yabancı yatırımlar açısından pek de parlak geçmediği hatta kayıp bir yıl olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türkiye'nin yerli ve yabancı yatırımların artırılması konusunu geniş bir vizyonla ele almasında fayda bulunmaktadır.

2.2.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

İstihdamın artırılması, işsizliğin ise azaltılması, tüm ülkeler gibi, Türkiye'nin de en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Ancak hızla devam eden teknolojik gelişmeler ve değişen sektörel yapılar yanında eğitim-üretim koordinasyonunun yeterince etkin sağlanamaması, çalışan ve işveren arasındaki iş anlayışı ve beklentileri konusundaki ciddi farklılık Türkiye'nin bu sorunu daha fazla ve daha derinden hissetmesine neden olmaktadır. Görünen o ki, bu durum daha da derinleşme eğilimine girecektir.

Tablo 2.18'de istihdam ile ilgili dönemsel veriler bulunmaktadır. Buradan görüldüğü gibi 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla ülkemizde çalışma çağındaki nüfus yaklaşık olarak 60,8 milyondur. Bu nüfusun 32,6 milyonu çalışmak isterken bunlardan 28,8 milyonu iş bulabilme şansına sahip olmuş, 3,7 milyonu yani yüzde 11,6'sı işsiz kalmıştır.

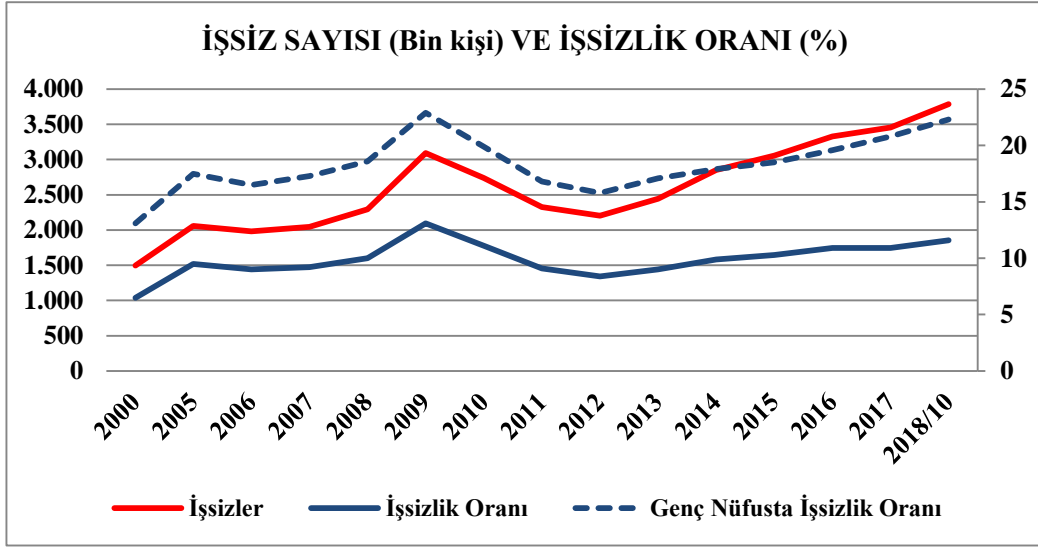
Türkiye'de yüzde 33,7 ile kayıt dışı istihdam yüksek düzeyini 2018 yılında da sürdürmüştür. Büyük teknolojik imkanların bulunduğu, denetim imkanlarının geliştiği böylesi bir dönemde kayıt dışı istihdamın bu düzeylerde seyretmesi, gerek sosyal güvenlik sisteminin aktüaryel dengesi gerekse yarattığı haksız rekabet boyutuyla, üzerinde önemli durulması gereken konudur.

TABLO 2.18: İŞGÜCÜ DURUMU (Bin kişi)

YIL	15 ve üzeri Yaştaki Nüfus	İşgücü Arzı	İstihdam Edilenler	İşsizler	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	Kayıt Dışı İstihdam	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Genç Nüfusta İşsizlik Oranı
	Bin Kişi				Yüzde					
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	49,9	46,7	50,6	6,5	9,3	13,1
2005	48.356	21.691	19.633	2.058	44,9	40,6	48,2	9,5	12	17,5
2006	49.275	21.913	19.933	1.980	44,5	40,5	47,0	9,0	11,1	16,5
2007	50.177	22.253	20.209	2.044	44,3	40,3	45,4	9,2	11,2	17,3
2008	50.982	22.899	20.604	2.295	44,9	40,4	43,5	10,0	12,3	18,6
2009	51.833	23.710	20.615	3.095	45,7	39,8	43,8	13,1	16,0	22,9
2010	52.904	24.594	21.858	2.737	46,5	41,3	43,3	11,1	13,7	19,9
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	47,4	43,1	42,1	9,1	11,3	16,8
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	47,6	43,6	39,0	8,4	10,3	15,8
2013	55.983	27.047	24.601	2.445	48,3	43,9	36,7	9,0	10,9	17,1
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	50,5	45,5	35,0	9,9	12,0	17,9
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	51,3	46,0	33,6	10,3	12,4	18,5
2016	58.720	30.535	27.205	3.330	52,0	46,3	33,5	10,9	13,0	19,6
2017	59.894	31.643	28.189	3.454	52,8	47,1	34,0	10,9	13,0	20,8
2017/10	60.148	31.932	28.645	3.287	53,1	47,6	33,9	10,3	12,3	19,3
2018/10	60.841	32.658	28.870	3.788	53,7	47,5	33,7	11,6	13,6	22,3
(%)	1,2	2,3	0,8	15,2	1,1	-0,4	-0,6	12,7	11,0	15,5

Kaynak: TÜİK

Tablodaki veriler ve bağlantılı grafik Türkiye'de işsizliğin yeni bir platoya doğru ilerlediğini, 2019 yılında bu durumun daha da belirginleşeceğini ortaya koymaktadır. Nitekim 2018 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla genel işsizlik oranı yüzde 11,6, işsizliğin olumsuz yansımalarının daha yoğun olarak hissedildiği tarım dışı işsizlik yüzde 13,6, çoğunluğunu yüksek eğitimlilerin oluşturduğu genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 22,3 düzeylerine ulaşmıştır. Türkiye'de işsizliğin artmasında; teknolojik gelişmeler ve ekonominin yavaşlaması yanında sayıları 4 milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların, özellikle emek yoğun birçok iş kolunda, istihdam edilmesinin de rol oynadığı söylenebilir.

Türkiye'de işgücüne katılım oranının (%53,6) gelişmiş ülkelerin (%70'ler) oldukça gerisinde kalmasına rağmen çift haneli ve artma eğilimi gösteren bir işsizlik ile karşılaşılması, nüfusun ortalama yaş düzeyinin artacağı, kadınların işgücü piyasasındaki rolünün artacağı ve Endüstri 4.0'ın yaygınlaşacağı yakın gelecekte sorunun gelebileceği düzeyler hakkında bizlere bir fikir vermektedir. İşgücü talebinin artırılması olanaklarının her geçen gün kısıtlandığı bu süreçte, çarenin daha çok işgücü arzının niteliğinin artırılmasında aramak gerekecektir.

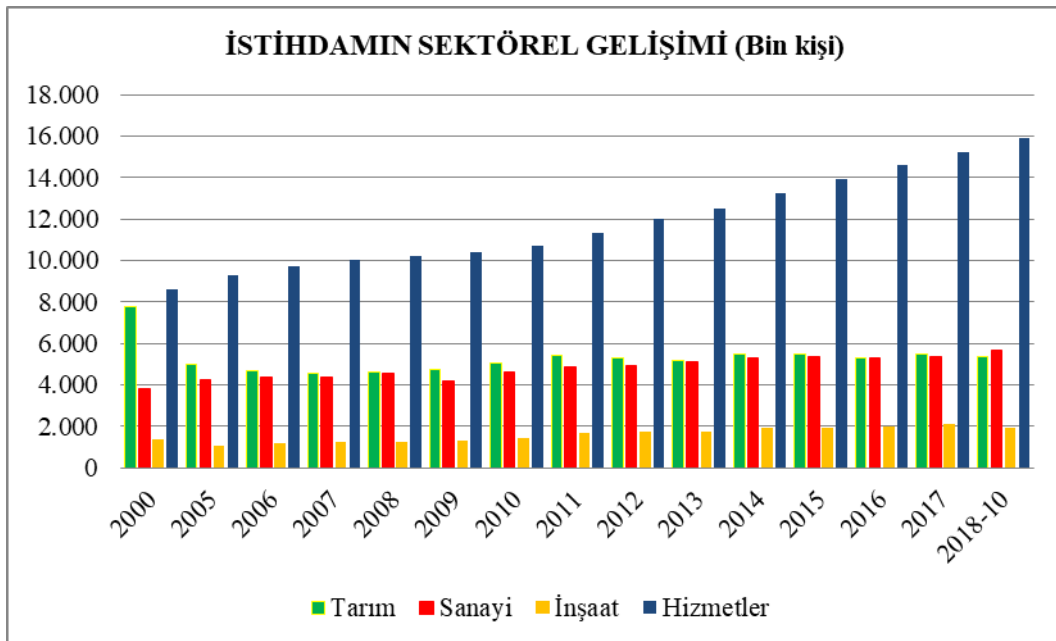
2018 yılında istihdamın sektörel dağılımına ilişkin gelişmeler ise Tablo 2.19'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılı Ekim ayı sonunda 5,5 milyon kişi olan tarımda çalışan sayısı 2018 yılı Ekim ayı sonu itibariyle yaklaşık 187 bin kişi azalarak 5,3 milyona gerilemiştir. Tarım sektörünün içinde bulunduğu zorlu maliyet ve üretim koşulları nedeniyle, özellikle küçük çiftçiler, yeterli gelir edemedikleri sektörü terk etmektedir. Aynı dönemde istihdam sanayi sektöründe 226 bin kişi, hizmetler sektöründe 430 bin kişi artarken, adeta bir bunalıma giren inşaat sektöründe ise 246 bin kişi azalmıştır.

TABLO 2.19: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (Bin kişi)

Yıl	Bin Kişi				Toplam İçindeki Payları (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2000	7.769	3.810	1.364	8.637	36,0	17,7	6,3	40,0
2005	5.015	4.241	1.097	9.281	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	4.653	4.362	1.193	9.726	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	4.546	4.403	1.231	10.029	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	4.621	4.537	1.239	10.208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	5.412	4.842	1.680	11.332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	5.301	4.903	1.717	12.016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	5.204	5.101	1.768	12.529	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	5.470	5.315	1.912	13.235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	5.305	5.296	1.987	14.617	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	5.464	5.383	2.095	15.246	19,4	19,1	7,4	54,1
2017-10	5.534	5.470	2.186	15.455	19,3	19,1	7,6	54,0
2018-10	5.347	5.696	1.943	15.885	18,5	19,7	6,7	55,0
Artış (%)	-187	226	-243	430				

Kaynak: TÜİK

Bu farklı istihdam gelişmelerine bağlı olarak 2018 yılı Ekim ayı sonunda tarımın istihdam içindeki payı yüzde 18,5'e, inşaatın payı yüzde 6,7'ye gerilerken sanayinin payı yüzde 19,7'ye, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 55'e yükselmiştir. Dolayısıyla, tarımda ve inşaat sektöründe azalan istihdam sanayi ve hizmetler sektörüne kaymıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, büyümenin daha da yavaşlaması öngörülen 2019 yılında Türkiye'yi istihdam ve işsizlik açısından oldukça zorlu bir süreç beklemektedir. Gelinen noktada Türkiye'nin, istihdam ve işsizlik sorununu artık tarımda gizli işsizlik ve inşaatla sürdürülebilir olmayan istihdam yoluyla çözmeye çalışması anlamlı bir çaba olmaktan çıkmış görünmektedir.

2.2.5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye, konumu itibarıyla yoğun bir dış siyasi ve ekonomik etkileşim zeminine sahiptir. Bu nedenle dış siyasi gelişmelerin ekonomiye önemli yansımaları olabilmektedir. 2018 bu değerlendirme bağlamında örnek gösterilebilecek gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. 2018 yılında dış ticaret, ödemeler dengesi ve döviz kurlarında yaşanan gelişmeler izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

2.2.5.1. DIŞ TİCARET

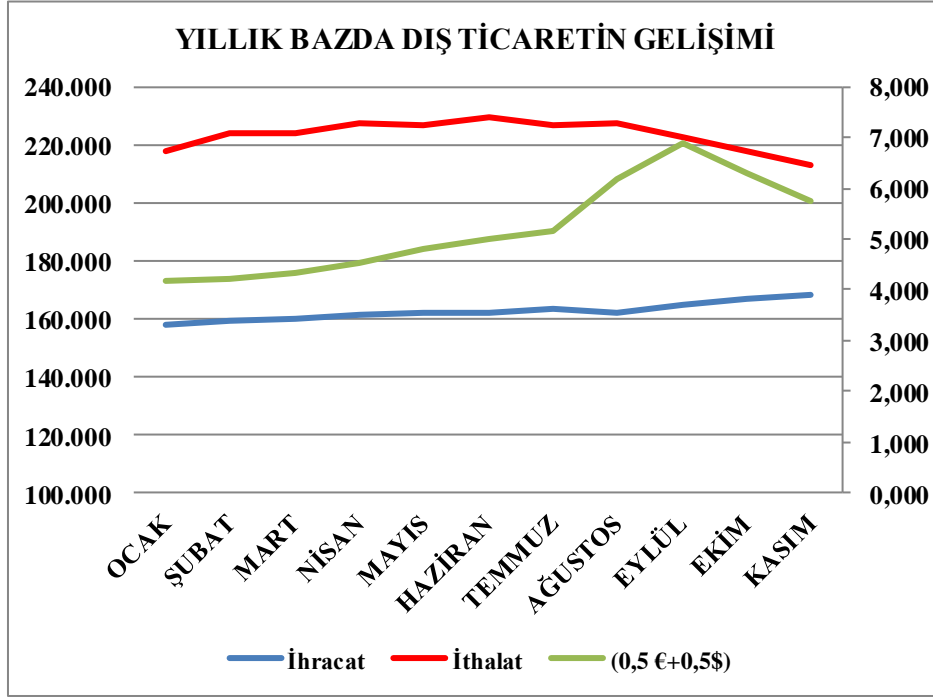
2017 yılının Ocak-Kasım döneminde 143 milyar dolar olan ihracat 2018 yılının aynı döneminde yüzde 7,7 oranında artarak 154 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde ithalat ise yüzde 2 oranında gerilemiş ve 206 milyar dolar olmuştur. İhracat ve ithalattaki bu gelişmelere bağlı olarak da dış ticaret açığı 67 milyar dolardan 52 milyar dolara gerilemiştir.

TABLO 2.20: DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER (Milyon Dolar)

AY	İHRACAT		İTHALAT		DENGE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
OCAK	12.434	158.180	21.523	218.208	-9.088	-60.028
ŞUBAT	13.149	159.239	18.937	223.905	-5.788	-64.666
MART	15.554	160.322	21.435	223.824	-5.881	-63.502
NİSAN	13.848	161.310	20.557	227.472	-6.709	-66.162
MAYIS	14.259	161.986	22.064	227.105	-7.805	-65.119
HAZİRAN	12.926	161.787	18.449	229.995	-5.523	-68.208
TEMMUZ	14.051	163.226	20.057	226.953	-6.006	-63.727
AĞUSTOS	12.340	162.317	14.804	227.849	-2.464	-65.531
EYLÜL	14.405	164.912	16.325	222.674	-1.920	-57.762
EKİM	15.692	166.691	16.175	217.781	-483	-51.091
KASIM	15.529	168.032	16.180	213.409	-651	-45.378
OCAK-KASIM 2017	--	143.147	--	210.715	--	-67.568
OCAK-KASIM 2018	--	154.186	--	206.505	--	-52.319
2018-2017 Değişim (%)	--	7,7	--	-2,0	--	-22,6

Kaynak: TÜİK

2018 yılında aylar itibariyle yıllık bazda ihracat ve ithalatın gelişimini gösteren grafik incelendiğinde, kur artışlarının (döviz sepeti) yaşandığı Ağustos ayı sonrasında ihracatın artış, ithalatın ise azalma eğilimine girdiği ve bunun sonucunda dış ticaret açığında belirgin bir daralma olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan grafikte yer alan veriler üzerinden yaptığımız hesaplama göre döviz sepeti ile ihracat arasında 0,78 gibi yüksek ve pozitif bir korelasyon katsayısı, döviz sepeti ile ithalat arasında ise 0,20 gibi negatif bir korelasyon katsayısı bulunmaktadır. Bu katsayılar hem teorik olarak hem de Türkiye pratiği ile uyumludur ve Türkiye'nin dış ticaret boyutundaki yapısal açmazını ortaya koymaktadır. Nitekim kur artışları ihracatın oldukça yüksek oranda artmasına neden olurken, ithalatı azaltıcı etkisi sınırlı kalmaktadır. Türkiye'nin dış girdi bağımlılığının geldiği kritik düzeyi ortaya koyan bu veriler reel kur artışlarının dış ticaret açığının azalmasına katkısının sınırlı olabileceği, kalıcı çözümün ihracat ve ithalatın bileşiminde yapısal dönüşümde olduğunu ortaya koymaktadır.

2018 yılında mal grubu bazında dış ticarete yaşanan gelişmeler Tablo 2.21'de sunulmuştur. Buna göre 2017 yılı Ocak-Kasım dönemine oranla 2018 yılının aynı döneminde tüketim malları ithalatı yüzde 17,6, sermaye (yatırım) malları ithalatı yüzde 8,3 oranında gerilerken ara malları ithalatı yüzde 1,7 oranında artış göstermiştir.

Ekonominin, özellikle yılın ikinci yarısında, oldukça yavaşladığı, kurların arttığı bir yılda bu tür gelişmeler yaşanması olağandır.

Aynı dönemde ihracattaki gelişmelere bakıldığında, 2018 yılının Ocak-Kasım döneminde tüm mal gruplarında, iç piyasanın yavaşlaması ve kur artışlarına bağlı olarak yükseliş gerçekleşmiştir.

TABLO 2.21: MAL GRUBU BAZINDA DIŞ TİCARET (Milyon dolar)

MAL GRUBU	Ocak-Kasım				Değişim (%)
	2017		2018		
İHRACAT					
TOPLAM	143.147	100,0	154.186	100,0	7,7
Sermaye (yatırım) malları	16.643	11,6	18.125	11,8	8,9
Ara (ham madde) malları	66.919	46,7	72.960	47,3	9,0
Tüketim malları	58.964	41,2	62.424	40,5	5,9
Diğerleri	621	0,4	676	0,4	8,9
İTHALAT					
TOPLAM	210.715	100,0	206.505	100,0	-2,0
Sermaye (yatırım) malları	29.238	13,9	26.800	13,0	-8,3
Ara (ham madde) malları	155.227	73,7	157.833	76,4	1,7
Tüketim malları	25.662	12,2	21.135	10,2	-17,6
Diğerleri	588	0,3	737	0,4	25,2
DENGE					
TOPLAM	- 67 568		- 52 319		-22,6
Sermaye (yatırım) malları	- 12 595		- 8 675		-31,1
Ara (ham madde) malları	- 88 308		- 84 873		-3,9
Tüketim malları	33 302		41 290		24,0
Diğerleri	33		- 61		-285,0

Kaynak: TÜİK

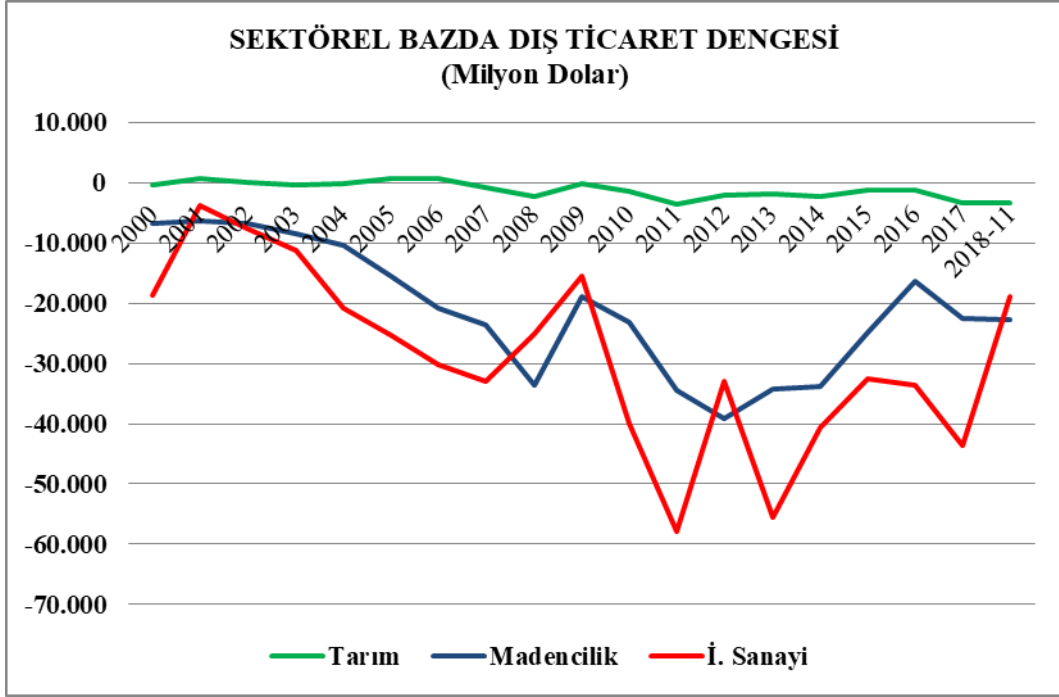
Diğer taraftan 2018 yılının ilk 11 aylık bölümünde tüketim malları dış ticareti 41 milyar dolar fazla verirken, ara mallarında 84 milyar dolar, yatırım mallarında ise 8 milyar dolarlık açık ile karşılaşmıştır. Bu veriler Türkiye'nin, dış borçların geldiği düzey de dikkate alındığında, bu nitelikteki dış ticaret yapısını sürdürmesinin zor, dönüştürmesinin ise kolay olmadığını ortaya koymaktadır.

TABLO 2.22: SEKTÖREL BAZDA DIŞ TİCARET (Milyon dolar)

YIL	TARIM			MADENCİLİK			İ. SANAYİ		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
2000	1.684	2.125	-441	400	7.097	-6.696	25.518	44.200	-18.683
2001	2.006	1.410	596	349	6.577	-6.228	28.826	32.686	-3.860
2002	1.806	1.704	102	387	7.192	-6.805	33.702	41.383	-7.681
2003	2.201	2.538	-336	469	9.021	-8.551	44.378	55.690	-11.311
2004	2.645	2.765	-120	649	10.981	-10.332	59.579	80.447	-20.868
2005	3.468	2.826	643	810	16.321	-15.511	68.813	94.208	-25.395
2006	3.611	2.935	676	1.146	22.034	-20.887	80.246	110.379	-30.133
2007	3.883	4.672	-788	1.661	25.314	-23.653	101.082	133.938	-32.856
2008	4.177	6.433	-2.256	2.155	35.650	-33.495	125.188	150.252	-25.065
2009	4.536	4.625	-89	1.683	20.625	-18.942	95.449	111.031	-15.581
2010	5.091	6.490	-1.399	2.687	25.933	-23.245	105.467	145.367	-39.900
2011	5.353	8.944	-3.591	2.805	37.331	-34.526	125.963	183.930	-57.968
2012	5.379	7.503	-2.124	3.161	42.247	-39.086	143.194	176.235	-33.041
2013	5.912	7.776	-1.865	3.879	38.205	-34.326	141.358	196.823	-55.465
2014	6.376	8.658	-2.282	3.406	37.126	-33.720	147.059	187.742	-40.683
2015	6.125	7.265	-1.140	2.799	27.609	-24.810	134.390	166.821	-32.431
2016	5.811	7.097	-1.286	2.677	19.009	-16.332	133.596	167.243	-33.648
2017	5.738	9.045	-3.307	3.509	26.079	-22.569	147.138	190.748	-43.610
2017-11	5 032	8.075	-3.043	3 193	23.469	-20.276	134.375	172.050	-37.675
2018-11	5 409	8.774	-3.366	3.114	25.835	-22.721	144.950	163.783	-18.833
Değişim (%)	7,5	8,7	10,6	-2,5	10,1	12,1	7,9	-4,8	-50,0

Kaynak: TÜİK

Dış ticaretin sektörel gelişimi ise Tablo 2.22'de verilmiştir. Buradaki veriler değerlendirildiğinde; 2018 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracatın 2017 yılının aynı dönemine göre; tarım ve ormancılık ürünlerinde yüzde 7,5, imalat sanayi ürünlerinde yüzde 7,9 oranında artarken, madencilik ve taş ocaklığı ürünlerinde ise yüzde 2,5 oranında gerileme yaşandığı görülmektedir. Aynı döneme ilişkin sektörel ithalat verileri incelendiğinde; madencilikte yüzde 10,1, tarım ürünlerinde ise yüzde 8,7 oranında artış, imalat sanayinde yüzde 4,8 oranında düşüşle karşılaşılmaktadır.

2000-2018 dönemine ilişkin olarak sektörel bazda dış ticaret dengesinin gelişimi aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2000’li yıllarda tüm sektörlerde özellikle de madencilik ve imalat sanayide dış ticaret açığı oldukça kötüleşmiş, 2013 yılından sonra ise kısmi iyileşme gerçekleşmiştir. Bu iyileşmenin dış kaynak girişinin azalması ve kur artışlarıyla yakından ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.5.2. ÖDEMELER DENGESİ

2018 yılında ödemeler bilançosunda yaşanan gelişmeler Tablo 2.23’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2017 yılı Ocak-Kasım döneminde 39,6 milyar dolar olan cari açık 2018 yılının aynı döneminde yüzde 33,9 oranında gerileyerek 26,1 milyar dolara inmiştir. Bu dönemde ödemeler bilançosu tanımıyla dış ticaret açığı yaklaşık yüzde 22 oranında azalmıştır. Dış ticaret açığındaki iyileşmenin gerisinde ise ekonominin yavaşlaması kadar kurlardaki artışın da rolü olduğu açıktır.

Yılın 11 aylık döneminde hizmetler hesabındaki fazla yüzde 22 oranında artmıştır. Burada belirleyici olan faktör ise Avrupa ve Rusya ile ilişkilerin normalleşmeye başlaması nedeniyle turist sayısının, dolayısıyla turizm gelirlerinin artmasıyla yakından ilgilidir.

TABLO 2.23: ÖDEMELER DENGESİNDE GELİŞMELER (Milyon dolar)

	OCAK-KASIM		
	2017	2018	Değişim (%)
CARİ İŞLEMLER HESABI	-39.608	-26.185	-33,9
İhracat	151.538	160.633	6,0
İthalat	202.949	200.335	-1,3
MAL DENGESİ	-51.411	-39.702	-22,8
Hizmet Gelirleri	40.666	44.863	10,3
Hizmet Giderleri	21.411	21.253	-0,7
HİZMET DENGESİ	19.255	23.610	22,6
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	4.447	5.487	23,4
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	14.346	16.298	13,6
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-9.899	-10.811	9,2
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.447	718	-70,7
SERMAYE HESABI	16	59	268,8
FİNANS HESABI	39.292	-4.134	-110,5
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	2.359	3.256	38,0
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	10.105	10.272	1,7
DOĞRUDAN YATIRIM DENGESİ	7.746	7.016	-9,4
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	-656	2.499	-480,9
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	23.310	1.067	-95,4
Hisse Senetleri	3.050	-1.051	-134,5
Boç Senetleri	20.260	2.118	-89,5
PORTFÖY YATIRIMI DENGESİ	23.966	-1.432	-106,0
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	3.855	13.233	243,3
Merkez Bankası	0	0	
Genel Hükümet	-401	6	-101,5
Bankalar	2.713	9.463	248,8
Diğer Sektörler	1.543	3.764	143,9
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	11.435	3.515	-69,3
Merkez Bankası	-208	4.921	-2465,9
Genel Hükümet	-763	-791	3,7
Bankalar	2.882	-9.611	-433,5
Diğer Sektörler	9.524	8.996	-5,5
DİĞER YATIRIM DENGESİ	7.580	-9.718	-228,2
CARİ SERMAYE VE FİNANS HESABI DENGESİ	-300	-30.260	9.986,7
NET HATA VE NOKSAN	729	19.507	2.575,9
GENEL DENGİ	429	-10.753	-2.606,5
REZERV VARLIKLAR	-429	10.753	-2.606,5
Resmi Rezervler	-429	10.753	-2.606,5
Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0	

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan, yurt dışına ödenen ve yurt dışından elde edilen faiz, kar, menkul kıymet kazançlarının bakiyesini gösteren ve Türkiye'nin 1975 yılından bugüne açık verdiği birincil gelir dengesindeki bu durumunu 2018 yılında da devam etmiştir. Nitekim 2017 yılının 11 aylık bölümünde 9,8 milyar dolar olan birincil gelir dengesinin açığı 2018 yılının aynı döneminde yüzde 9,2 oranında artarak 10,8 milyar dolara yükselmiştir.

Ödemeler dengesinin ikinci ana hesabı olan sermaye-finans hesabındaki gelişmeler incelendiğinde; Türkiye'ye 2017 yılının 11 aylık döneminde 39,9 milyar dolarlık dış kaynak girişi olurken bu yılın aynı döneminde 4,1 milyar dolarlık çıkış gerçekleştiği görülmektedir. Bu çıkışın gerisinde 1,4 milyar dolarlık net sıcak para (portföy yatırımları), 9,7 milyar dolarlık net diğer yatırım çıkışı bulunmaktadır. Net 7 milyar dolarlık doğrudan yatırım girişi 11,1 milyar dolarlık çıkışı telafi edememiştir.

2018 yılı Ocak-Kasım döneminde Merkez Bankası uzun süre sonra yurtdışından 4,9 milyar dolar ile büyük miktarda borçlanırken, bankacılık dışı özel sektör de bu dönemde 8,9 milyar dolar borçlanmıştır. Bankacılık kesiminin bu dönem borç kullanmak yerine 9,6 milyar dolar borç geri ödemesi yaptığı anlaşılmaktadır. Bankacılık kesiminin bu miktarda borç ödemesinin yanında 9,4 milyar dolar da dışarıya borç vermesi oldukça dikkat çekicidir. Zira böylece 2018 yılının 11 aylık döneminde bankalar kanalından yurt dışına 19 milyar dolarlık kaynak çıkışı gerçekleştirilmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda yani 11 aylık dönemde yaklaşık 26 milyar dolarlık cari açık verilmesi, sermaye finans hesabından da 4 milyar dolarlık net çıkış olması toplamda 30 milyar dolarlık bir kaynak/rezerv kullanımı ihtiyacı yaratmıştır. Bu süreçte nereden ve nasıl geldiği veya ülkeden nasıl çıktığı anlaşılamayan döviz hareketlerinin gösterildiği net hata ve noksan kaleminden gelen 19,5 milyar dolarlık kaynak imdada yetişmiştir. Böylece ortaya çıkan açık rezervlerden sadece 10,5 milyar dolar kullanılarak kapatılmıştır. Net hata ve noksan kaleminden bu düzeyde bir giriş olmaması ve rezervlerden 30 milyar dolar düzeyinde bir kaynak kullanılması zorunluluğu doğması durumunda, kurların gelebileceği düzeyi öngörmek oldukça endişe verici olabilecektir.

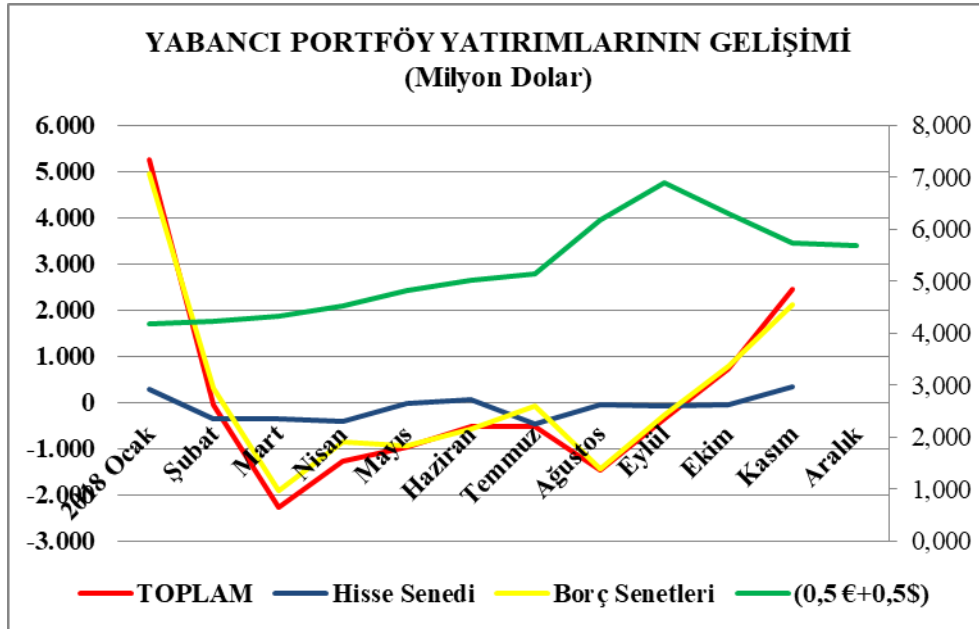
Türkiye'de sıcak paranın (yabancı portföy yatırımlarının) 2018 yılında aylık bazdaki gelişimi Tablo 2.23'de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde yılın 11 aylık bölümü itibariyle 2017 yılında 23,3 milyar dolarlık, 2018 yılında ise sadece bir milyar dolarlık net sıcak para girişi yaşandığı görülmektedir. Diğer taraftan 2018 yılının Mart ve Nisan aylarında 3,5 milyar dolarlık, Ağustos ve Eylül aylarında ise 1,7 milyar dolarlık sıcak para çıkışı gerçekleşmiştir. Ekim ve Kasım aylarındaki 3,1 milyar dolarlık giriş ise kurlarda yaşanan gerilemeyi bir miktar açıklamaktadır.

**TABLO 2.24: YABANCI PORTFÖY YATIRIMLARININ GELİŞİMİ
(Milyon Dolar)**

Aylar	TOPLAM	Hisse Senetleri	Borç Senetleri
2018 Ocak	5.251	289	4.962
Şubat	-35	-348	313
Mart	-2.276	-361	-1.915
Nisan	-1.256	-414	-842
Mayıs	-964	-24	-940
Haziran	-508	76	-584
Temmuz	-531	-463	-68
Ağustos	-1.465	-36	-1.429
Eylül	-340	-71	-269
Ekim	733	-45	778
Kasım	2.458	346	2.112
2017 Ocak-Kasım	23.310	3.050	20.260
2018 Ocak-Kasım	1.067	-1.051	2.118
Değişim (%)	-95,4	-134,5	-89,5

Kaynak: TCMB

Portföy yatırımlarının alt unsurlarından hisse senedi cephesinde 2018 yılında yaşanan hareketlere bakıldığında, yaklaşık bir milyar dolarlık çıkış yaşandığı görülmektedir. Küresel likidite bolluğunun tersine dönmesi ve Türkiye'ye yönelik risk algısındaki artışlar sonucu spekülâtörlerin gelişmiş ülkelere yönelmeleri bu süreçte etkili olmuştur.

Diğer taraftan 2018 yılının 11 aylık bölümünde Türkiye'ye gelen bir milyar dolarlık net yabancı portföy yatırımının 2,1 milyar dolarlık bölümü borç senetleri yani faiz için gelmiştir. Bu durum, özellikle Merkez Bankasının yüksek oranlı faiz artışı yapması sonrasında gerçekleşmiştir.

Türkiye uzun yıllardır dış kaynak bağımlısı bir ülke konumundadır. Bu durum gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, tasarrufların yetersizliği veya harcamaların fazlalığından kaynaklanmaktadır. Dış kaynak kullanımı sonrasında, özellikle elde edilen kaynakların üretken yatırımlara yönlendirilmemesi durumunda kullanılan dış kaynaklar sürekli çevrilmesi (roll-over) gereken dış borçlara dönüşmekte, artan borçlar da faiz yükü nedeniyle daha fazla dış kaynağa ihtiyaç yaratmaktadır. Türkiye'nin de benzer bir kısır döngü içinde olduğu söylenebilir. Bu durumu veriler yardımıyla da ortaya koymak mümkündür.

Bilindiği gibi bir ülkeye dış kaynak girişi; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve kredi-borçlanma olmak üzere üç kanaldan gerçekleşmektedir. Doğrudan yatırımlar kar, portföy yatırımları borsa kazancı (hisse fiyatında artış, temettü ve ikincil piyasa işlemlerinde tahvillerin değer artışı), kredi ve borçlar ise faiz kazancı elde etmeyi amaçlamaktadır. Tablo 2.25'te 1984 sonrası dönemde ülkemize bu üç kanaldan giren yabancı kaynaklar ile bu kaynaklara ödenen getiriler yer almaktadır.

TABLO 2.25: DIŞARIYA AKTARILAN KAYNAKLAR (Milyon Dolar)

DÖNEM	D. YAB. YATIRIM		PORTFÖY YATIRIMI		DIŞ BORÇLANMA-KREDİ		TOPLAM	
	GİRİŞ	KAR TRANSFERİ	GİRİŞ	KAZANÇ TRANSFERİ	GİRİŞ	FAİZ TRANSFERİ	GİRİŞ	KAZANÇ
1984-89	1.469	517	3.082	0	4.228	13.566	8.779	14.083
1990-99	7.717	2.202	14.259	6.264	29.781	35.690	51.757	44.156
2000-09	90.602	13.011	40.673	28.487	130.863	58.453	262.138	99.951
2000-17	198.484	37.437	182.830	61.062	305.095	103.604	686.409	202.103
2003-17	193.068	36.448	183.439	55.137	285.453	88.887	661.960	180.472
1984-17	207.670	40.156	200.171	67.326	339.104	152.860	746.945	260.342
1984-99	9.186	2.719	17.341	6.264	34.009	49.256	60.536	58.239
2017/11	10.105	2.785	23.310	5144	11.435	5453	44.850	13.382
2018/11	10.272	2.746	1.067	5.414	3.515	6.961	14.854	15.121
Değişim (%)	1,7	-1,4	-95,4	5,2	-69,3	27,7	-66,9	13,0

Kaynak: TCMB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan görülebileceği gibi 1984-2017 döneminde ülkemize toplam 746 milyar dolarlık dış kaynak girişi olmuş, bu kaynaklara 260 milyar dolarlık getiri sağlanmıştır. Bu dış kaynağın yüzde 80 gibi çok büyük bir bölümü 2003 sonrası dönemde gelmiştir. 2018 yılının 11 aylık bölümünde bu giriş devam etmiş ve ilave 14 milyar dolarlık kaynak girişi olmuştur.

Bu 2018 yılı dahil 760 milyar dolara ulaşan bu kaynakların dağılımı incelendiğinde; 217 milyar dolarının doğrudan yatırım, 201 milyar dolarının portföy yatırımı, 342 milyar dolarının ise kredi ve borçlardan oluştuğu görülmektedir.

Buradan stratejik ve üretim artışına katkı sağlayan doğrudan yatırım girişlerinin büyük özelleştirmelerin yapıldığı 2000-2009 döneminde yoğunlaştığı, borçlanmanın her dönem ilk sırada kullanılan dış kaynak türü olduğu görülmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye'nin dış kaynak bağımlılığı, çevirmesi gereken dış borçları tehlike sınırlarını zorlamaktadır. Dolayısıyla buradan çıkış için dündekilerden farklı stratejilere ihtiyaç bulunmaktadır.

2.2.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

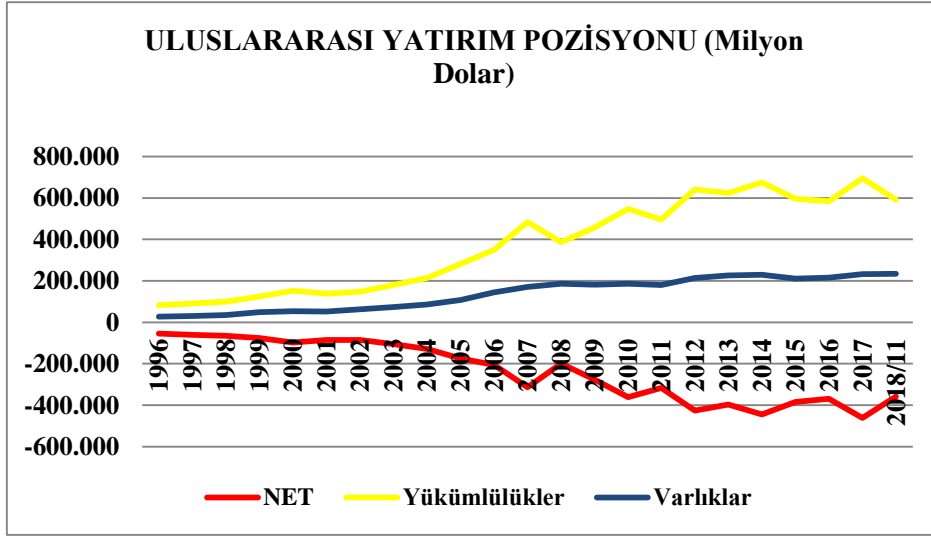
TCMB verilerine göre 2018 yılı Kasım ayı sonu itibariyle Türkiye'nin dünya genelinde 233 milyar dolar düzeyinde varlığı, dünya geneline ise 591 milyar dolar yükümlülüğü (borcu) bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarihte Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonu 357 milyar dolar açık vermiştir. Bu açık 2017 yılı sonuna göre, 2018'in Kasım ayında yaklaşık 105 milyar dolar azalmıştır.

TABLO 2.26: ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

	(Milyon ABD Doları)	2000	2010	2017	2018Q1	2018Q2	2018Q3	Kasım 18
	Ulus. Yat. Pozisyonu, NET	-98.281	-361.311	-462.043	-448.608	-404.235	-339.478	-357.479
A.	Varlıklar	53.166	185.908	232.780	234.661	225.385	226.316	233.761
1.	Doğrudan Yatırımlar	3.668	23.962	47.440	48.599	49.458	50.223	50.695
2.	Portföy yatırımları	0	2.230	1.153	1.072	1.622	1.126	1.126
2.1	Hisse senetleri	0	372	448	590	617	429	429
2.2	Borç senetleri	0	1.858	705	482	1.005	697	697
3.	Diğer yatırımlar	26.173	73.732	76.457	74.702	75.920	90.253	90.923
3.1	Diğer Hisse Sen. ve Kat. Pay.	602	991	1.721	1.708	1.668	1.661	1.702
3.2	Efektif ve Mevduatlar	19.627	58.139	50.696	47.871	49.087	64.020	63.038
3.3	Krediler	2.063	2.557	7.044	6.817	6.667	6.563	6.440
3.4	Ticari Krediler	2.697	10.526	15.447	16.755	16.946	16.454	18.188
3.5	Diğer Varlıklar	1.184	1.519	1.549	1.551	1.552	1.555	1.555
4.	Rezerv varlıklar	23.325	85.984	107.730	110.288	98.385	84.714	91.017
B.	Yükümlülükler	151.447	547.219	694.823	683.269	629.620	565.794	591.240
1.	Doğrudan Yatırımlar	18.812	188.602	195.827	175.646	149.999	112.274	129.455
2.	Portföy yatırımları	35.862	118.195	173.418	172.635	151.665	132.979	144.048
2.1	Hisse senetleri	7.404	61.311	51.984	49.440	36.122	27.573	31.374
2.2	Borç senetleri	28.458	56.884	121.434	123.195	115.543	105.406	112.674
3.	Diğer yatırımlar	96.773	240.422	325.578	334.988	327.956	320.541	317.737
3.1	Efektif ve Mevduatlar	16.111	44.323	50.319	53.166	50.344	52.208	52.466
3.2	Krediler	72.799	171.240	228.646	233.502	228.822	221.151	217.004
3.3	Ticari Krediler	7.863	23.381	45.248	46.928	47.444	45.838	46.940
3.4	SDR Tahsisatları	0	1.478	1.365	1.392	1.346	1.344	1.327

Kaynak: TCMB

İzleyen grafikten görüldüğü gibi 1996-2002 döneminde uluslararası yatırım pozisyonu açığında önemli bir artış olmamış, ancak bu dönemin ardından dış yükümlülükler ve buna bağlı olarak yatırım pozisyonu açığı, kriz ve kur türbülansı dönemleri dışında, düzenli bir şekilde ve yüksek oranda artmıştır. 2009 yılında ciddi bir gerileme görülen bu süreç, gelişmiş ülkelerin uyguladığı likidite genişlemesinin ardından yeni, dalgalı ancak daha yüksek bir ivme kazanmıştır. 2018 yılında bu küresel likidite bolluğunun tersine dönmesinin etkilerinin görüldüğü söylenebilir.

Diğer taraftan, 2018 yılı Kasım sonu itibariyle Türkiye'de 591 milyar dolar olan yabancı varlıkların yani Türkiye'nin küresel yükümlülüklerinin; 129 milyar doları doğrudan yabancı yatırım, 144 milyar doları portföy yatırımı, 317 milyar doları ise mevduat ve krediler şeklinde dağılmaktadır. Bu veriler Türkiye'nin olası bir finansal krizde küresel ekonomide olumsuz etkiler yaratma potansiyelinin yüksekliğine de işaret etmektedir. Dolayısıyla bu durum, Türkiye'nin olası bir IMF başvurusunun karşılıksız kalamayacağını dayanak olarak kullanılabilir.

Türkiye'nin Kasım ayı itibariyle uluslararası varlıklarının dağılımına bakıldığında ise; 50 milyar dolarının doğrudan yatırım, 1,1 milyar dolarının portföy yatırımı, 69 milyar dolarının mevduat ve krediler, 91 milyar dolarının ise rezerv varlıklar şeklinde bulunduğu görülmektedir. Bu arada 2017 yılı sonunda 2018 yılının üçüncü çeyreğine kadar Türkiye'nin döviz rezervlerinde 23 milyar dolarlık erime olduğu, Kasım ayında ise tekrar artış yaşandığı anlaşılmaktadır.

2.2.5.4. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomiyi etkileyen en önemli değişkenlerin başında gelmektedir. Bu önem yüksek dış girdi ve kaynak bağımlılığı ile dövizin ülke içinde ikincil para olarak yoğun kullanılması nedeniyle daha da artmaktadır. 2018 yılında, özellikle Ağustos ayı ve sonrasında Türkiye’de yaşanan gelişmeler bu ifadeleri anlamlandırmaya katkı sağlayacak niteliktedir.

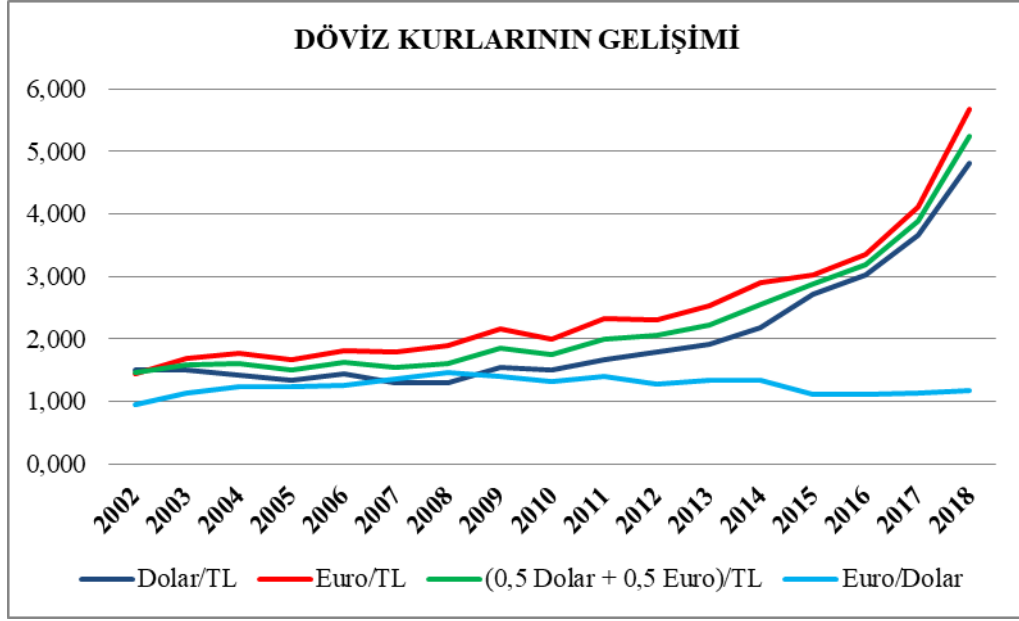
Türkiye’de 2002 sonrası dönemde döviz kurlarına ilişkin yıllık bazda gelişmeler Tablo 2.27’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, nominal döviz kurları boyutunda Türkiye’de yaşanan gelişmeleri 2002-2008 dönemi ve sonrası olarak iki farklı dönem özelinde incelemek gerekmektedir. 2002-2008 arası dönemde nominal olarak dolar kurunda gerileme, Euro’da dalgalanma, yarım dolar ve yarım Euro’dan oluşan döviz sepetinde ise görece bir istikrar dikkati çekmektedir. İzleyen dönemde ise döviz kurları düzenli olarak artmış, bu artış önce 2017, ardından da 2018 yılında farklı bir düzeye ulaşmıştır.

TABLO 2.27: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

YIL	Dolar	Euro	0,5 Euro + 0,5, Dolar	EURO/ DOLAR
2002	1,509	1,433	1,471	0,949
2003	1,497	1,689	1,593	1,129
2004	1,426	1,772	1,599	1,243
2005	1,344	1,67	1,509	1,245
2006	1,435	1,80	1,619	1,258
2007	1,305	1,78	1,544	1,366
2008	1,296	1,90	1,598	1,466
2009	1,551	2,16	1,854	1,390
2010	1,504	1,99	1,749	1,326
2011	1,674	2,33	2,001	1,391
2012	1,797	2,31	2,053	1,286
2013	1,903	2,53	2,216	1,328
2014	2,190	2,91	2,549	1,328
2015	2,722	3,02	2,872	1,110
2016	3,024	3,34	3,183	1,105
2017	3,651	4,12	3,886	1,129
2018	4,818	5,67	5,243	1,176
20018/17 (%)	32,0	37,6	34,9	4,2

Kaynak: TCMB

2009 yılı sonrasında, gelirlerinin daha çok Euro, borçlarının ise daha çok dolar bazında olması nedeniyle Türkiye ekonomisi önemli ölçüde etkileyen çapraz döviz kurlarına ilişkin olarak dikkat çeken bir diğer nokta ise Euro'nun dolar karşısında değer kaybı olmuştur. Bu gelişmenin Türkiye ekonomisine ilave bir maliyet getirmesi söz konusudur.

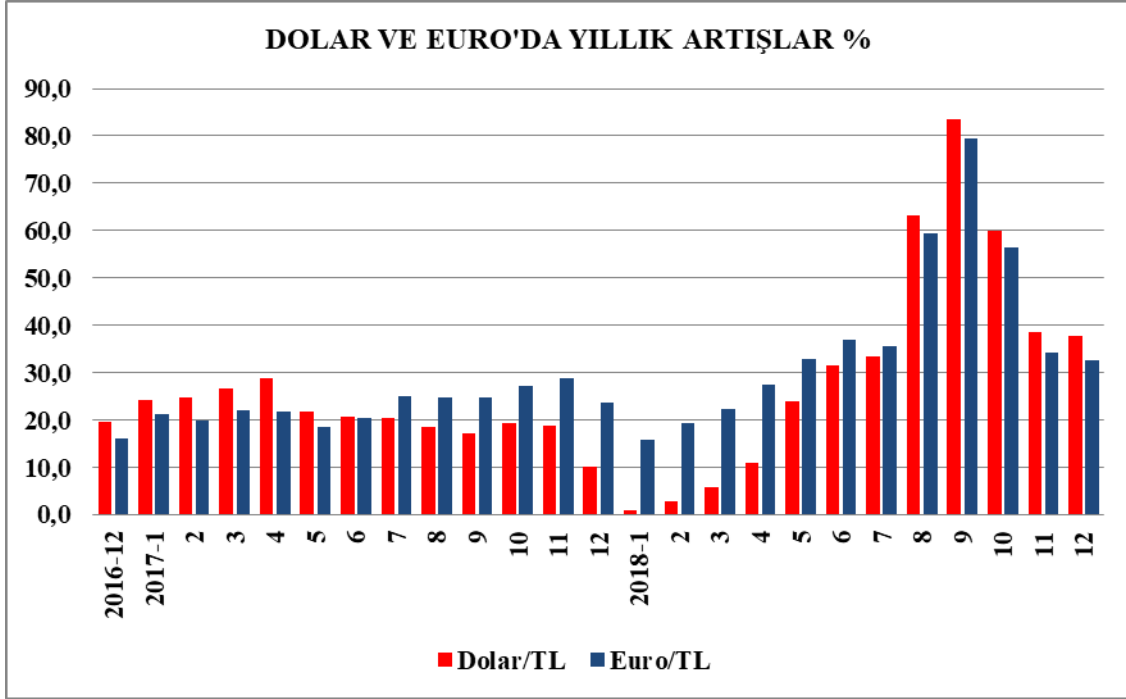
Döviz kurlarında 2018 yılı içinde yaşanan değişimleri daha detaylı görebilmek amacıyla aylık bazda kurlar Tablo 2.28'de verilmiştir. Buradan 2018 yılına 3,851 TL düzeyinde başlayan doların yıl sonunda yüzde 37,9 oranında artarak 5.311 TL'ye yükseldiği görülmektedir. Bu arada dolardaki en yüksek oranlı yıllık artışın yüzde 83,6 ile Eylül ayında gerçekleştiği ve doların 6,373 TL'ye kadar yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmede ekonomik olduğu kadar bazı dış siyasi gelişmelerin de etkili olduğu söylenebilir.

TABLO 2.28: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

AY	DOLAR			EURO			€/€
	\$/TL	Aylık değişim	Yıllık Değişim	€/TL	Aylık değişim	Yıllık Değişim	
2017-12	3,851	-0,8	10,3	4,557	0,1	23,7	1,183
2018-1	3,776	-2,0	1,0	4,595	0,9	15,8	1,217
2	3,781	0,2	2,9	4,677	1,8	19,5	1,237
3	3,884	2,7	5,9	4,790	2,4	22,2	1,233
4	4,058	4,5	11,0	4,988	4,1	27,5	1,229
5	4,418	8,9	23,9	5,227	4,8	32,8	1,183
6	4,632	4,8	31,5	5,412	3,5	36,9	1,168
7	4,752	2,6	33,4	5,550	2,6	35,5	1,168
8	5,735	20,7	63,1	6,613	19,1	59,4	1,153
9	6,373	11,1	83,6	7,431	12,4	79,4	1,166
10	5,865	-8,0	60,0	6,748	-9,2	56,5	1,151
11	5,378	-8,3	38,5	6,112	-9,4	34,2	1,136
12	5,311	-1,3	37,9	6,044	-1,1	32,6	1,138

Kaynak: TCMB

2018 yılına Euro ise 4.557 TL olarak girmiş, yılı yüzde 32,6'lık artış ile 6.044 TL'ye yükselerek kapatmıştır. Euro'daki en yüksek oranlı yıllık artışın da Eylül ayında gerçekleştiği görülmektedir. Euro/Dolar paritesi ise 1.183'den başladığı yeni yılı 1.138 ile kapatmıştır. Bu gelişme Euro bölgesi ile ABD arasındaki dış ticarete Euro bölgesini avantajlı hale getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından hesaplanan reel efektif döviz kuru (RER) endeksleri ülkemiz fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığımız ülkelerin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bilindiği gibi, reel efektif kurun artışı TL'nin reel olarak değer kazandığını, diğer bir anlatımla Türk mallarının yabancı mallar cinsinden fiyatının arttığını göstermektedir. Reel sektör açısından özellikle ÜFE'ye dayalı RER endeksindeki gelişmeler rekabet gücü açısından TÜFE bazlı endekse göre daha anlamlı ve önemlidir. Bununla birlikte, aşağıdaki grafikten görülebileceği, zaman zaman farklılaşma olsa da, iki endeks benzer eğilimlere sahiptir.

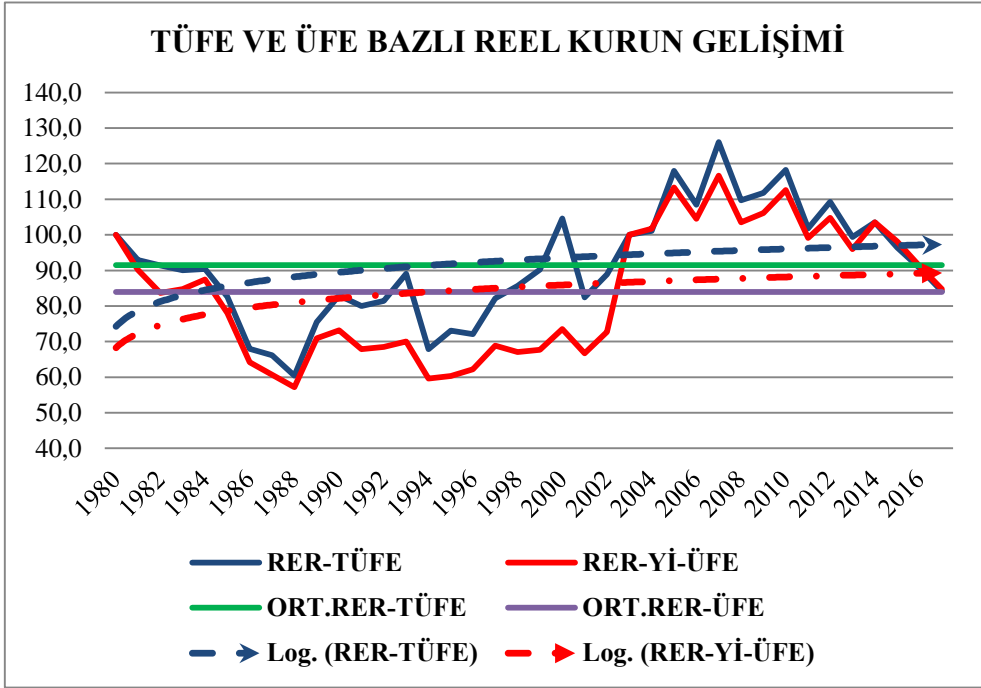
Türkiye’de TCMB tarafından yayımlanan cari dolar kuru ile Reel Efektif Kur (RER) verileri Tablo 2.29’da verilmiştir. Tabloda yer alan 1980-2002 dönemine ilişkin RER verileri, 1995 bazlı verilerin 1980 baza dönüştürülmesiyle elde edilmiş, 2003 ve sonrası ise 2003 bazlı verilerden aynen alınmıştır. Buradan görülebileceği gibi cari dolar kuru 1980-2001 arasındaki tüm yıllarda artmış, 2003-2011 arası dönemde genelde gerilemiş, 2012 yılında sonra ise düzenli olarak artış trendine girmiştir.

TABLO 2.29: REEL EFEKTİF DÖVİZ KURLARININ GELİŞİMİ

YIL	Cari Dolar/TL	RER-TÜFE	RER-ÜFE	YIL	Cari Dolar/TL	RER-TÜFE	RER-ÜFE	YIL	Cari Dolar/TL	RER-TÜFE	RER-ÜFE
1980	77	100,0	100,0	1993	11.058	89,1	70,0	2006	1,435	108,5	104,5
1981	112	92,9	90,2	1994	29.848	67,8	59,6	2007	1,305	126,1	116,6
1982	164	91,4	83,6	1995	45.952	73,1	60,3	2008	1,296	109,7	103,5
1983	228	90,0	84,8	1996	81.796	72,1	62,3	2009	1,551	111,8	106,1
1984	368	90,4	87,4	1997	152.805	82,1	68,8	2010	1,504	118,2	112,6
1985	525	82,6	78,0	1998	262.233	85,7	67,1	2011	1,674	101,8	99,1
1986	680	68,0	64,2	1999	422.152	90,2	67,7	2012	1,797	109,3	104,8
1987	861	66,1	60,7	2000	626.712	104,6	73,6	2013	1,903	99,3	96,0
1988	1.431	60,5	57,2	2001	1.231.322	82,4	66,7	2014	2,190	103,5	103,5
1989	2.125	75,5	70,9	2002	1.513.102	88,9	72,8	2015	2,722	96,4	98,1
1990	2.612	82,9	73,1	2003	1.500.269	100,0	100,0	2016	3,024	90,7	91,2
1991	4.184	80,0	67,8	2004	1.429.202	101,0	101,7	2017	3,651	84,1	84,8
1992	6.888	81,4	68,5	2005	1.344.025	118,0	113,3	ORT.	--	91,5	84,0

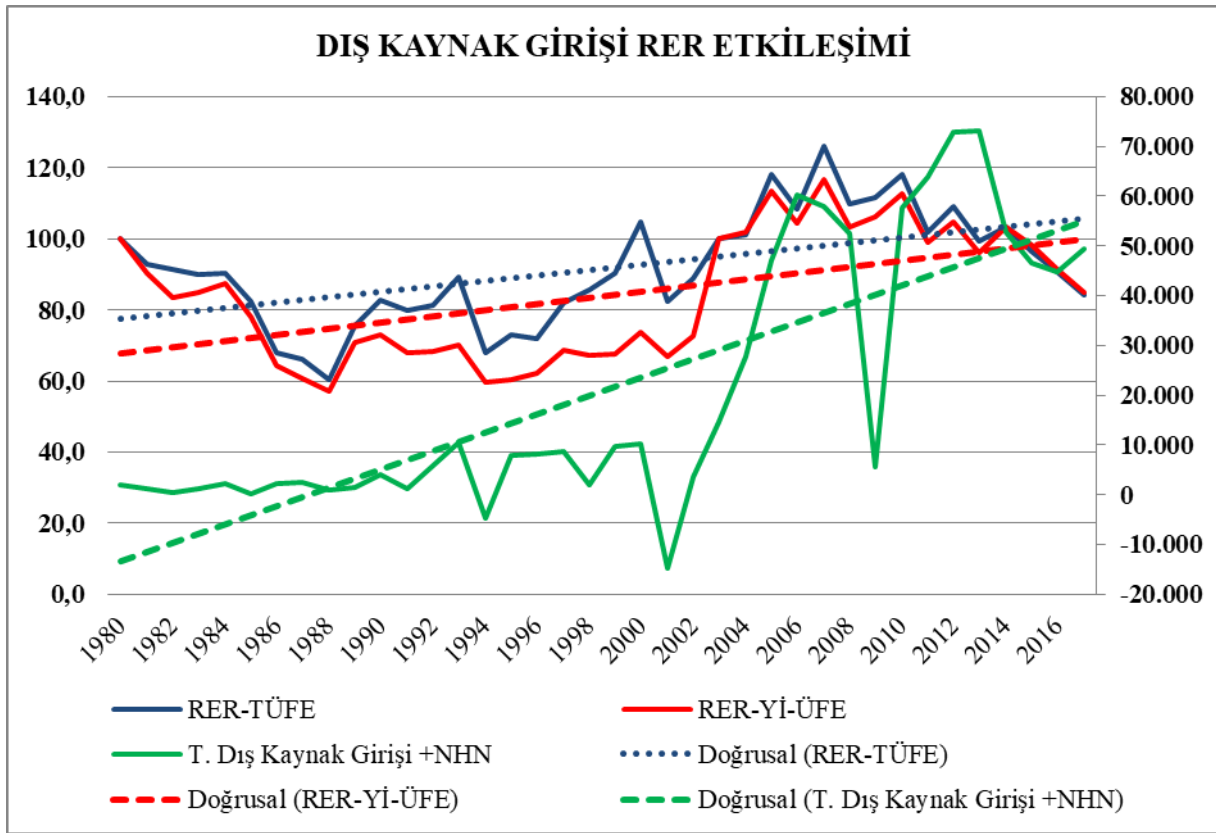
Kaynak: TCMB

Tabloda iki farklı baz yılı itibariyle (1995 ve 2003) RER verileri olduğu için değerlendirmeyi de dikkatli yapmak gerekecektir. Bu çerçevede, 1981-1988 arasında gerek TÜFE gerekse ÜFE bazlı RER’in düzenli olarak gerilediği yani TL’nin değer kaybettiği görülmektedir. 1989-1993 arasında TL görece olarak genelde değer kazanmış, cari açık kaynaklı 1994 kriziyle birlikte önemli oranda değer kaybetmiştir. Bu kriz yılının ardından TL tekrar değerlenmeye başlamış, IMF destekli ve döviz çıpalı üç yıllık Dezenflasyon Programının uygulanmaya başladığı 2000 yılında gerek TÜFE gerek ÜFE bazlı RER 1993 düzeyinin de üzerine yükselmiştir. Bunun ardından 2001 yılı Şubat ayında Türkiye ekonomisi, bankacılık sistemindeki birikmiş sorunların da önemli rol oynadığı, yeni bir cari açık kaynaklı kriz yaşamış, TL tekrar önemli oranda değer kaybetmiştir.

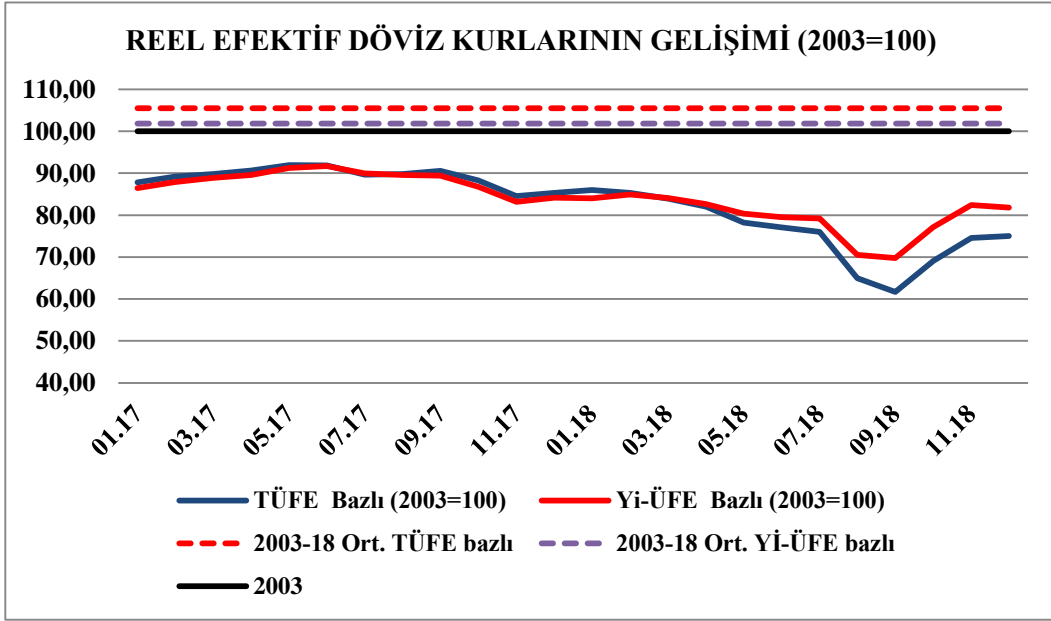

Krizin ardından, 2002 yılı Kasım ayında yapılan seçimlerin ardında siyasi istikrarın sağlanması ve yeni Hükümetin 2001 krizinin ardından uygulamaya konulan faiz çıpalı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını devam ettirmesi sonucunda dış kaynak girişi yeniden başlamıştır. Bunun sonucunda TL yeniden değerlendirilmiştir. Nitekim 2003 yılından 2014 yılına kadar, 2013 yılı hariç, RER 100'ün üzerinde seyretmiş, yani TL değerli kalmıştır. Ancak, 2014 yılından sonra, 2008 Finans Krizi sonrası ekonomiyi canlandırmak için ABD merkez bankasının piyasaya sürdüğü likidite miktarını önce azaltacağını, sonra durduracağını ve nihayetinde de geri çekeceğini açıklamasının da etkisiyle Türkiye'ye gelen yabancı kaynağın azalması sonucu TL yeniden değer kaybetmeye başlamış ve bu süreç 2017 yılı sonuna kadar devam etmiştir.

Türkiye’de cari ve reel kurların gelimi incelendiğinde dış kaynak girişinin çok belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi, doğrudan yabancı yatırım, portföy yatırımı ve diğer kanallardan gelen (mevduat, kredi, borçlanma) dış kaynak girişi toplamı ile RER arasında oldukça güçlü bir etkileşim vardır. Nitekim korelasyon katsayısı toplam dış kaynak girişi ile TÜFE bazlı RER arasında 0,66, ÜFE bazlı RER arasında 0,73 gibi oldukça yüksek düzeydedir. Dolayısıyla küresel likidite koşulları ile Türkiye’nin çekicilik/itcilik düzeyi, reel döviz kurları üzerinde önemli belirleyicilerdir.

Aşağıdaki grafikte ise 2018 yılında yaşanan gelişmeleri daha iyi değerlendirebilmek için aylık bazda RER verileri kullanılmıştır. Grafikte TÜFE ve Yi-ÜFE bazlı reel efektif kur endekslerinin 2003-2018 arası dönemdeki aylık değerlerinden hesaplanan ortalamalara da yer verilmiştir. Bu çerçevede TL'nin değerinin hem 2017 hem de 2018 yılında uzun dönem ortalamalarının altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu gelişme 2002-2008 döneminde yaşanan sürecin tam tersinin yaşandığını ortaya koymaktadır. Gelinen noktada yerli ve yabancı tüm ekonomik birimlerin merak ettiği konu; TL'nin hangi reel değerde istikrar kazanacağıdır.

Ancak, bu soruya doğru cevap verebilmek kahinlik ötesi bir beceri gerektirmektedir. Zira, küresel ticaret savaşlarının nereye evrileceğinden, ABD merkez bankasının faiz ve likidite çekme stratejisine, Ortadoğu'nun bitmeyen savaşlarında Türkiye'nin nasıl bir konumda olacağından petrol fiyatlarına kadar birçok ekonomik ve siyasi gelişme döviz kurlarını etkileyebilecektir.

2.2.5.5. DIŞ BORÇLAR

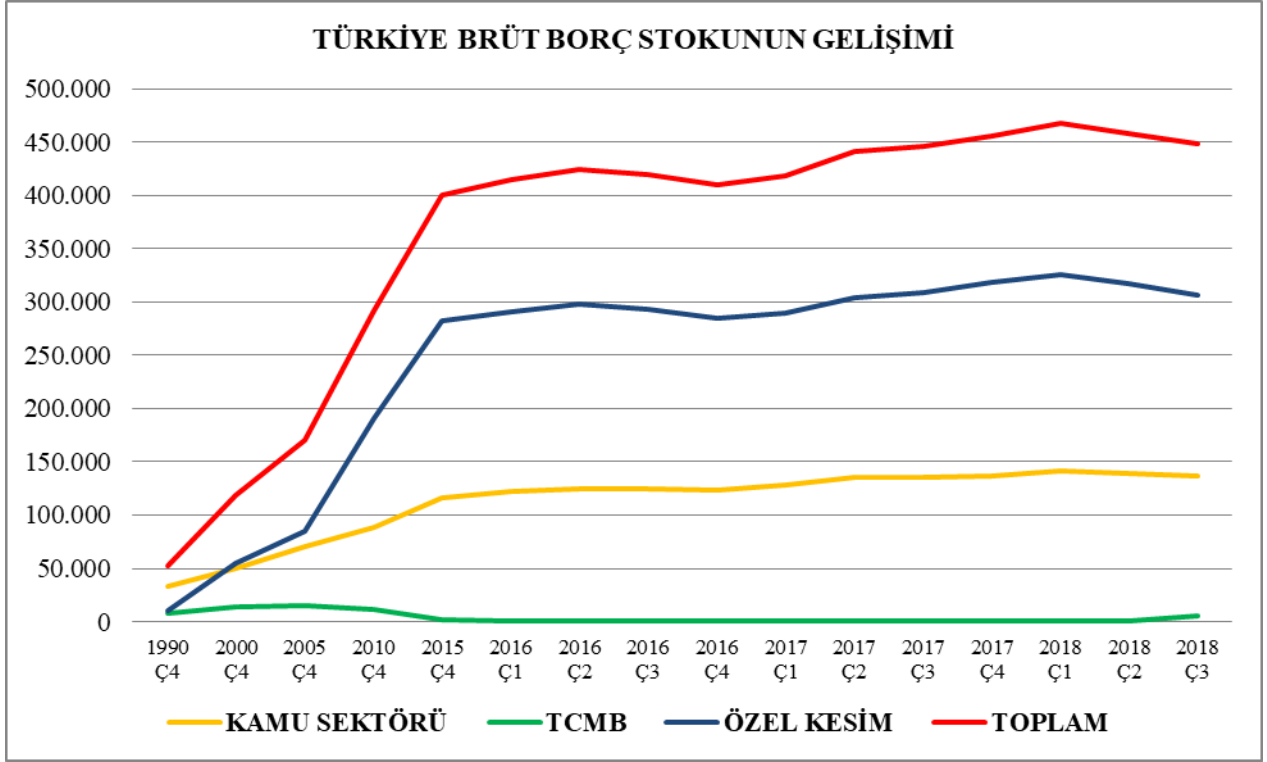
Gelinen noktada dünya ekonomisinin adeta borç çarkları sayesinde döner hale geldiğini, yeni bir borç krizinin ayak seslerinin duyulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu cümleleri Türkiye için de kurmak mümkündür. Zira, tüm kesimler önemli oranda borçludur. Başta dış borçlar olmak üzere olası olumsuz gelişmelere karşı ekonomi yönetimin gerekli önlemleri almasının zorunlu hale geldiği bir döneme girmiş bulunuyoruz. Bu değerlendirmelere neden olan borç göstergelerinden biri olan Türkiye brüt dış stokuna ilişkin veriler Tablo 2.30'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 1990 yılı son çeyreğinde 52,3 milyar dolar olan brüt dış borç stoku 2018 yılı üçüncü çeyreği sonunda 448,4 milyar dolara yükselmiştir. Böylece borç stokunun GSYİH'ya oranı da yüzde 26,1'den yüzde 53,8 düzeyine gelmiştir. 2018 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla 448 milyar dolarlık dış borcun 305 milyar doları özel sektöre, 137 milyar doları kamu sektörüne, 5,5 milyar doları da TCMB'ye aittir.

TABLO 2.30: TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (Milyon Dolar)

DÖNEM	KAMU SEKTÖRÜ	TCMB	ÖZEL KESİM	TOPLAM	TOPLAM/ GSYİH (%)
1990 Ç4	33.268	8.342	10.770	52.381	26,1
2000 Ç4	50.081	14.090	54.431	118.602	43,6
2005 Ç4	70.411	15.425	84.945	170.781	34,2
2010 Ç4	89.109	11.565	191.086	291.760	37,8
2015 Ç4	116.638	1.327	282.366	400.332	46,4
2016 Ç1	122.148	1.304	290.946	414.398	48,7
2016 Ç2	124.906	1.167	298.079	424.152	49,5
2016 Ç3	125.229	964	293.433	419.626	49,0
2016 Ç4	123.374	821	285.056	409.251	47,4
2017 Ç1	127.899	809	289.610	418.318	49,4
2017 Ç2	135.495	807	304.189	440.492	52,8
2017 Ç3	135.967	704	308.946	445.617	52,7
2017 Ç4	136.557	666	317.854	455.077	53,4
2018 Ç1	140.959	653	325.505	467.117	53,0
2018 Ç2	139.127	578	317.668	457.374	51,9
2018 Ç3	137.065	5.504	305.882	448.452	53,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2018 yılında brüt dış borçların gelişimi incelendiğinde, Merkez Bankasının üçüncü çeyrekte yaklaşık 5 milyar dolarlık dış borç kullanması dikkati çekmektedir. Kamu ise yılın ilk çeyreğine oranla izleyen iki çeyrekte borcunu azaltmıştır. Özel kesimde de benzer bir eğilim dikkati çekmektedir. Bu gelişme dış borç kaynaklarına ulaşmanın zorlaşması ve pahalılaşması yanında, kurlardaki istikrarsızlıktan da etkilenmiştir.

Borçlu bazında kısa vadeli borç stokunun gelişimi ise Tablo 2.31'de verilmiştir. Buradan kısa vadeli borçlarda da önemli artış yaşandığı ve 2002 yılı sonunda 16,4 milyar dolar olan miktarın 2018 yılı Ekim ayı sonunda 116,6 milyar dolara yükseldiği görülmektedir.

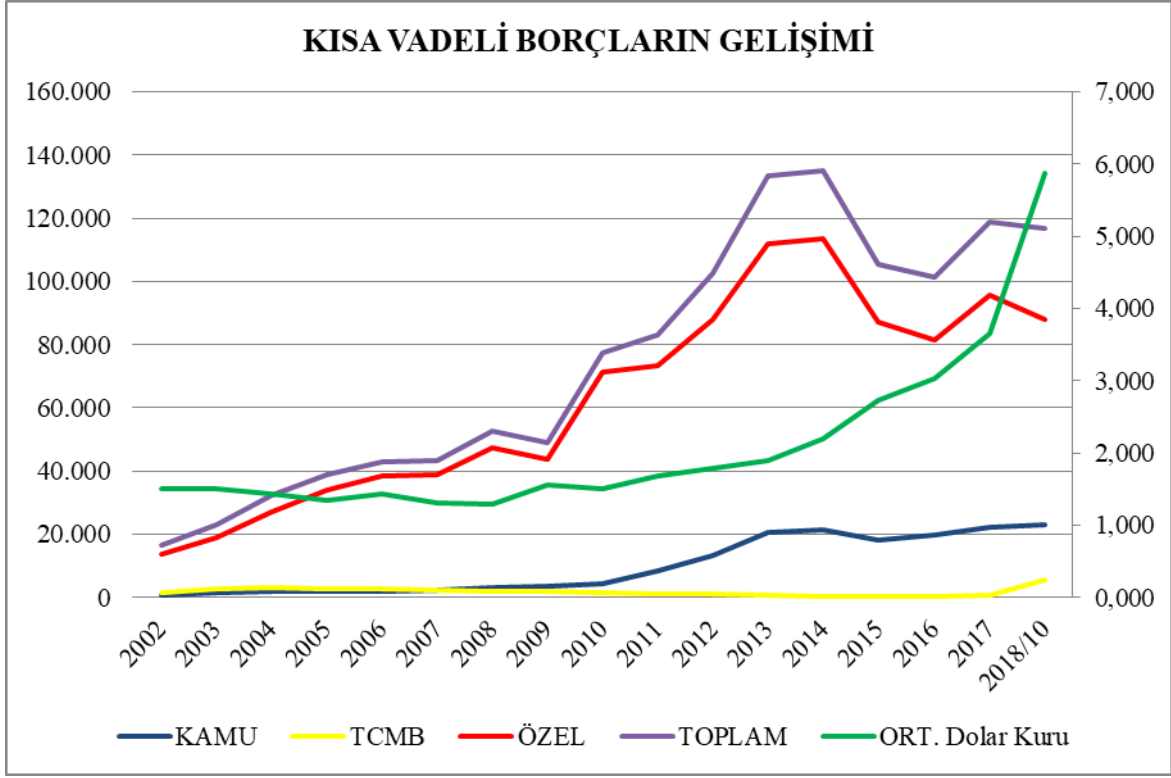
TABLO 2.31: KISA VADELİ DİŐ BORÇ STOKU (Milyon Dolar)

YIL	KAMU	TCMB	ÖZEL			TOPLAM	ORT. Dolar Kuru
			TOPLAM	FİNANSAL KUR.	FİNANSAL OLM. KUR.		
2002	915	1.655	13.854	5.429	8.425	16.424	1,509
2003	1.341	2.860	18.812	8.351	10.461	23.013	1,497
2004	1.840	3.287	27.076	13.172	13.904	32.203	1,426
2005	2.133	2.763	34.018	17.860	16.158	38.914	1,344
2006	1.750	2.563	38.539	20.946	17.593	42.852	1,435
2007	2.163	2.282	38.697	16.653	22.044	43.142	1,305
2008	3.248	1.874	47.390	24.080	23.310	52.512	1,296
2009	3.598	1.764	43.615	21.850	21.765	48.977	1,551
2010	4.290	1.553	71.389	47.597	23.792	77.232	1,504
2011	8.564	1.239	73.304	46.522	26.782	83.107	1,674
2012	13.324	1.036	88.079	59.197	28.882	102.439	1,797
2013	20.596	833	111.844	76.963	34.881	133.273	1,903
2014	21.447	342	113.349	78.879	34.470	135.138	2,190
2015	18.064	176	87.126	52.005	35.121	105.366	2,722
2016	19.720	110	81.490	42.837	38.653	101.320	3,024
2017	22.111	658	95.849	47.773	48.076	118.618	3,651
2018/10	22.930	5.715	88.000	37.977	50.023	116.645	5,865

Kaynak: TCMB

Kısa vadeli borçlar 2018 yılında ekonomiyi resesyona kadar götürecektir gelişmelerin gerisindeki en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Yönetilmesi zor, faiz ve kur risklerinden yoğun olarak etkilenen bu borçların 2018 yılı Ağustos ayı sonrasında artan döviz kurları nedeniyle ödenmesinde ciddi güçlüklerle karşılaşmıştır. Birçok firmanın bankalarla yeniden borç yapılandırmasına girmesi, hemen her gün konkordato ilan eden firmaların isimlerinin gazete manşetlerini süslemesinin arkasındaki nedenlerden biri, bu kısa vadeli borçlar olmuştur.

Aşağıdaki grafikten 2008 küresel finans krizi sonrasında yaratılan küresel likidite bolluğunun kısa vadeli borçların artışını nasıl hızlandırdığını, FED'in likidite vermeyi kesip faiz artırımına başlayacağını açıkladığı 2015 yılından sonra da nasıl gerilediği açıkça görülmektedir. Ancak kısa vadeli borç stoku hala yüksektir ve yüksek kurdan ödenmesinin zorluğu da ortadadır.

2.2.6. KAMU KESİMİ DENGESİ

2018 yılında kamu kesiminde yaşanan gelişmeler farklı tablo ve göstergeler aracılığıyla izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

2.2.6.1. BÜTÇE DENGESİ

Devlet bütçesinde 2018 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.32’de verilmiştir. Buradan görüleceği gibi bu yıl devletin elde ettiği toplam gelir yüzde 20,2, vergi gelirleri ise yüzde 15,8 oranında artmıştır. Bu veriler toplam bütçe ve vergi gelirlerinin başlangıç hedeflerinin biraz üzerindedir. Ancak, yüzde 20 düzeyindeki enflasyon ve yüzde 2-3 aralığında gerçekleşmesi beklenen yıllık büyüme hızı dikkate alındığında vergi gelirlerinin reel olarak gerilediği anlaşılmaktadır.

TABLO 2.32: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ (Milyon TL)

(Milyon TL)	2017	2018			DEĞİŞİM
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	G. ORANI	2018/2017
Bütçe Giderleri	678.269	762.753	830.450	108,9	22,4
Faiz Hariç Giderler	621.557	691.053	756.488	109,5	21,7
Personel Giderleri	162.146	183.127	200.889	109,7	23,9
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	27.272	30.792	34.369	111,6	26,0
Mal ve Hizmet Alımları	63.600	66.069	71.728	108,6	12,8
Cari Transferler	270.924	299.399	323.099	107,9	19,3
Sermaye Giderleri	70.983	68.794	87.986	127,9	24,0
Sermaye Transferleri	13.342	15.324	16.746	109,3	25,5
Borç Verme	13.291	20.231	21.672	107,1	63,1
Yedek Ödenekler	0	7.318	0	0,0	
Faiz Harcamaları	56.712	71.700	73.961	103,2	30,4
Bütçe Gelirleri	630.490	696.829	757.834	108,8	20,2
Genel Bütçe Gelirleri	607.138	681.350	729.117	107,0	20,1
Vergi Gelirleri	536.617	599.425	621.311	103,7	15,8
Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	19.762	20.150	26.123	129,6	32,2
Özel Gelirler ile Bağışlar ve Yardımlar	1.373	2.769	2.065	74,6	50,4
Faizler, Paylar ve Cezalar	35.560	46.471	71.268	153,4	100,4
Sermaye Gelirleri	11.680	12.082	7.801	64,6	-33,2
Alacaklardan Tahsilat	2.145	452	551	121,9	-74,3
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	19.148	10.871	23.543	216,6	22,9
Düzen. Ve Denet. Kurumların Gelirleri	4.204	4.609	5.175	112,3	23,1
Bütçe Dengesi	-47.779	-65.924	-72.615	110,1	-52,0
Faiz Dışı Denge (Maliye Tanımlı)	8.932	5.776	1.346	23,3	-84,9

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2018 yılı bütçesindeki harcama kalemlerinde yaşanan gelişmeler incelendiğinde; faiz harcamalarının yüzde 30,4 oranında, faiz dışı harcamaların ise yüzde 21,7 oranında arttığı görülmektedir. Harcamalar içinde en büyük payı 323 milyar TL ile cari transferler oluştururken bunu 234 milyar TL ile personel harcamaları ve yaklaşık 73,9 milyar TL ile faiz harcamaları izlemektedir. 2018 yılında yatırım niteliğindeki harcamalar için ise ancak 87,9 milyar TL kaynak ayrılabilmiştir.

2018 yılında bütçe açığı ise 2017 yılına göre yüzde 52 oranında artarak 72,6 milyar TL'ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak da faiz dışı fazla 8,9 milyar TL'den 1,3 milyar TL'ye gerilemiştir. Bu verilerin borç anapara ödemesi açısından algısı olumsuz olabilecektir.

Diğer taraftan Tablo 2.33'ten görülebileceği gibi 2018 yılında toplam vergi gelirleri yüzde 15,8, gelir vergisi tahsilâtı yüzde 23,7, kurumlar vergisi tahsilâtı yüzde 48,7 oranında artmıştır. Ayrıca dâhilde alınan KDV tahsilâtı yüzde 1,4, ithalattan alınan KDV tahsilâtı, kur artışlarının katkısıyla yüzde 22 oranında artarken ÖTV tahsilâtı ise yüzde 3,2 oranında gerilemiştir.

KDV tahsilatının çok düşük oranda artması, ÖTV tahsilatının gerilemesi önce seçim, sonra da döviz türbülansının etkilerinin giderilmesini amaçlayan indirimlerden kaynaklanmıştır. Petrol ürünleri (%12,6) ile motorlu taşıtlarda (%21,3) ÖTV tahsilatında gerileme bu gelişmede başat rol oynamıştır. Bu veriler, enflasyonun geldiği düzeyler de dikkate alındığında, reel vergi kaybının çok daha yüksek düzeylerde olduğunu ortaya koymaktadır. Kuşkusuz yılın ikinci çeyreğindeki yavaşlama da bu gelişmede etkili olmuştur.

TABLO 2.33: VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI

(Milyon TL)	2017	2018		ARTIŞ (%)	
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.		GERÇ. (%)
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ	630.490	696.829	757.834	108,8	20,2
VERGİ GELİRLERİ	536.617	599.425	621.311	103,7	15,8
GELİR, KAR VE SER. KAZANÇ. ÜZ. ALINAN	165.306	188.514	217.658	115,5	31,7
GELİR VERGİSİ	112.401	122.734	138.986	113,2	23,7
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	5.038	6.340	7.115	112,2	41,2
-Basit Usulde Gelir Vergisi	226	256	206	80,5	-8,9
-Gelir Vergisi Tevkifatı	104.847	113.531	129.097	113,7	23,1
-Geçici Gelir Vergisi	2.289	2.606	2.569	98,6	12,2
KURUMLAR VERGİSİ	52.906	65.780	78.672	119,6	48,7
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	2.280	1.226	4.238	345,6	85,9
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	239	329	259	78,9	8,5
-Geçici Kurumlar Vergisi	50.387	64.225	74.175	115,5	47,2
MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN	11.543	14.707	13.766	93,6	19,3
VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	718	1.147	921	80,3	28,4
MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ	10.825	13.560	12.844	94,7	18,7
D.ALINAN MAL VE HİZ. VERGİLERİ	212.001	232.818	213.031	91,5	0,5
DAHİLDE ALINAN KDV	55.584	66.015	56.353	85,4	1,4
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	138.339	146.524	133.901	91,4	-3,2
-Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin	63.603	67.725	55.593	82,1	-12,6
-Motorlu Taşıtlar Araçlarına İlişkin	22.017	23.300	17.328	74,4	-21,3
-Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mam.	47.842	49.299	55.986	113,6	17,0
Alkollü İç.	10.013	10.550	12.402	117,6	23,9
Tüt. Mamül	37.427	37.762	42.725	113,1	14,2
Kolalı Gazoz	403	987	859	87,1	113,4
-Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mal. İlişkin	4.877	6.200	4.993	80,5	2,4
- 6111 S.K. Kap. Tahsil Olunan Özel Tük.Ver.	0	0	0		
- 6736 S.K. Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	0	0	0		
BANKA VE SİGORTA MUAM. VERGİSİ	13.270	15.250	18.184	119,2	37,0
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	993	1.030	1.155	112,1	16,3
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	3.817	4.000	3.440	86,0	-9,9
DAHİLDE AL. D. MAL VE HİZMET VER.	-1	0	-2		-152,2
ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. ALINAN	112.932	122.289	138.041	112,9	22,2
GÜMRÜK VERGİLERİ	12.329	14.000	15.245	108,9	23,7
İTH. ALINAN KATMA DEĞER VERGİSİ	100.096	107.774	122.114	113,3	22,0
DİĞER DIŞ TİCARET GELİRLERİ	508	515	683	132,7	34,4
DAMGA VERGİSİ	15.596	17.760	16.959	95,5	8,7
HARÇLAR	19.237	23.336	21.659	92,8	12,6
BAŞKA YERDE SNF.MAYAN D. VERGİLER	1	1	197	14.676,5	14.855,7
DİĞER GELİRLER	93.873	97.404	136.524	140,2	45,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Türkiye'de devlet bütçesinin harcama kalemlerinin de detayları Tablo 2.34'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 830 milyar TL'lik 2018 yılı bütçesinden yatırımlara (sermaye giderleri) ayrılan pay sadece 87,9 milyar TL'dir. Bunun yanında personel harcamaları ile mal ve hizmet alımları dışında kalanlar transfer harcamalarına gitmektedir. Bu haliyle bütçe adeta bir borç ve transfer harcamaları yönetimi hesabına dönüşmüştür.

TABLO 2.34: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI

(MİLYON TL)	2017	2018			
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. (%)	ARTIŞ
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (A+B)	678.269	762.753	830.450	108,9	22,4
A) Faiz Hariç Bütçe Giderleri	621.557	691.053	756.488	109,5	21,7
1. Personel Giderleri	162.146	183.127	200.889	109,7	23,9
2. SGK'ya Devlet Primi Giderleri	27.272	30.792	34.369	111,6	26,0
3. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	63.600	66.069	71.728	108,6	12,8
4. Cari Transferler	270.924	299.399	323.099	107,9	19,3
a) Görev Zararları	7.371	6.970	7.407	106,3	0,5
b) Hazine Yardımları	143.525	147.725	161.035	109,0	12,2
SGK'ya Hazine Yardımları	4.317	4.855	4.985	102,7	15,5
Sağlık, Emeklilik ve Sos.Yard. Gid.	132.466	135.684	148.388	109,4	12,0
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	1.514	1.530	1.511	98,8	-0,2
Diğer Hazine Yardımları	3.033	2.428	3.407	140,3	12,3
c) Kar Am. Gütmeyen Kur. Yap. Trans.	3.401	2.244	3.475	154,9	2,2
d) Hane Halkına Yapılan Transferler	6.279	7.464	7.264	97,3	15,7
e) Tarımsal Destekleme Ödemeleri	12.722	14.514	14.552	100,3	14,4
f) Hane Halkına Yapılan Diğer Trans.	10.173	13.755	16.238	118,1	59,6
g) Sosyal Amaçlı Transferler	12.226	14.024	13.781	98,3	12,7
h) Yurtdışına Yapılan Transferler	2.633	2.844	3.238	113,9	23,0
i) Gelirden Ayrılan Paylar	72.594	89.860	96.109	107,0	32,4
5. Sermaye(Yatırım) Giderleri	70.983	68.794	87.986	127,9	24,0
6. Sermaye Transferleri	13.342	15.324	16.746	109,3	25,5
a) Yurtiçi Sermaye Transferleri	12.888	14.868	16.451	110,6	27,6
b) Yurtdışı Sermaye Transferleri	453	455	294	64,6	-35,1
7. Borç Verme	13.291	20.231	21.672	107,1	63,1
a) Yurtiçi Borç Verme	12.539	18.203	20.879	114,7	66,5
b) Yurtdışı Borç Verme	752	2.028	793	39,1	5,5
8. Yedek Ödenekler	0	7.318	0	0,0	
B. Faiz Giderleri	56.712	71.700	73.961	103,2	30,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Kısaca ifade etmek gerekirse 2018 yılında yaşanan zorlu iç ve dış siyasi ve ekonomik koşullara bağlı olarak bütçede önemli bir bozulma yaşanmıştır. Ayrıca 2019 yılında bir taraftan yavaş büyüyecek olan tüketim harcamaları ve ekonomi nedeniyle gelirlerdeki azalış, döviz kurlarındaki yükseliş nedeniyle harcamalarda yaşanabilecek olası artışlar bütçe dengelerini daha da zorlayacaktır. Dolayısıyla maliye politikası açısından geride kalan zorlu bir yılı daha da zorlu bir yılın beklediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI

2018 yılı bütçe nakit dengesi ve finansmanına ilişkin veriler Tablo 2.35'te yer almaktadır. Bu verilere göre 2018 yılında 72,6 milyar TL açık veren bütçeye avans ve emanet hesaplardan gelen yükler/alacak eklendiğinde bütçe nakit dengesinin -88,2 milyar TL olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Böylece 2018 yılında nakit dengesi açığındaki artış yüzde 61 oranında gerçekleşmiştir. Bu açığın olası finansman kaynakları; iç ve dış borçlanma, özelleştirme gelirleri ile TMSF'den aktarılan gelir fazlalarıdır. 2018 yılında nakit açığının finansmanı için devlet içeriden (net 50,4 milyar TL) ve dışarıdan (net 9,6 milyar TL) yaklaşık 60,1 milyar TL borçlanmıştır. Böylece devlet 2009 krizi ve 2017 yılından sonraki en yüksek oranlı borçlanma artışını gerçekleştirmiştir. Bu yıl özelleştirme ve TMSF'den nakit açığının finansmanı için kaynak sağlanamamıştır. 2018 yılında devletin nettle borç vermediği daha önce verdiği borçlardan 938 milyon TL tahsilat yapmasıyla nakit açığının finansmanı için kasadan kullanması gereken tutar 27 milyar TL olmuştur. Kasadaki nakidin bu şekilde azalması, ekonomi yönetimini, vergi, imar, SGK prim affı dışında daha önceleri pek de görmeye alışık olmadığımız finansman yöntemlerine (kar payı alınabilecek TCMB ve bazı kamu kuruluşlarının genel kurullarının öne çekilmesi gibi) yönlendirmiştir.

TABLO 2.35: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI

(Milyon TL)	2016	2017	2018	Değişim (%)
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ	-29.932	-47.779	-72.615	52,0
BÜTÇE EMANETLERİ	-5.259	-4.469	-1.472	-67,1
DİĞER EMANETLER	-180	-395	450	-214,0
AVANSLAR	-1.676	-2.196	-14.631	566,1
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE NAKİT DENGESİ	-37.047	-54.839	-88.267	61,0
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI	37.047	54.839	88.267	61,0
A-BORÇLANMA (NET)	32.972	83.621	60.108	-28,1
1-DIŞ BORÇLANMA (NET)	4.452	16.816	9.619	-42,8
Kullanım	19.136	42.471	41.354	-2,6
Ödeme	-14.684	-25.655	-31.735	23,7
2-İÇ BORÇLANMA (NET)	28.520	66.805	50.489	-24,4
a-TL Cinsinden Hazine Bonosu	1.025	-50	4.521	-9059,8
Satış	3.639	2.482	7.959	220,7
Ödeme	-2.615	-2.533	-3.439	35,8
b-TL Cinsinden Devlet Tahvili	27.495	66.856	41.309	-38,2
Satış	88.428	124.766	111.400	-10,7
Ödeme	-60.933	-57.910	-70.090	21,0
c-Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	0	0	4.658	
Satış	0	0	4.688	
Ödeme	0	0	-30	
B-NET BORÇ VERME (-)	-912	-247	-938	280,2
BORÇ VERME	32	617	68	-88,9
GERİ ÖDEME (-)	943	863	1.006	16,5
C-ÖZELLEŞTİRME GELİRİ	0	0	0	
D-TMSF GELİR FAZLALARI	0	0	0	
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	3.163	-29.029	27.221	-193,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Diğer taraftan 2018 yılında ekonomi yönetiminin tüm borçlanma kanallarını; dış borçlanma, iç borçlanma (hazine bonosu, tahvil, içeriden döviz cinsinden borçlanma) kullanmış olması dikkati çekmektedir. Böylece tüm borçlar için (iç-dış) 2018 yılında borç çevirme oranı (Roll-over rate) yüzde 157 olmuştur. Bunun anlamı devletin ödediğinden yüzde 57 oranında daha fazla borçlanmış olmasıdır. Bu gelişme faizlerdeki artışta enflasyon yanında kamunun borçlanma stratejisinin de rolü olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.6.3. KAMU BORÇ STOKU

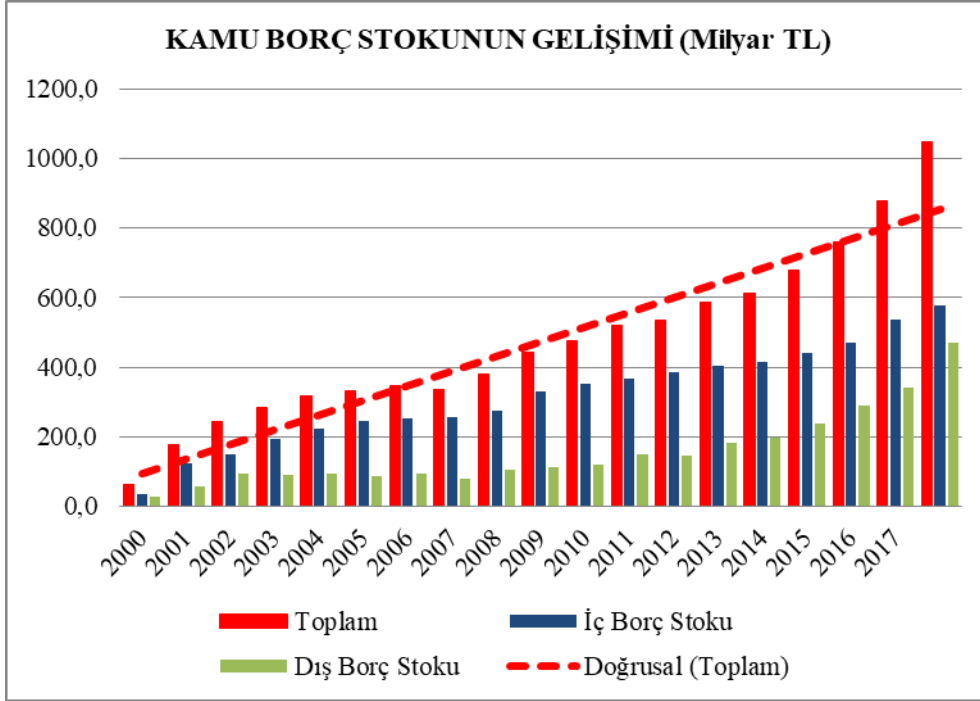
Tablo 2.36'da merkezi yönetim borç stokunun gelişimi verilmiştir. Buna göre 2018 yılında da kamu borçları artmaya devam etmiştir. Nitekim kamu iç borç stoku 2018 yılının ilk 11 ayı sonunda, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 8,3 oranında artarak 534 milyar TL'den 578 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde kamunun dış borç stoku ise, kur artışlarının da etkisiyle TL bazında yüzde 31,9 oranında artarak 470 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonucu kamunun TL bazında toplam borç stoku, yılın ilk 11 aylık bölümünde yüzde 17,7 oranında artarak 891 milyar TL'den 1,04 trilyon TL'ye yükselmiştir.

TABLO 2.36: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

(Milyar TL)	2014	2015	2016	2017	2017/11	2018/11	Değişim (%)
Toplam	612,5	678,2	760,0	876,5	891,0	1.048,9	17,7
İç Borç Stoku	414,6	440,1	468,6	535,4	534,5	578,8	8,3
Hazine Bonosu	0,0	0,0	1,0	1,0	2,5	6,5	160,4
Devlet Tahvili	414,6	440,1	467,6	534,5	532,0	572,3	7,6
Dış Borç Stoku	197,9	238,1	291,3	341,0	356,5	470,1	31,9
Uluslararası Tahvil	135,2	167,3	211,4	252,3	262,0	357,4	36,4
Kredi	62,7	70,8	79,9	88,7	94,5	112,7	19,3
Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı							
Toplam	459,8	458,5	496,8	574,1	558,1	622,6	11,6
Yurt İçi Yerleşikler	360,8	379,1	410,8	462,8	451,3	530,6	17,6
Bankacılık Kesimi	219,5	224,3	236,4	270,4	264,2	329,3	24,7
Kamu Bankaları	88,6	85,6	93,3	101,6	100,0	138,1	38,0
Özel Bankalar	102,3	108,9	90,2	108,5	105,4	118,9	12,9
Yabancı Bankalar	24,6	25,7	48,9	55,9	54,4	58,3	7,1
Kalkınma ve Yatırım Bank.	4,0	4,1	3,9	4,3	4,3	7,3	67,8
Katılım Bankaları					6,2	6,7	8,5
Banka Dışı Kesim	132,1	145,9	160,6	178,0	172,9	188,1	8,8
Gerçek Kişiler	1,8	1,5	0,9	1,3	1,4	2,6	90,3
Tüzel Kişiler	106,7	115,9	128,0	143,2	138,5	151,3	9,2
Menkul Kıy. Yat. Fonları	23,6	28,4	31,7	33,5	33,0	34,2	3,8
TCMB	9,2	9,0	13,9	14,5	14,3	13,1	-8,2
Yurtdışı Yerleşikler	99,1	79,4	86,0	111,3	106,7	92,0	-13,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Merkezi yönetim iç borç stokunun elinde bulunduranlara göre dağılımı incelendiğinde, 2018 yılı Kasım ayı itibarıyla 530 milyar TL'lik bölümün yurtiçi yerleşikler, 92 milyar TL'lik bölümün ise yurtdışı yerleşiklerin elinde olduğu görülmektedir.

2.2.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ

Tablo 2.37'de kamu iç borçlanma faizlerinin 2007-2018 dönemindeki aylık gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi yıllık ortalama olarak Hazine borçlanma faizlerin 2013 yılında yüzde 7,9 ile inceleme döneminin en düşük düzeyine gerilemiş, sonraki yıllarda yatay seyrederken 2018 yılında 2008 yılı düzeylerine yükselmiştir.

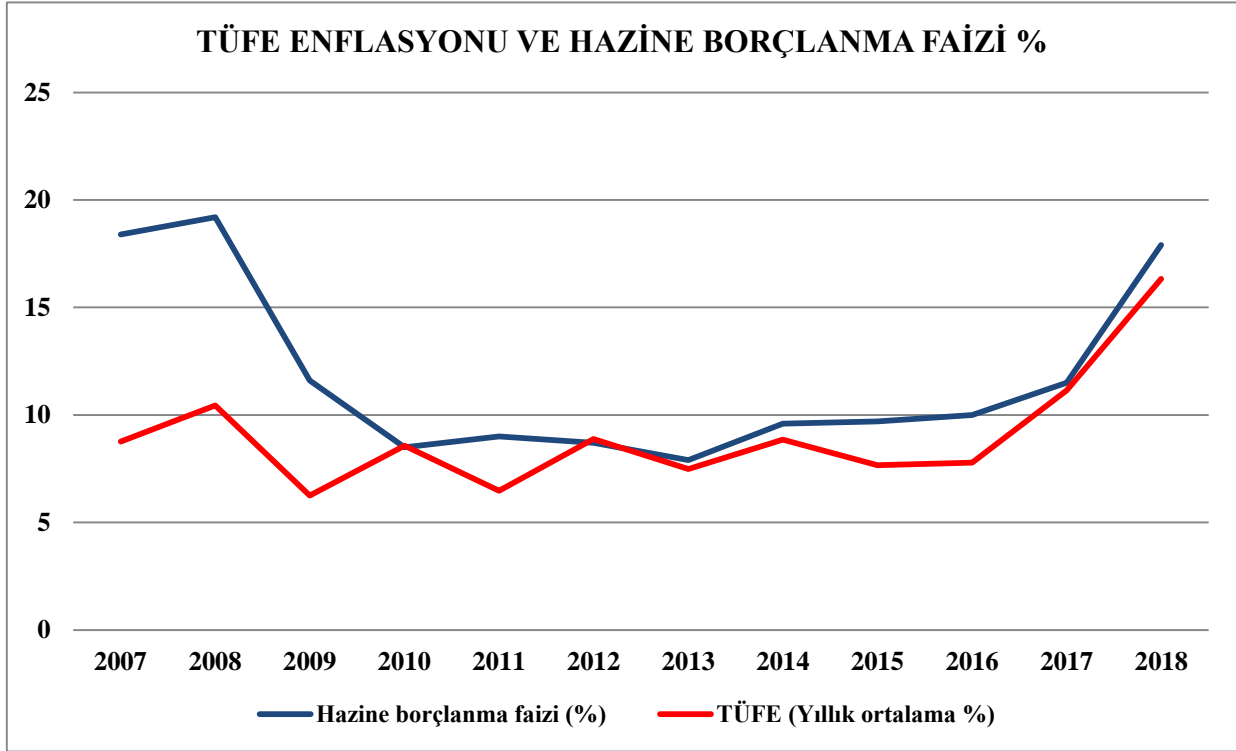
TABLO 2.37:HAZİNE İSKONTOLU İHALELERİ YILLIK BİLEŞİK FAİZ ORANLARI

AYLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ocak	20,4	16,2	16,2	8,8	7,7	10,5	6,5	10,8	7,8	11,1	11,3	12,8
Şubat	18,9	16,7	15,0	8,5	8,7	9,4	6,2	10,9	8,1	10,9	11,1	12,7
Mart	19,8	17,5	14,3	8,7	9,0	9,6	6,5	11,1	8,2	10,1	11,4	13,4
Nisan	19,1	18,3	13,4	9,1	9,0	9,6	6,6	10,4	9,7	9,6	10,9	13,4
Mayıs	18,8	19,6	11,6	9,7	8,8	9,5	5,7	9,2	9,6	9,6	11,2	16,3
Haziran	18,5	21,5	12,1	9,1	9,1	9,1	8,4	8,7	9,9	9,3	10,8	18,1
Temmuz	17,6	20,5	11,0	8,4	9,1	8,0	9,0	8,6	9,6	9,1	11,0	18,7
Ağustos	18,6	18,9	9,5	8,4	8,9	7,9	9,3	9,2	10,5	9,7	11,0	22,5
Eylül	18,3	18,8	9,1	8,1	8,1	7,9	9,8	9,4	11,3	9,2	11,1	25,3
Ekim	16,4	20,6	7,5	7,7	8,4	7,5	8,5	9,8	10,8	9,7	12,0	23,8
Kasım	16,2	21,4	8,5	7,9	10,5	7,2	8,9	8,3	10,3	10,7	13,2	18,7
Aralık	16,5	18,6	9,0	8,0	10,3	5,8	9,2	8,8	10,9	11,4	13,0	18,6
Ortalama	18,4	19,2	11,6	8,5	9,0	8,7	7,9	9,6	9,7	10,0	11,5	17,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2018 yılındaki gelişmeler incelendiğinde ise Hazine borçlanma faizlerinin Nisan ayına kadar yüzde 12-13 bandında bulunduğu, Mayıs ayı ile birlikte yükseliş eğilimine girerek Eylül ayında yılın zirvesi olan yüzde 25,3'e yükseldiği, izleyen aylarda gerilese de yüksek düzeyini koruduğu görülmektedir.

Hazine'nin borçlanma faizlerinin reel düzeyini değerlendirebilmek açısından aşağıdaki grafikte hem Hazine iç borçlanma faizleri hem de TÜFE enflasyon oranları verilmiştir. Buradan reel faizin yani enflasyonun üzerindeki faizin 2007-2009 döneminde yüksek (ortalama % 9,2) seyrettiği, 2010-2018 döneminde ise makul düzeylerde gerçekleştiği (ortalama yüzde 1,5) görülmektedir. Bu durum Türkiye'de tasarrufları desteklemesi açısından reel iç borçlanma faizinin makul düzeylerde olduğu anlamına gelmektedir.

Bu grafik ve reel faizlerin bulunduğu düzey, Türkiye'de faizleri daha fazla düşürmek için faiz cephesinde yapılabilecek bir şey olmadığını, faizleri indirmek için öncelikle enflasyonun düşürülmek zorunda olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

2.2.7. ENFLASYON

Türkiye dünya genelinde 40 yıldır yüksek veya görece yüksek oranlı enflasyonla yaşamayı başaran ender, belki de tek ülkedir. Ancak dünya ekonomisinin geldiği nokta, bunun daha fazla sürdürülmesine imkan vermeyecek, Türkiye er ya da geç, faturası ağır da olsa, bu sorunu minimize etmek zorunda kalacaktır. Zira yüksek enflasyonla yaşamın faturası, enflasyonu düşürmenin getireceği faturadan daha büyük hale gelmiştir. Ekonomi yönetimi yanında halkın da bu nedenle enflasyonla mücadeleye artık destek vereceği söylenebilir. Bunun için yılın ikinci yarısının uygun iklimi sunacağını tahmin ediyoruz. Ancak bu noktada unutulmaması gereken iki konu bulunmaktadır. Bunlar tarımsal üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve üretimde istikrarın sağlanması ile kamuda kaynak kullanım etkinliğinin artırılması başarılmadan enflasyonla mücadelede kalıcı başarı neredeyse imkansızdır.

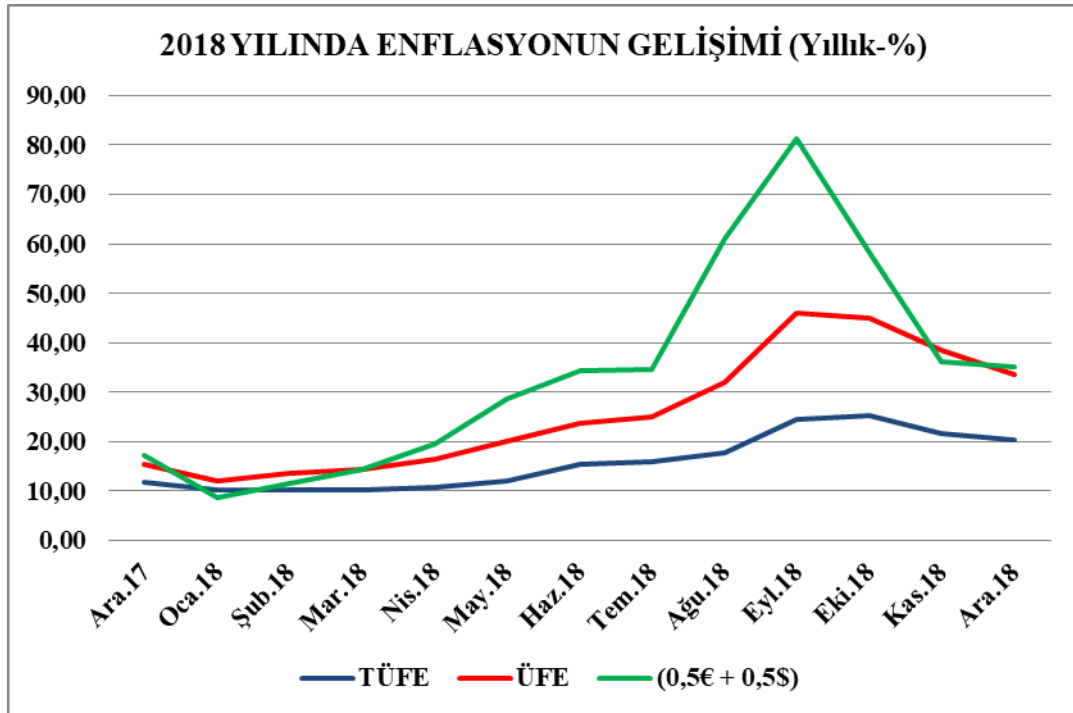
2018 yılında aylık ve yıllık bazda enflasyon verilerinin gelişimi Tablo 2.37'de verilmiştir. Buna göre 2018 yılında yurtiçi üretici fiyatları endeksindeki (Yİ-ÜFE) gelişmeler incelendiğinde, enflasyonun Mayıs ayına kadar yüzde 12-16 bandı etrafında iken Mayıs-Eylül arasında düzenli olarak artış eğilimine girdiği görülmektedir. Ağustos ayında kurlarda yaşanan artış sonrasında Eylül'de ÜFE enflasyonu aylık bazda yüzde 10,8, yıllık bazda ise yüzde 46'ya yükselmiştir. Bu aylık bazdaki oran 2001 Nisan ayından (%14,4), yıllık bazdaki oran ise 2002 yılı Haziran ayından sonraki en yüksek rakam olmuştur. Böylece ÜFE enflasyonunun adeta freni patlamıştır. İzleyen aylarda, alınan önlemler sonucunda, kurların gerilemesinin de etkisiyle, ÜFE enflasyonu gerilemeye başlamış ve yılı yüzde 33,6 düzeyinde kapatmıştır.

TABLO 2.38: 2016 YILI ENFLASYON ORANLARI (%)

Aylar	TÜFE		Yİ-ÜFE		(0,5 € + 0,5 \$) (%)	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
Ara.17	0,69	11,92	1,37	15,47	-0,34	17,15
Oca.18	1,02	10,35	0,99	12,14	-0,44	8,61
Şub.18	0,73	10,26	2,68	13,71	1,05	11,44
Mar.18	0,99	10,23	1,54	14,28	2,55	14,31
Nis.18	1,87	10,85	2,60	16,37	4,29	19,49
May.18	1,62	12,15	3,79	20,16	6,62	28,55
Haz.18	2,61	15,39	3,03	23,71	4,14	34,38
Tem.18	0,55	15,85	1,77	25,00	2,57	34,53
Ağu.18	2,30	17,90	6,60	32,13	19,85	61,14
Eyl.18	6,30	24,52	10,88	46,15	11,79	81,33
Eki.18	2,67	25,24	0,91	45,01	-8,63	58,10
Kas.18	-1,44	21,62	-2,53	38,54	-8,90	36,20
Ara.18	-0,40	20,30	-2,22	33,64	-1,17	35,05

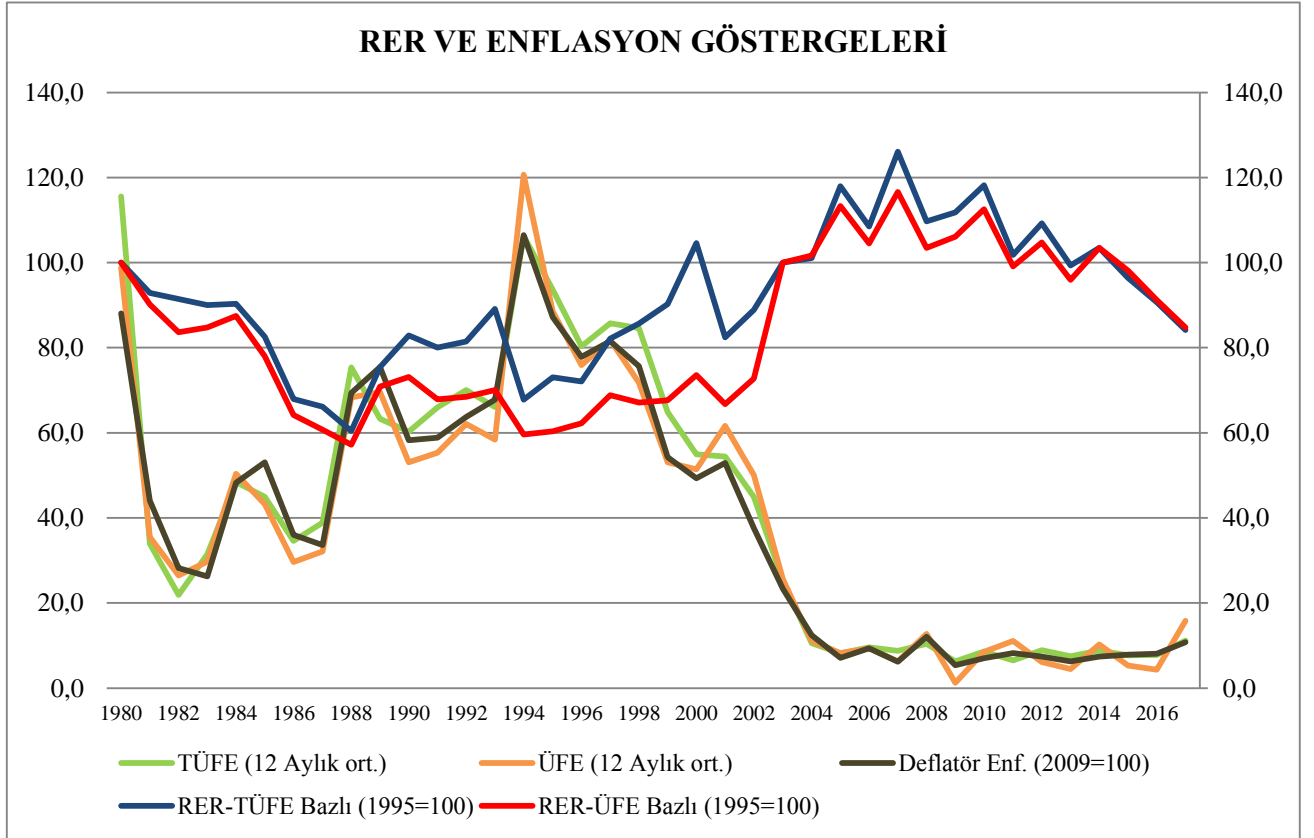
Kaynak: TÜİK

2018 yılında Tüketici Fiyatları Endeksinde (TÜFE) gerçekleşen gelişmeler değerlendirildiğinde ise Ocak-Nisan döneminde yıllık bazda yüzde 10 düzeylerinde bir TÜFE enflasyonunun olduğu görülmektedir. Ancak bu enflasyon göstergesinde de Mayıs ayından itibaren yükselme eğilimi olmuş, Ekim ayında zirveyi gördükten sonra gerilemeye başlamış, yılı yüzde 20,3 ile kapatmıştır. TÜFE enflasyonundaki düşüşte; kurların gerilemesi, vergi indirimleri ve enflasyonla topyekün mücadele programı ile talepteki yavaşlamanın rolü olmuştur.

Diğer taraftan döviz sepeti, Yİ-ÜFE ve TÜFE etkileşimini gösteren grafik enflasyon dinamiklerinin hala güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Zira artış eğilimlerine bakıldığında 2018 yılında, genelde, en yüksek artışın döviz sepetinde olduğu, bunu ÜFE ve TÜFE'nin izlediği görülmektedir. Dolayısıyla kurlardan ÜFE'ye, ÜFE'den de TÜFE'ye geçiş sürecinin henüz tam olarak tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Kuşkusuz birebir geçiş beklenmese de, bu üç farklı fiyat göstergesi arasındaki fay hatlarında bir enerji birimi olduğu açıktır.

Bu ifadenin anlamı, daha nitelikli bir döviz kuru göstergesi olan reel efektif kur (RER) ile enflasyon arasındaki ilişkiyi veren aşağıdaki grafik incelendiğinde, daha da netleşmektedir. Nitekim RER ile enflasyon göstergeleri arasındaki etkileşim incelendiğinde, RER'deki artışın yani TL'nin değerlenmesinin enflasyonu düşürücü etki yaptığı görülmektedir. Nitekim korelasyon katsayısı TÜFE bazlı RER ile TÜFE enflasyonu arasında -0,63, ÜFE bazlı RER ile ÜFE enflasyonu arasında -0,74 hesaplanmaktadır. Bu veriler, dış girdi bağımlılığının yüksek olması nedeniyle, kur artışlarının enflasyonu ÜFE kanalından daha fazla etkilediğini, yani kur artışlarının yaşandığı dönemde maliyet enflasyonunun daha belirgin hale geldiğini de ortaya koymaktadır. 2018 yılının Ağustos ayında yaşanan kur artışları sonrasında Eylül ayında ÜFE'nin % 46 ve TÜFE'nin de %24 yükselmesi bu durumu teyit etmektedir. Dolayısıyla kur artışlarını kontrol etmeden enflasyonu, enflasyonu kontrol etmeden de kur artışlarını kontrol etmek, Türkiye koşullarında oldukça güçtür. Her ikisini de kontrol altına almak ancak dış girdi ve kaynak bağımlılığının azaltılması, ülke içi tasarrufların artırılması ve israfın önlenmesiyle mümkündür.

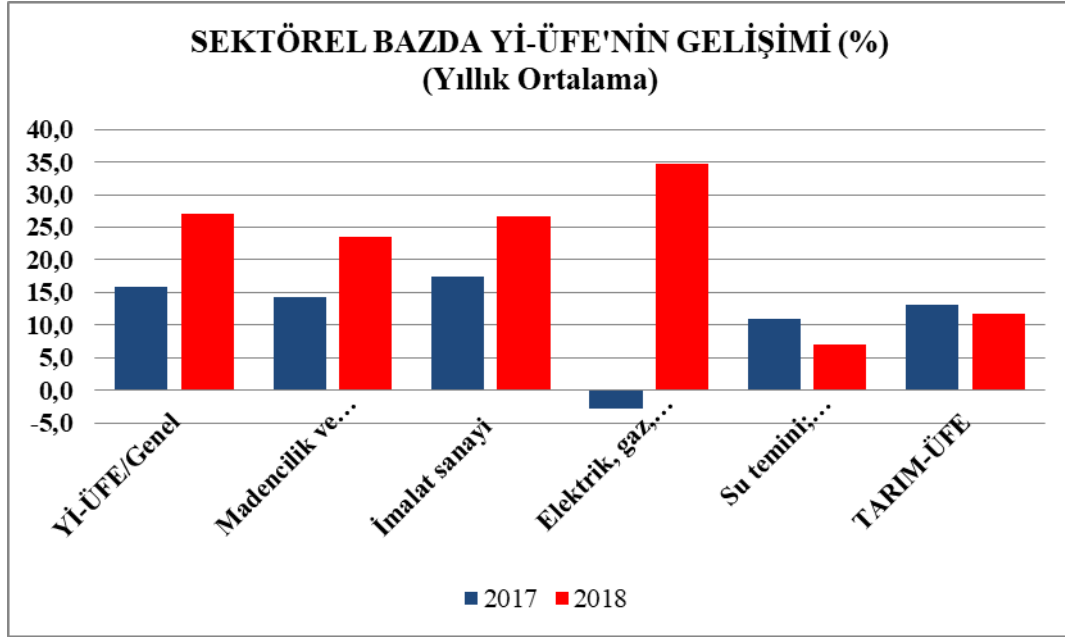
Bu arada enflasyonla mücadelede başarılı olmanın önkoşullarından biri de enflasyonun sektörel kaynaklarını bertaraf edilmesidir. Bu çerçevede Yİ-ÜFE enflasyonun sektörel kaynakları incelendiğinde, 2018 yılı itibariyle endeks içinde yer alan madencilik ve taşocakçılığı ürünleri fiyatlarının yıllık bazda yüzde 14, imalat sanayi ürünleri fiyatlarının yüzde 31, su temini ve bağlantılı ürünlerin fiyatlarının yüzde 9, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ürünleri fiyatlarının ise yüzde 75 gibi rekor düzeyde arttığı görülmektedir. Bu veriler de Türkiye'de, enflasyonla mücadele açısından enerji fiyatlarının dolayısıyla döviz kurlarında istikrarın önemini ortaya koymaktadır.

TABLO 2.39: MAL GRUBU BAZINDA Yİ-ÜFE ENFLASYONUNUN GELİŞİMİ (%)

MAL GRUBU	Ağırlık		12 Aylık		12 Aylık Ortalama	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Yİ-ÜFE Genel	100,00	100,00	15,47	33,64	15,82	27,01
Madencilik ve taşocakçılığı	3,36	3,26	16,13	24,34	14,24	23,58
İmalat sanayi	88,79	89,02	16,64	31,11	17,52	26,65
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ür. ve dağıtım	6,81	6,74	0,41	75,02	-2,90	34,65
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	1,03	0,98	11,30	9,13	10,92	6,97
TARIM-ÜFE	100,00	100,00	17,30	15,89	13,07	11,65

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi, sanayi alt sektörleri ürünlerinden oluşan Yİ-ÜFE'deki fiyat artışlarındaki farklılaşma, artışların kontrolü için başta rekabet yoğunluğu olmak üzere sektörel stratejilerin de göz ardı edilmemesi gereğine işaret etmektedir. Böylece makro önlemlerin nüfus edemediği enflasyon kaynakları da bertaraf edilmiş olacaktır.

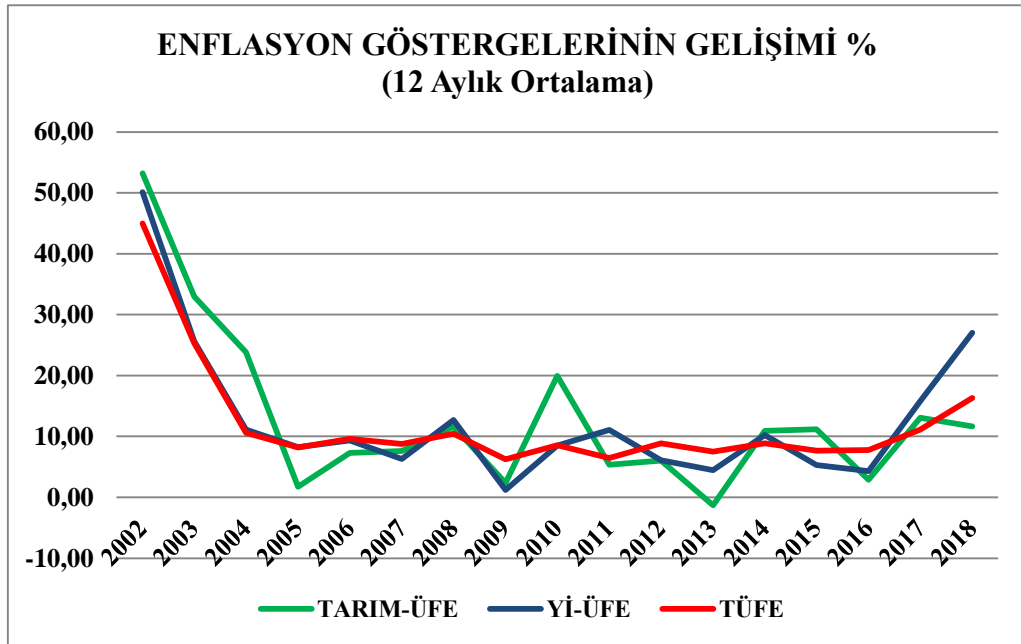

Türkiye'de enflasyonla ilgili gündeme gelen ve uzun süredir de gündemde kalan önemli bir boyut da tarım ürünleridir. Türkiye, en büyük potansiyelini, yapısal sorunları olan bir sektörü bizatihi bir yapısal soruna dönüştürmeyi başarmıştır. Tarım gündeme daha çok ya ithalat ya enflasyon ya da bazen sağlıklı gıda boyutundan gelmektedir. Oysa tarımsal üretim alanındaki gelişmeler çok yönlü sonuçlar/sorunlar üretmektedir. Dolayısıyla tarım sadece bir sektör olmanın çok ötesinde anlamlar taşımaktadır.

Bu anlamı yeterince içselleştiremedikçe kırsalın sorunları da kente, yanında enflasyonu getirerek, göç etmeye devam edecektir.

Tarım ürünleri yıllık enflasyonunun (Tarım ÜFE) 2017'de yüzde 17,3 gibi yüksek bir oranda gerçekleştiği, ancak 2018 yılında bu oranın 15,8'e gerilediği görülmektedir. Ancak, bu oranların, enflasyon hedefi yüzde 5 olan bir ülke için, çok yüksek olduğu açıktır.

Tarım ürünleri fiyatlarındaki artış, ayrıca, Yİ-ÜFE ve TÜFE üzerine yaptığı etki açısından da önem taşımaktadır. Tarımsal üretimin istikrarsız olması, tarımsal ürün fiyatlarındaki artışların yüksek olması, işgücünün ücret taleplerini artırması yanında bu sektörden girdi temin eden sanayi ve hizmetler sektörünün maliyetlerini de olumsuz etkileyerek tarım enflasyonunun geçişkenliğini artırmaktadır. Bu nedenlerle tarımda; arazi kullanım planları ve toprak koruma, girdi maliyetleri, verimlilik, destekleme, örgütlenme ve pazarlama kanalları konularının bütünsel olarak ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

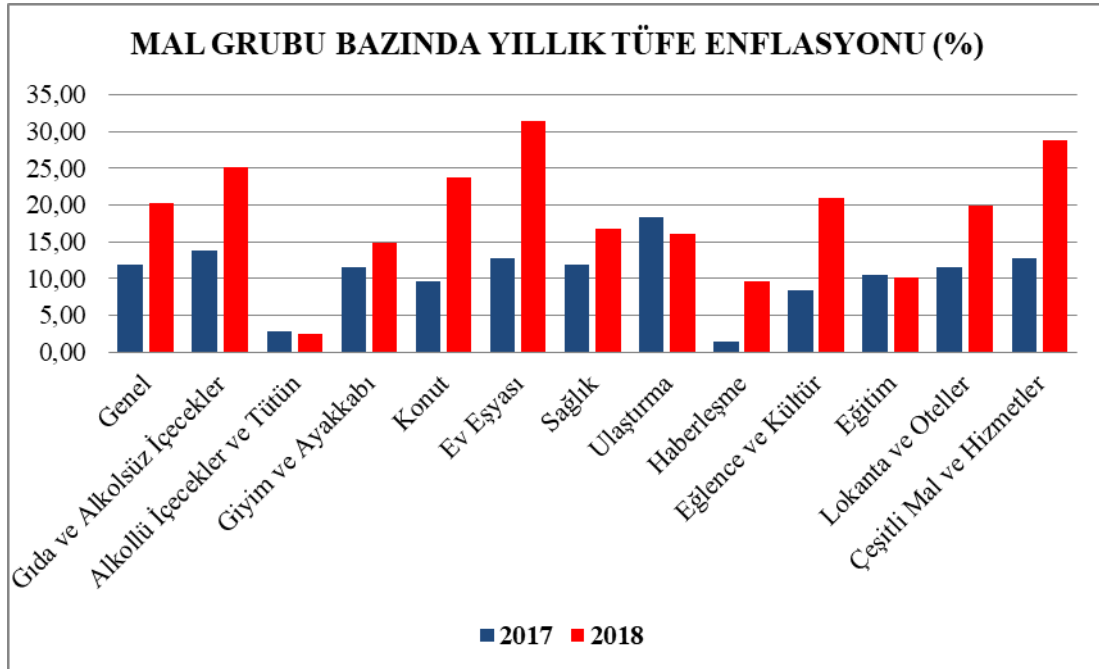
TÜFE'de yer alan mal gruplarında 2018 yılında yaşanan fiyat artışları Tablo 2.39 yardımıyla incelendiğinde ise, yıllık bazda en yüksek oranlı artışların; yüzde 31 ile ev eşyası, yüzde 28 ile çeşitli mal ve hizmetler, yüzde 25 ile gıda ve alkolsüz içeceklerde gerçekleştiği görülmektedir.

TABLO 2.40: MAL GRUBU BAZINDA TÜFE ENFLASYONUNUN GELİŞİMİ (%)

MAL GRUBU	Ağırlık		12 Aylık		12 Aylık Ortalama	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Genel	100,00	100,00	11,92	20,30	11,14	16,33
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	21,77	23,03	13,79	25,11	12,70	17,96
Alkollü İçecekler ve Tütün	5,87	5,14	2,86	2,39	15,44	1,46
Giyim ve Ayakkabı	7,33	7,21	11,48	14,83	7,05	13,64
Konut	14,85	14,85	9,62	23,73	8,04	15,80
Ev Eşyası	7,72	7,66	12,74	31,36	8,17	23,64
Sağlık	2,63	2,64	11,90	16,70	12,42	12,38
Ulaştırma	16,31	17,47	18,24	15,97	16,80	21,77
Haberleşme	4,12	3,91	1,41	9,62	2,74	4,57
Eğlence ve Kültür	3,62	3,39	8,38	20,86	9,79	12,94
Eğitim	2,69	2,67	10,48	10,19	9,98	10,48
Lokanta ve Oteller	8,05	7,27	11,47	19,81	10,27	15,11
Çeşitli Mal ve Hizmetler	5,04	4,76	12,77	28,80	12,29	19,87

Kaynak: TÜİK

Aşağıdaki grafik, TÜFE kapsamında bulunan mal gruplarındaki fiyat artışlarının da farklılaştığını, dolayısıyla enflasyonla mücadelede mal grubu bazında da bir politika gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu veriler ile küresel koşullar ve rekabetin yoğunluğu birlikte dikkate alındığında, Türkiye'de ekonomi politikalarının, daha önce de vurgulandığı gibi, enflasyonu yüzde 2-3 gibi kabul edilebilir düzeylere düşürmeye odaklanması gerektiği açıktır. Çünkü mevcut yüksek düzeydeki enflasyon ile Türkiye küresel ekonomik maçlara bir değil, iki sıfır mağlup başlamaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, geldiği düzeyler itibariyle Türkiye küresel enflasyon liginin en üst sıralarında yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerin enflasyon yüzde 1-3 bandında tutmak için her türlü fedakarlığı yaptığı ve başarılı olduğu bir dönemde Türkiye'nin mevcut enflasyon düzeyiyle küresel rekabette başarılı sonuçlar elde etmesi oldukça güçtür. Dolayısıyla enflasyon Türkiye için gerçekten bir memleket meselesidir. Ancak bu meselenin duygusal-tepkisel önlemlerle değil, tutarlı rasyonel yöntemlerle çözülebilecek bir memleket meselesi olduğu unutulmamalıdır.

2.2.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI

2018 yılı itibariyle Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelerin değerlendirilmesinde kullanılabilecek bir gösterge de finansal yatırım araçlarının getirisidir. Bu nedenle Tablo 2.41'de finansal yatırım araçlarının 2018 yılı getirilerine yer verilmiştir.

Buradan görülebileceği gibi, TÜFE ile enflasyondan arındırıldığında yatırımcısına yıllık bazda en yüksek reel getirileri sırasıyla: Dolar (%15), külçe altın (%13,6) ve Euro (%10,5) sağlarken Borsa (%30,2), Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS-%15,6) ve mevduat faizi (%7,1) kaybettirmiştir. Enflasyondan arındırma işleminin yılı yüzde 33,6 düzeyinde kapatan Yİ-ÜFE enflasyonu ile yapılması durumunda ise kazançların azaldığı, zararların daha da büyüdüğü görülmektedir.

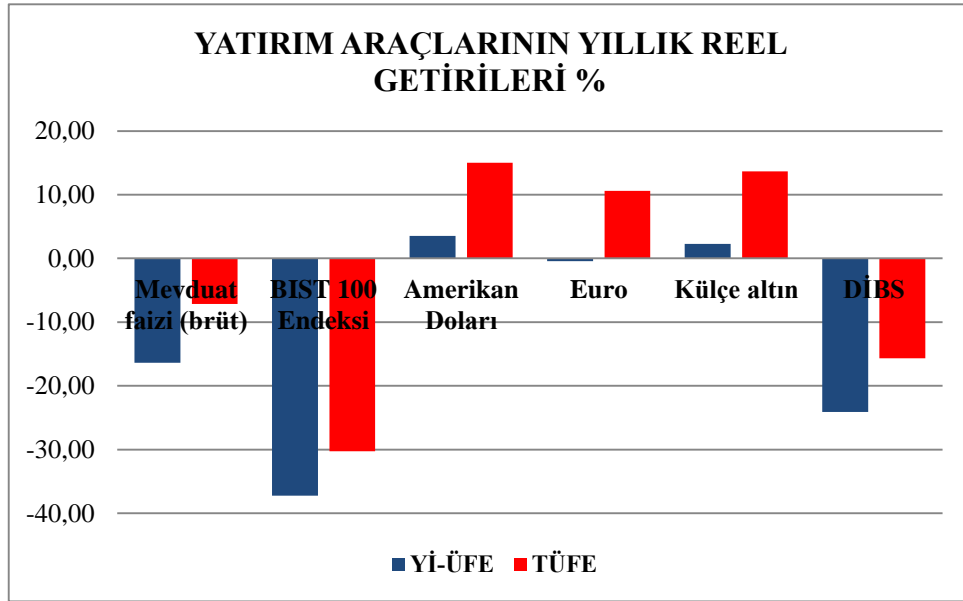
Bu arada getirilerin hesaplanmasında yatırım aracının yıl başı ile yıl sonu değeri arasındaki farkı dikkate alan yıllık getiriler kadar yıl içindeki hareketlerin de dikkate alınabilmesine imkan veren yıllık ortalama getirilerin değerlendirilmesi daha anlamlı olacaktır. Bu pencereden bakıldığında 2018 yılında, TÜFE ile yapılan indirgeme çerçevesinde, en yüksek reel getirileri sırasıyla; Euro (%18,6), külçe altın (%14) ve doların (%13,9) sağladığı görülmektedir.

TABLO 2.41: 2018 YILINDA BAZI YATIRIM ARAÇLARININ GETİRİSİ

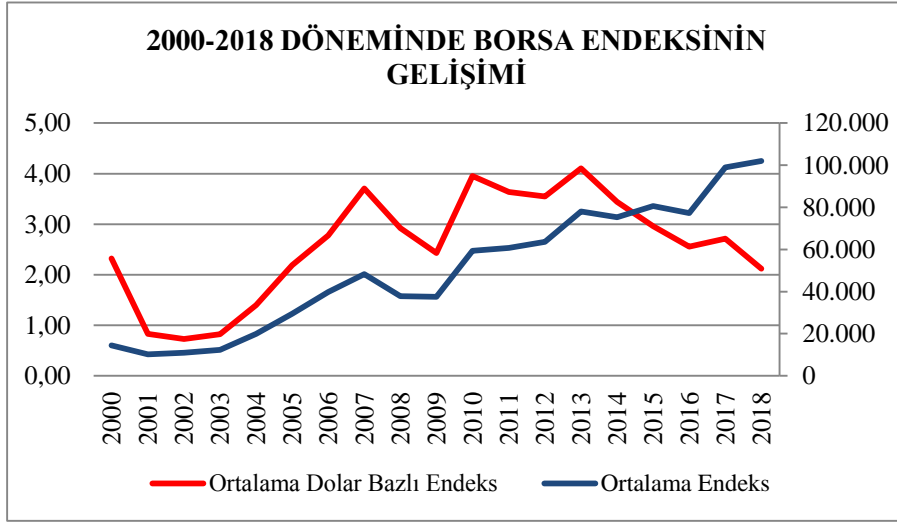
YATIRIM ARAÇLARI	YILLIK			YILLIK ORTALAMA		
	Nominal	Reel Getiri (%)		Nominal	Reel Getiri (%)	
	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE
Mevduat faizi (brüt)	11,72	-16,40	-7,13	16,27	-8,46	-0,05
BIST 100 Endeksi	-16,11	-37,23	-30,27	2,97	-18,93	-11,48
Amerikan Doları	38,34	3,52	15,00	32,52	4,34	13,92
Euro	33,04	-0,45	10,59	38,06	8,70	18,68
Külçe altın	36,72	2,30	13,65	32,72	4,50	14,09
DİBS	1,44	-24,09	-15,68	-1,77	-22,66	-15,56

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan yıl içinde Türkiye’de faizlerin yüksek olduğu yönünde fikirler sıkça dile getirilmiştir. Ancak bu veriler yatırımlarını faiz kazancı için TL bazlı varlıklara yönlendirenlerin ciddi düzeyde zarar ettiğini ortaya koymaktadır. Bu reel zararın gerisinde ise yüksek enflasyonun olduğu açıktır. Dolayısıyla hem tasarruf artışının sağlanması hem de bu tasarrufların daha çok TL bazlı varlıklarda tutulması için enflasyonun düşürülmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılının en fazla kaybettiren yatırım aracı Borsa İstanbul olmuştur. Nitekim Borsa yatırımcısına bu yıl nominal olarak yüzde 16,1, reel olarak (TÜFE bazlı) ise yüzde 30,2 oranında kaybettirmiştir. Diğer taraftan aşağıdaki grafikten Borsa İstanbul’un (Endeks olarak) dolar bazında 2014 yılından beri yatırımcısına, 2017 hariç, kaybettirdiği görülmektedir.

Borsa İstanbul'da 2018 yılında aylık bazda yaşanan gelişmeler Tablo 2.42'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, Borsa 2018 yılının ilk ayında oldukça iyi bir performans göstermiş, izleyen iki ay yatay seyir izledikten sonra düzenli olarak gerilemiş ve Ağustos ayında dip yapmıştır. Eylül ayında biraz toparlansa da Borsa yılı, yılın en düşük değeri olan 91.884'ten kapatmıştır.

TABLO 2.42: BORSA ENDEKSİ VE İŞLEM HACMİNDE GELİŞMELER

	Ortalama Endeks	Ortalama Dolar Bazlı Endeks	Ortalama İşlem Hacmi (Milyon TL)	Ortalama İşlem Hacmi (Milyon Dolar)
2016	77.210	2,56	4.038	1.346
2017	98.966	2,71	5.802	1.588
2018	102.011	2,12	7.965	1.692
2017-12	109.478	2,85	6.551	1.706
2018-1	116.815	3,10	8.721	2.299
2	116.249	3,08	7.463	1.974
3	116.679	3,01	7.522	1.934
4	110.831	2,73	8.012	1.972
5	102.491	2,32	7.358	1.661
6	95.874	2,07	7.235	1.565
7	94.628	1,99	9.592	2.013
8	93.355	1,63	9.480	1.636
9	95.481	1,50	8.629	1.370
10	95.330	1,63	8.435	1.445
11	93.639	1,74	7.577	1.414
2018-12	91.884	1,73	5.603	1.026

Kaynak: IMKB

2018 yılında borsa işlem hacminin gelişimi incelendiğinde ise, yeni ve büyük girişlerin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Borsa günlük işlem hacmi 2018 yılı boyunca 7-9

milyar TL gibi oldukça dar bir banttta hareket etmiş, Aralık ayında ise 5,6 milyar TL'ye düşmüştür. Benzer bir durum dolar bazındaki işlem hacmi için de geçerli olmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, dünya genelinde olduğu gibi, Borsa İstanbul için de 2018 yılı pek parlak geçmemiştir. Dolar bazında borsanın oldukça ucuzlamış olması yabancı girişleri için cazip görünse de, ekonominin dolayısıyla da borsada işlem gören firmaların 2019 yılı performansına ilişkin karamsar beklentiler ümitli olmayı güçleştirmektedir.

2.2.9. BANKACILIK, PARA, MEVDUAT VE KREDİLER

2018 yılında ekonominin bu boyutlarında yaşanan gelişmeler izleyen alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

2.2.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

Bankacılık sektörü 2018 yılını oldukça zorlu bir iklimde geçirmiştir. Yılın ikinci yarısında özellikle de Ağustos ayı sonrasında ekonomide yaşanan gelişmeler sektörü olumsuz etkilemiştir. Bilindiği gibi Türkiye'de bankacılık sistemi 2001 krizi sürecinde yeniden yapılandırılarak güçlü bir zemin üzerine oturtulmuştur. Ancak, bu güçlü yapı, bu kez reel sektörden gelen etkilere maruz kalmıştır. Bunun yeniden bir bankacılık krizine yol açmaması için ise ekonomi yönetimince sektörü güçlendirmeye yönelik önlemler hayata geçirilmiştir. Yaşanan süreçler ve alınan önlemlerin etkilerini ve sonuçlarını görmek için 2019 yılının ikinci yarısını beklemek gerekmektedir.

2.2.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI

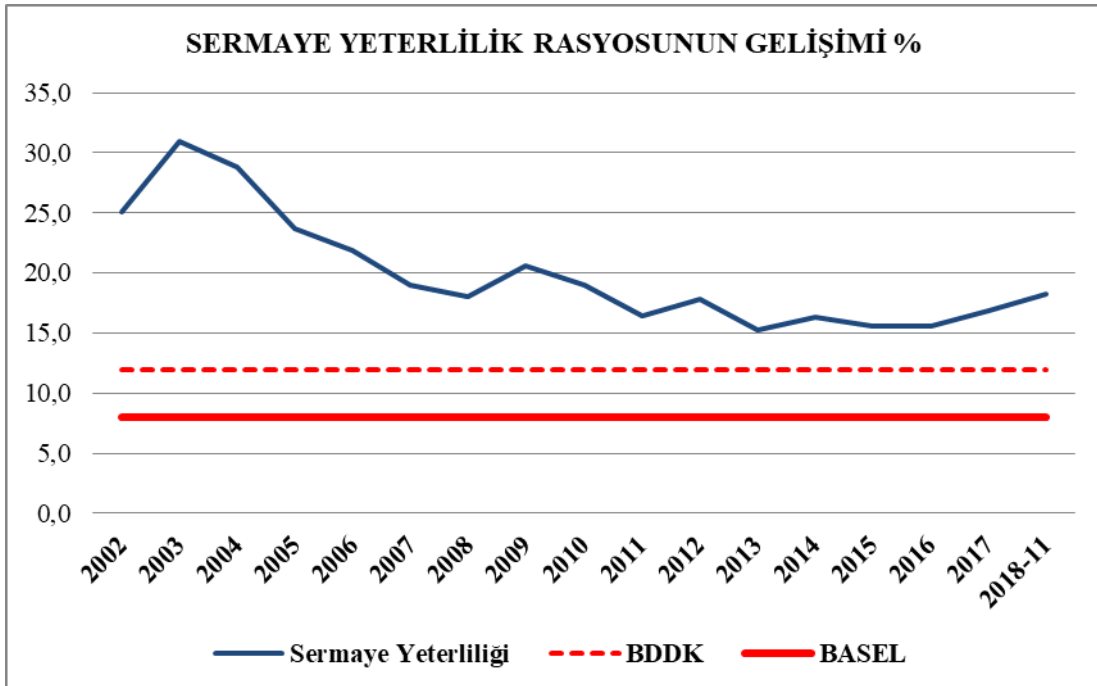
Tablo 2.43'de bankacılık sektörüne ilişkin temel rasyolar yer almaktadır. Buradan görülebileceği gibi, 2001 sonrası dönemde bankaların öz sermayelerinin risk ağırlıklı varlıklara (kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riskler) oranını ifade eden sermaye yeterlilik oranı oldukça yüksek düzeylerde seyretmiştir. Bilindiği gibi bu oranın Basel Kriterlerine göre yüzde 8 olması gerekmektedir. BDDK'da bu oranı benimsemiş olmakla birlikte uygulamada bu oranın yüzde 12 olmasını istemektedir.

TABLO 2.43: BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN ORANLAR

Yıl	Sermaye Yeterliliği	Takipteki Al. / Toplam Krediler	Kredi / Mevduat	Menkul Değerler / Mevduat	Krediler / Varlıklar	Faiz Geliri / Faiz Gideri	Özkaynak Karlılığı
2002	25,1	17,5	35,5	62,4	23,0	140,5	11,3
2003	30,9	11,5	42,7	68,8	26,5	140,8	18,2
2004	28,8	6,0	52,1	64,7	32,4	177,6	15,8
2005	23,7	4,7	65,7	56,9	37,8	176,3	12,1
2006	21,9	3,7	74,3	51,7	43,8	161,3	21,0
2007	18,9	3,5	83,2	46,2	49,1	158,5	24,8
2008	18,0	3,7	84,1	42,7	50,2	156,5	18,7
2009	20,6	5,3	80,6	51,1	47,1	196,1	22,9
2010	19,0	3,7	88,5	46,7	52,2	199,9	20,1
2011	16,5	2,7	101,0	41,0	56,1	180,5	15,5
2012	17,9	2,9	106,1	35,0	58,0	190,7	15,7
2013	15,3	2,7	114,1	30,3	60,5	207,6	14,2
2014	16,3	2,8	121,6	28,7	62,2	189,7	12,2
2015	15,6	3,1	123,4	26,5	63,0	189,0	11,3
2016	15,6	3,2	123,6	24,1	63,5	188,3	14,3
2017	16,8	3,0	126,6	23,4	64,4	184,6	15,9
2017-11	16,4	2,9	126,8	22,9	64,4	184,5	14,8
2018-11	18,2	3,7	124,4	23,3	141,8	166,9	13,9

Kaynak: BDDK

Tablo incelendiğinde bu oranın; 2002-2006 döneminde yüzde 20'nin üzerinde kaldığı, 2007-2010 döneminde yüzde 18-20, 2011 sonrasında ise yüzde 17-15 aralığında bulunduğu görülmektedir. 2018 yılının 11. ayı itibariyle bu oranın geldiği 18,2 düzeyi, 2017 yılının 11. ayına oranla (%16,4) daha yüksektir ve bu oran Ekim ayı ile birlikte yılın en yüksek oranına ulaşmıştır.

Diğer taraftan bankaların takibe düşen alacaklarının toplam kredilere oranı, 2017 yılının 11. Ayı itibariyle yüzde 2,9 iken, bu oran 2018 yılının aynı ayında yüzde 3,7'ye yükselmiştir. İzleyen aylarda bu oranın daha da artması sürpriz olmayacaktır.

Kredilerin mevduatlara oranı ise 2018 yılı Ocak ayında yüzde 127,2 iken Kasım ayı sonunda yüzde 124,4'e gerilemiştir. Kasım ayı itibariyle bu oran yılın en düşük oranı olmuştur. 2018 yılında dikkati çeken bir gelişme ise faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranının yılbaşında yüzde 178,1 iken Kasım ayı sonunda yüzde 166,9'a gerilemiş olmasıdır. Yine 2018 yılı Kasım ayı itibariyle bankacılık sektörünün öz kaynak karlılığı yüzde 13,9 düzeyinde bulunmaktadır. Bu oran 2017 yılı Kasım ayında yüzde 14,8 düzeyindeydi.

Bu veriler bankacılık sektörünün bazı boyutlarında bir kötüye gidiş olduğunu ortaya koymakla birlikte, görünürde henüz korkulacak bir durum olduğunu söylemek için yeterli veri bulunmamaktadır.

2.2.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ

Tablo 2.43'de bankacılık sektöründe mevduat faizlerinin gelişimi verilmiştir. Buradan 2018 yılının ilk beş ayında Merkez Bankasının gecelik borç alma (mevduat) faizlerini yüzde 7,25 oranında sabit tuttuğu görülmektedir. Ancak Merkez Bankası, ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak 2018 yılında ilki Haziran (%9), ikincisi de Eylül ayında (%6,25) olmak üzere iki kez yüksek oranlı faiz artışı yapmak zorunda kalmıştır.

TABLO 2.44: TL VE DÖVİZ MEVDUAT FAİZLERİ (%)

YIL	TCMB Gecelik Borç Alma Faiz Oranları	TL MEVDUAT FAİZİ ⁽¹⁾			DTH FAİZİ ⁽¹⁾					
		3 Ay	6 Ay	1 Yıl	DOLAR			EURO		
					3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl
2000	118,42	81,8	41,9	173,4	12	10,3	9,6	7,4	8,1	9,4
2005	13,5	16,9	17,4	16,6	3,6	3,8	3,4	2,9	3	2,9
2010	1,5	8,8	8,8	9	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6
2015	7,25	11,8	11,6	10,7	2,1	2,1	2,1	1,4	1,4	1,5
2016	7,25	10,6	10,6	10,3	2,9	2,9	2,4	1,4	1,4	1,3
2017	7,25	13,6	13,6	13,5	3,4	3,0	3,1	1,5	1,4	1,6
2017- 11	7,25	13,2	13,3	13,5	3,3	3,3	3,1	1,4	1,5	1,6
2018-1	7,25	13,7	13,6	13,6	3,4	3,1	3,1	1,5	1,4	1,6
2	7,25	13,6	13,6	13,7	3,3	3,2	3,2	1,5	1,4	1,6
3	7,25	13,6	13,5	13,7	3,4	3,1	3,2	1,5	1,4	1,6
4	7,25	13,8	13,5	13,8	3,4	3,1	3,2	1,5	1,4	1,6
5	7,25	14,1	13,7	13,9	3,5	3,0	3,3	1,5	1,5	1,5
6	16,25	16,2	14,6	14,9	3,7	3,1	3,3	1,6	1,5	1,5
7	16,25	17,6	15,7	15,2	3,9	3,4	3,6	1,7	1,6	1,5
8	16,25	18,5	16,6	15,7	4,1	3,5	3,6	1,8	1,6	1,5
9	22,50	23,2	18,7	16,8	5,4	4,0	3,8	2,4	1,7	1,5
10	22,50	25,4	25,4	22,8	5,3	4,3	5,3	4,3	4,2	2,6
11	22,50	24,3	24,3	25,1	4,7	4,5	4,7	4,5	4,4	2,2

(1) Ağırlıklı Ortalama Basit Faiz Oranı

Kaynak: TCMB

2018 yılında TL mevduat faizlerinde ise yüzde 10-12 düzeyinde artışlar yaşanmıştır. Nitekim 2018 yılı başına göre Kasım ayında 3 ay vadeli TL mevduat faizi yüzde 13,7'den yüzde 24,3'e, 6 ay vadeli 13,6'dan 24,3'e, bir yıl vadeli 13,6'dan 25,1'e yükselmiştir. Döviz mevduatı faizlerinde ise yılın son çeyreğinde belirgin artışlar yaşanmıştır. Bu artışların gerisinde yurtdışından borçlanma maliyetlerindeki ciddi artışlar ve yastık altındaki dövizleri piyasaya çekme çabasının olduğu söylenebilir.

Bankaların kredi faizleri Tablo 2.45'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2018 yılında Nisan ayı ile birlikte kredi faizlerinde artış başlamış, bu artış sonunda faizler Eylül ayında rekor düzeye ulaşmıştır. Nitekim Nisan ayında yüze 16,4 olan ticari kredi faizi, Eylül ayında yüzde 38,3'e yükselmiştir. Konut ve taşıt kredilerindeki artışlar bu sektörlerdeki talebi oldukça olumsuz etkilemiş, bunun üzerine talebi yeniden canlandırmak için vergi indirimleri devreye alınmak zorunda kalmıştır.

Ancak bu indirimlere rağmen faizlerin geldiği düzey talebi canlandırmaya imkan vermemiş, konutlar için, bankalarla anlaşmalı proje bazlı düşük faizli kredi uygulaması devreye alınmıştır. Bu gelişmede öncelikle Ağustos ayında başlayan döviz türbülansı, sonrasında ise enflasyonun yükselmesi önemli rol oynamıştır.

TABLO 2.45: KREDİ FAİZLERİ (%)

Yıl	İhtiyaç	Taşıt	Konut	Ticari
2012	17,7	13,2	12,4	10,2
2013	13,3	10,7	9,7	8,7
2014	15,6	13,4	11,9	12,5
2015	16,0	14,0	12,3	12,9
2016	17,3	15,3	13,3	13,8
2017	16,0	14,0	12,3	12,9
2018-1	20,0	17,5	14,1	16,3
2018-2	20,2	18,0	14,7	16,8
2018-3	19,8	17,4	14,8	16,7
2018-4	20,0	18,2	14,9	16,4
2018-5	20,2	18,9	13,9	17,2
2018-6	23,1	21,7	13,1	22,3
2018-7	25,0	24,1	16,9	23,2
2018-8	28,8	26,4	19,0	29,6
2018-9	38,5	32,5	28,0	38,3
2018-10	37,8	32,2	29,3	28,9
2018-11	34,7	28,0	28,4	28,7
2018-12	32,4	27,8	27,4	27,0

Kaynak: TCMB

Faizleri değerlendirirken nominal faizler yanında reel faizleri ve de beklentileri dikkate almak gerekmektedir. Zira beklentiler kötü olduğunda nominal faizler düşük de olsa kredi talebi sınırlı kalabilmekte, beklentiler iyi olduğunda ise nominal faiz yüksek de olsa kredi talebi artabilmektedir. Bu noktada reel faizlerin düzeyi de önem kazanmaktadır. Bu konuda bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Tablo 2.46'da yıllık ortalama mevduat faizi, ticari kredi faizleri ile bu faizlerin reel düzeyini değerlendirmek açısından TÜFE enflasyonu verilmiştir.

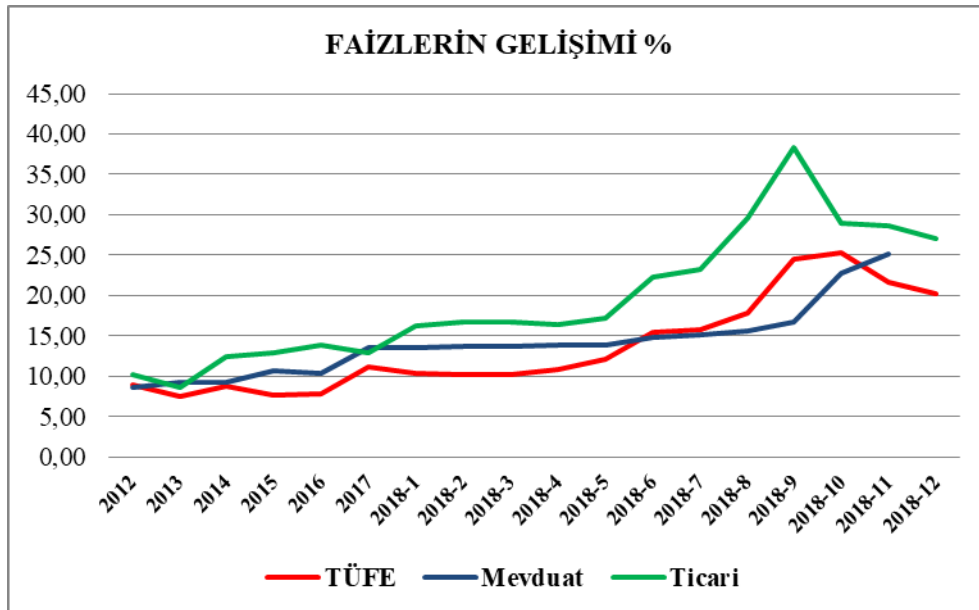
TABLO 2.46: REEL FAİZLER (%)

DÖNEM	TÜFE	MEVDUAT		TİCARİ KREDİ	
		Nominal	reel	Nominal	reel
2012	8,9	8,6	-0,3	10,2	1,3
2013	7,5	9,2	1,7	8,7	1,2
2014	8,9	9,3	0,4	12,5	3,7
2015	7,7	10,7	3,0	12,9	5,2
2016	7,8	10,3	2,5	13,8	6,0
2017	11,1	13,5	2,4	12,9	1,8
2018-1	10,4	13,6	3,3	16,3	6,0
2018-2	10,3	13,7	3,4	16,8	6,5
2018-3	10,2	13,7	3,5	16,7	6,5
2018-4	10,9	13,8	3,0	16,4	5,6
2018-5	12,2	13,9	1,8	17,2	5,1
2018-6	15,4	14,9	-0,5	22,3	6,9
2018-7	15,9	15,2	-0,7	23,2	7,4
2018-8	17,9	15,7	-2,3	29,6	11,7
2018-9	24,5	16,8	-7,8	38,3	13,8
2018-10	25,2	22,8	-2,5	28,9	3,7
2018-11	21,6	25,1	3,5	28,7	7,1
2018-12	20,3			27	6,7

Kaynak: TCMB

Buradan 2018 yılında Haziran ayı sonrasında reel mevduat faizlerinin negatif olduğu, ancak Kasım ayında reel faiz verilmeye başlandığı görülmektedir. Haziran-Ekim döneminde reel mevduat faizlerinin negatif olması vatandaşların başta döviz olmak üzere alternatif alanlara yönelmesine neden olmuştur.

2018 yılının ilk yarısında reel ticari kredi faizlerinin yüzde 5-6 aralığında seyrettiği Temmuz'dan itibaren artarak Eylül ayında yüzde 13,8 düzeyine ulaştığı, sonra tekrar yılın ilk yarısı düzeyine gerilediği görülmektedir.

Tablo ve grafik dikkatli incelendiğinde bankaların ucuz mevduat toplayıp, pahalı kredi verdiği düşünülebilir. Ancak konunun bazı teknik boyutlarının varlığı unutulmamalıdır. Zira bankalar bir kısmını zorunlu karşılık olarak merkez bankasında tutmak zorunda olduğundan, faiz ödediği mevduatların tamamını krediye dönüştürememekte, kredilerin bir kısmını geriye alamamakta, binlerce çalışanına maaş ödemekte, altyapı ve iletişim giderleri yapmaktadır. Bu nedenle bu farkın normal olduğu, ancak reel mevduat faizinin negatif olmaması gerektiği söylenebilir.

2.2.9.2. PARASAL GELİŞMELER

Tablo 2.47'den görülebileceği gibi, Merkez Bankası tarafından piyasaya çıkarılan ilave para miktarını ifade eden emisyon 2017 yılına göre 2018'de yüzde sadece 2,3 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde dolaşımdaki para ile vadesiz mevduatların toplamından oluşan M1 yüzde 14, buna vadeli mevduatlar ve yerleşik olmayanların döviz mevduatının eklenmesiyle bulunan M2 tanımlı para miktarında yüzde 19,4 düzeyinde artış yaşanmıştır. 2018 yılında enflasyonun yüzde 20, büyümenin yüzde 3 düzeyinde gerçekleşeceği beklentisi dikkate alındığında, parasal büyüklüklerin bu oranlara paralel gelişmediği, dolayısıyla enflasyonun talep değil daha çok maliyet kaynaklı olduğu söylenebilir.

TABLO 2.47: PARASAL BÜYÜKLÜKLER (Milyar TL)

YIL	Milyar TL				Yıllık artış (%)			
	Emisyon	M1	M2	M3	Emisyon	M1	M2	M3
2014	86,5	252,0	1018,5	1063,2	13,8	11,8	11,9	11,8
2015	103,0	312,0	1195,8	1238,1	19,2	23,8	17,4	16,5
2016	123,0	382,4	1406,7	1450,7	19,3	22,5	17,6	17,2
2017	131,5	449,6	1624,7	1675,8	6,9	17,6	15,5	15,5
2018	134,5	512,5	1940,6	1988,3	2,3	14,0	19,4	18,6
2018-1	103	308	1.206	1.250	3,8	13,7	12,8	13,0
2	105	313	1.216	1.261	4,5	15,0	16,6	16,8
3	105	316	1.231	1.277	6,2	12,6	16,5	17,0
4	105	322	1.233	1.276	5,4	10,5	17,3	17,8
5	110	325	1.257	1.301	8,8	20,6	22,6	23,0
6	114	337	1.272	1.316	12,8	21,9	19,9	20,3
7	122	345	1.287	1.332	15,0	21,5	22,5	22,8
8	123	344	1.288	1.332	23,0	34,5	35,2	34,9
9	124	348	1.305	1.348	16,9	28,8	30,9	30,0
10	124	349	1.327	1.371	10,6	21,6	24,3	23,1
11	123	360	1.375	1.418	2,7	11,6	16,0	15,0
12	123	382	1.407	1.451	2,3	14,0	19,4	18,6

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan yıl içi gelişmelere bakıldığında, ekonomide dalgalanmanın yoğun olarak yaşandığı Haziran-Ekim döneminde oluşan likidite sıkışıklığını aşmak amacıyla merkez bankasının önce emisyonu artırdığı, Kasım ve Aralık aylarında ise enflasyonla mücadele amacıyla tekrar azalttığı görülmektedir.

2.2.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ

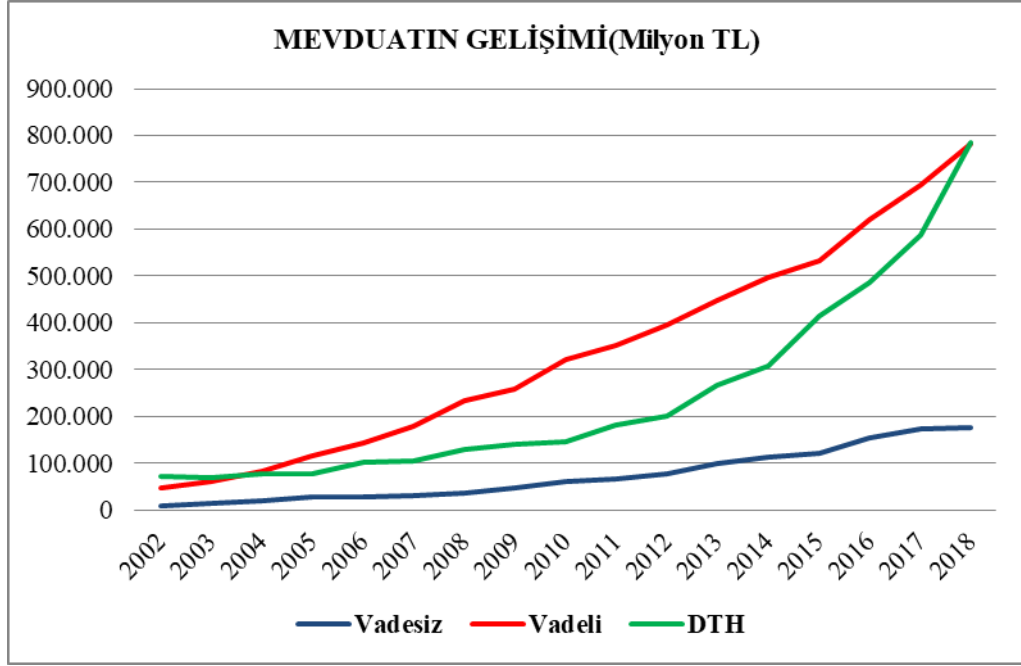
Mevduat verileri incelendiğinde, 2018 yılında toplam mevduat miktarının 2017 yılına göre yüzde 19,9 oranında artarak 1,7 trilyon TL'ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu mevduatların yüzde 55'ine karşılık gelen 957 milyar TL'lik bölümü Türk lirası, yüzde 45'ine karşılık gelen 784 milyar TL'si ise döviz mevduatlarından oluşmaktadır.

TABLO 2.48:MEVDUAT GELİŞMELERİ (Milyon TL)

YIL	TL				DTH	Pay (%)	Toplam Mevduat	Değişim (%)
	Vadeli	Vadesiz	Toplam	Pay (%)				
2002	47.898	8.711	56.608	43,8	72.769	56,2	129.377	
2003	61.757	13.920	75.677	52,3	68.932	47,7	144.609	11,8
2004	83.220	20.020	103.240	57,6	76.074	42,4	179.314	24,0
2005	116.504	28.687	145.191	65,5	76.440	34,5	221.632	23,6
2006	142.268	28.206	170.474	62,7	101.399	37,3	271.874	22,7
2007	178.150	31.696	209.846	66,8	104.196	33,2	314.042	15,5
2008	233.643	35.159	268.803	67,8	127.823	32,2	396.625	26,3
2009	258.879	46.322	305.201	68,7	139.334	31,3	444.534	12,1
2010	319.965	60.552	380.517	72,4	144.790	27,6	525.307	18,2
2011	350.920	66.379	417.299	69,8	180.689	30,2	597.988	13,8
2012	393.950	76.761	470.711	70,1	200.883	29,9	671.594	12,3
2013	448.620	99.820	548.440	67,3	266.533	32,7	814.973	21,3
2014	496.336	112.344	608.679	66,4	307.856	33,6	916.535	12,5
2015	532.519	122.101	654.620	61,2	415.444	38,8	1.070.064	16,8
2016	620.270	154.286	774.556	61,5	485.150	38,5	1.259.706	17,7
2017	694.316	173.934	868.251	59,6	587.704	40,4	1.455.955	15,6
2018	781.372	176.620	957.992	55,0	784.050	45,0	1.742.042	19,6
Değişim (%)	12,5	1,5	10,3	-7,8	33,4	11,5	19,6	

Kaynak: TCMB

2018 yılında döviz mevduatları yaklaşık olarak yüzde 33,4, Türk Lirası mevduatları ise yüzde 10,3 oranında artış göstermiştir. Böylece mevduatın bileşiminde dövizin payı yüzde 5 oranında artmıştır. Bu gelişmede TL mevduatlara verilen negatif reel faizin de etkisiyle, halkın dövize yönelmesi yanında kur artışlarının da etkisi olmuştur.

Tablodaki verilerden ve aşağıdaki grafikten 2018 yılında mevduatlardaki artışın bir miktar ivme kazandığı bu ivmenin de büyük ölçüde döviz mevduatlarının artışından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan vadeli mevduatlar ile döviz mevduatları 2003 yılında sonra 2018 yılında da bir kez daha eşitlenmiştir. Bu gelişmeler halkın döviz kurlarında yeniden bir artış olacağına ilişkin bir beklentiye girdiğinin işareti olarak da değerlendirilebilir.

2.2.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ

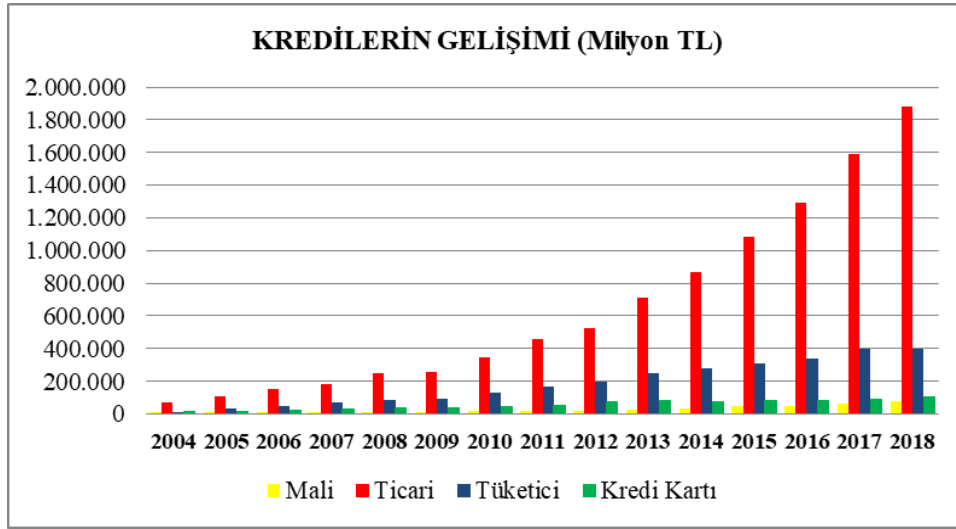
2016 yılında kredi hacminde yaşanan gelişmeler Tablo 2.49'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2018 yılında toplam kredi hacmi önceki yıla göre yaklaşık yüzde 15,3 oranında artış göstererek 2,4 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu artış 2009 yılından (%7,1) sonraki en düşük artış olmuştur. Diğer taraftan toplam kredi hacmindeki yıllık bazlı artışın yılbaşından itibaren sürekli azalması dikkat çekmektedir.

TABLO 2.49: KREDİ GELİŞMELERİ (Milyon TL)

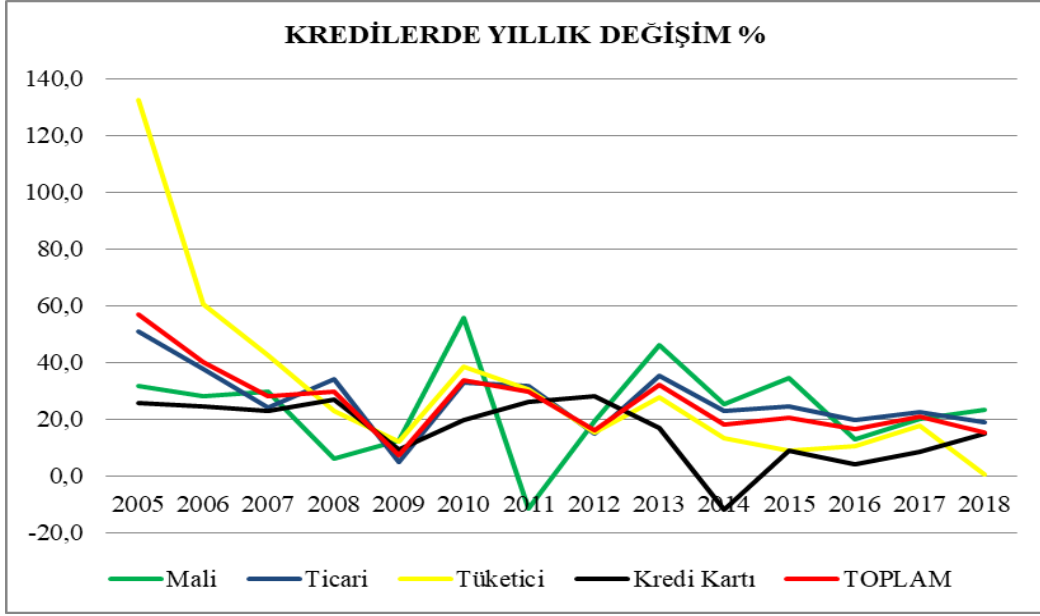
	Mali	Ticari	Tüketici	Kredi Kartı	TOPLAM
2004	4.249	71.690	12.731	13.717	102.387
2005	5.592	108.097	29.599	17.227	160.515
2006	7.168	148.959	47.520	21.466	225.113
2007	9.301	184.689	67.628	26.352	287.970
2008	9.872	247.447	83.124	33.419	373.862
2009	11.118	259.608	93.319	36.465	400.510
2010	17.301	345.412	129.041	43.582	535.336
2011	15.300	454.679	168.429	54.987	693.395
2012	18.236	522.979	194.034	70.435	805.684
2013	26.625	707.672	248.008	82.406	1.064.711
2014	33.363	869.169	281.084	72.522	1.256.138
2015	44.918	1.082.652	306.145	78.933	1.512.648
2016	50.760	1.294.424	337.799	82.113	1.765.096
2017	61.022	1.586.954	397.382	89.249	2.134.607
2018	75.186	1.884.501	399.678	102.394	2.461.759
Değişim (%)	23,2	18,7	0,6	14,7	15,3

Kaynak: TCMB

Alt gruplar açısından bir değerlendirme yapıldığında, 2018 yılında tüketici kredilerinin binde 6, ticari kredilerin yüzde 18,7, mali kredilerinin yüzde 23,2 oranında büyüdüğü görülmektedir. Bu veriler, yüzde 20 düzeyindeki enflasyon dikkate alındığında, kredi hacminde ciddi bir reel daralmaya işaret etmektedir.

Kredi türlerine göre yıllık artış oranlarını gösteren grafik incelendiğinde, 2018 yılında mali ve kredi kartı dışındaki kredilerde belirgin bir yavaşlamanın olduğu görülmektedir. Bu dönemde mali kredilerde artış finansal piyasalardaki dalgalanmalardan faydalanmak, kredi kartlarındaki artış ise enflasyona bağlı olarak gerileyen reel gelirler nedeniyle tüketim standartlarını korumak amacıyla kredi kartlarının daha fazla kullanılmasıyla ilgili olabilir.

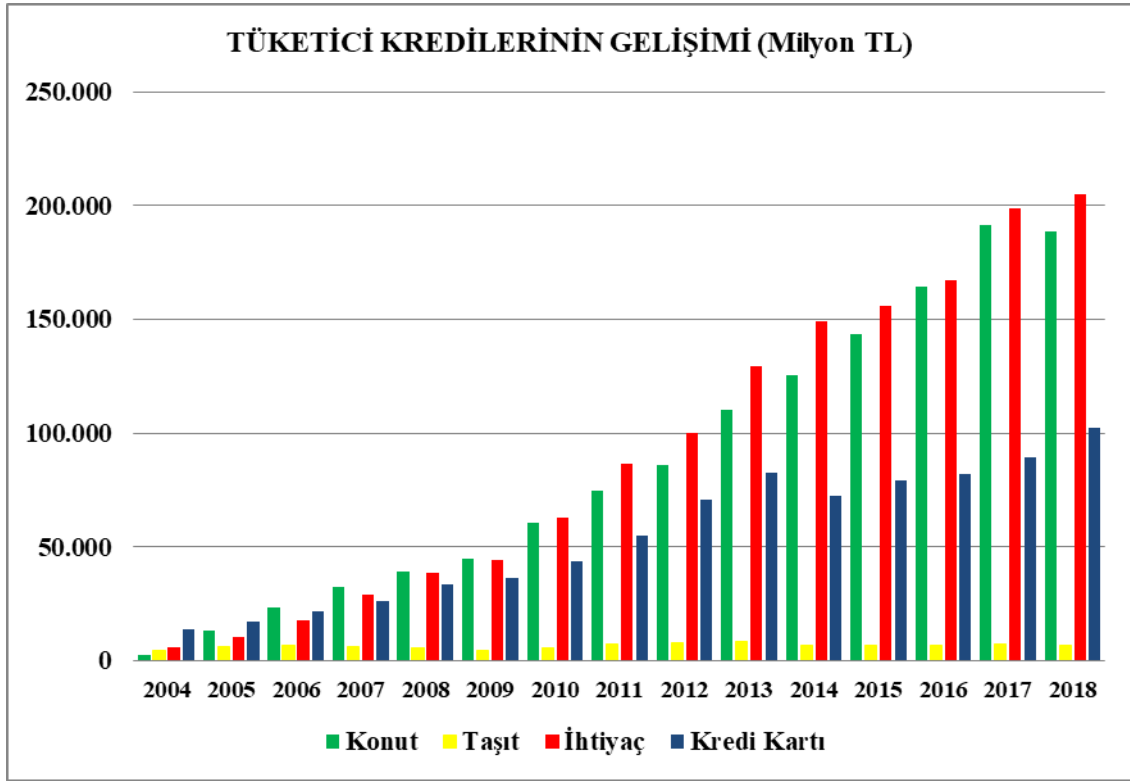
Tablo 2.50'de ise 2004-2018 döneminde farklı kategoriler itibariyle tüketici kredilerinin gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi tüketici kredileri ve kredi kartı yoluyla kullanılan kredi miktarı toplamı 2004 yılında 26,4 milyar TL iken 2018 yılı sonunda yaklaşık 19 kat artarak 502 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu kredilerde 2018 yılında gerçekleşen artış ise yüzde 3,2 düzeyinde kalmış, yani reel önemli oranda gerilemiştir.

TABLO 2.50: TÜKETİCİ KREDİLERİ (Milyon TL)

YIL	Tüketici Kredileri				Bireysel Kredi Kartları			Tüketici Kredileri + Kredi Kartı
	Konut	Taşıt	Diğer	Toplam	Taksitli	Taksitsiz	Toplam	
2004	2.631	4.194	5.906	12.731	3.780	9.938	13.717	26.448
2005	13.035	6.352	10.212	29.599	6.101	11.127	17.227	46.826
2006	23.388	6.662	17.470	47.520	9.077	12.389	21.466	68.986
2007	32.441	6.123	29.064	67.628	10.655	15.646	26.352	93.980
2008	39.265	5.525	38.334	83.124	12.192	21.227	33.419	116.543
2009	44.896	4.421	44.002	93.319	14.838	21.627	36.465	129.784
2010	60.800	5.666	62.575	129.041	19.372	24.210	43.582	172.623
2011	74.588	7.365	86.476	168.429	25.983	29.004	54.987	223.416
2012	85.971	8.007	100.056	194.034	37.954	32.481	70.435	264.469
2013	110.198	8.557	129.253	248.008	47.144	35.262	82.406	330.414
2014	125.394	6.788	148.902	281.084	33.041	39.481	72.522	353.606
2015	143.666	6.447	156.032	306.145	35.430	43.503	78.933	385.078
2016	164.058	6.718	167.022	337.798	38.742	43.371	82.113	419.911
2017	191.624	7.195	198.563	397.382	42.015	47.234	89.249	486.631
2018	188.542	6.514	204.622	399.678	42.908	59.486	102.394	502.072
Değişim (%)	-1,6	-9,5	3,1	0,6	2,1	25,9	14,7	3,2
Değişim 2018-2004 (Kat)	71,7	1,6	34,6	7,5	19,0	71,7	1,6	34,6

Kaynak: TCMB

Bu dönemde en fazla artış gösteren kredi türü ise konut olmuştur. Nitekim 2004-2018 döneminde konut kredilerindeki artış toplamda yaklaşık 71 kat olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler söz konusu dönemde konut üretiminde ortaya çıkan patlamanın önemli bir nedeninin kredi hacmindeki artış olduğunu, konut talebinin faiz esnekliğinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda faizlerin artması sonrasında konut alımı karşılığı yabancılara vatandaşlık verilebilmesine imkan sağlayan tutarın düşürülmesi daha anlamlı hale gelmektedir.

Taşıt alım kredileri ise 2013 yılında tarihi zirvesi olan 8,5 milyar TL'ye ulaşmış, izleyen yıllarda gerileme sürecine girmiştir. 2018 yılında vergi indirimine rağmen kur ve faiz artışları nedeniyle taşıt kredisi kullanımında yüzde 10'a varan gerileme yaşanmıştır.

Kredi kartlarındaki gelişmeler incelendiğinde, 2017 yılı sonunda 89 milyar TL olan kredi hacminin 2018 yılı sonunda yüzde 14,7 oranda artarak 102 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. Bu artışın neredeyse tamamı ise taksitsiz alışverişlerden kaynaklanmıştır.

2.2.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER

2018 yılında kredilerin takibe düşme oranında bazı kategoriler itibariyle ciddi artışlar yaşanmıştır. Nitekim Tablo 2.51'deki farklı türleri itibariyle takibe alınan kredilerin gelişimi gösteren veriler, Kasım ayı sonu itibariyle takibe düşen kredilerin; 2017 yılının aynı dönemine göre toplamda yüzde 44 oranında artarak 91 milyar TL'ye ulaştığını göstermektedir. 2018 yılının 11 aylık döneminde net tanımlanmış alanlar içinde en yüksek oranlı artış yüzde 69 ile gıda, meşrubat ve tütün sanayinde, yüzde 25 ile inşaat sektöründe, yüzde 20 ile toptan ticaret ve komisyonculuk faaliyetlerinde gerçekleşmiştir. Tekstil sanayi ve ferdi otomobil kredilerinde ise takibe düşme oranında gerileme yaşanmıştır.

TABLO 2.51: BANKACILIK SEKTÖRÜ TAKİPTEKİ KREDİLER (Milyon TL)

KREDİ TÜRÜ	2015	2016	2017	2017-11	2018-11	Değişim (%)
Kredi Kartları	7.606	8.035	7.409	7.536	7.864	4,4
Ferdi Kredi Konut	674	886	812	820	927	13,0
Ferdi Kredi Otomobil	217	227	206	210	208	-1,0
Ferdi Kredi Diğer	9.364	10.632	10.129	10.226	10.862	6,2
Top. Ticaret ve Komisyonculuk	4.726	6.919	8.623	8.739	10.491	20,0
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	1.682	2.174	2.261	2.367	2.313	-2,3
İnşaat	4.311	5.392	6.493	6.468	8.139	25,8
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	1.103	1.628	2.156	2.032	3.436	69,1
Diğer	17.790	22.103	25.802	25.244	47.505	88,2
TOPLAM	47.472	57.998	63.890	63.643	91.746	44,2

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

Diğer taraftan Tablo 2.52 yardımıyla her bir kredi grubu özelinde takibe düşen kredilerin o gruptaki toplam kredi tutarına oranına bakıldığında tüm gruplardaki oranların hala makul düzeylerde bulunduğu anlaşılmaktadır. 2019 yılında bu tabloda, bundan oldukça farklı bir yorumlamaya ihtiyaç gösterecek verilerle karşılaşma olasılığı yüksektir.

TABLO 2.52: BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİNİN TAKİBE DÜŞME ORANLARI (%)

KREDİ TÜRÜ	2014	2015	2016	2017	2017-11	2018-11
Kredi Kartları	6,2	7,4	7,3	6,0	6,2	5,5
Ferdi Kredi Konut	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5
Ferdi Kredi Otomobil	3,2	3,3	3,2	2,8	2,9	3,1
Ferdi Kredi Diğer	4,0	5,7	6,0	4,8	4,9	5,0
Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	3,0	3,7	4,7	4,4	4,4	4,8
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	3,1	3,4	4,0	3,3	3,4	2,9
İnşaat	4,1	3,7	3,7	3,5	3,4	3,8
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	2,3	2,4	3,1	3,4	3,3	4,9
Diğer	2,9	2,8	2,9	2,8	2,7	4,3
TOPLAM	2,8	3,1	3,2	3,0	2,9	3,7

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

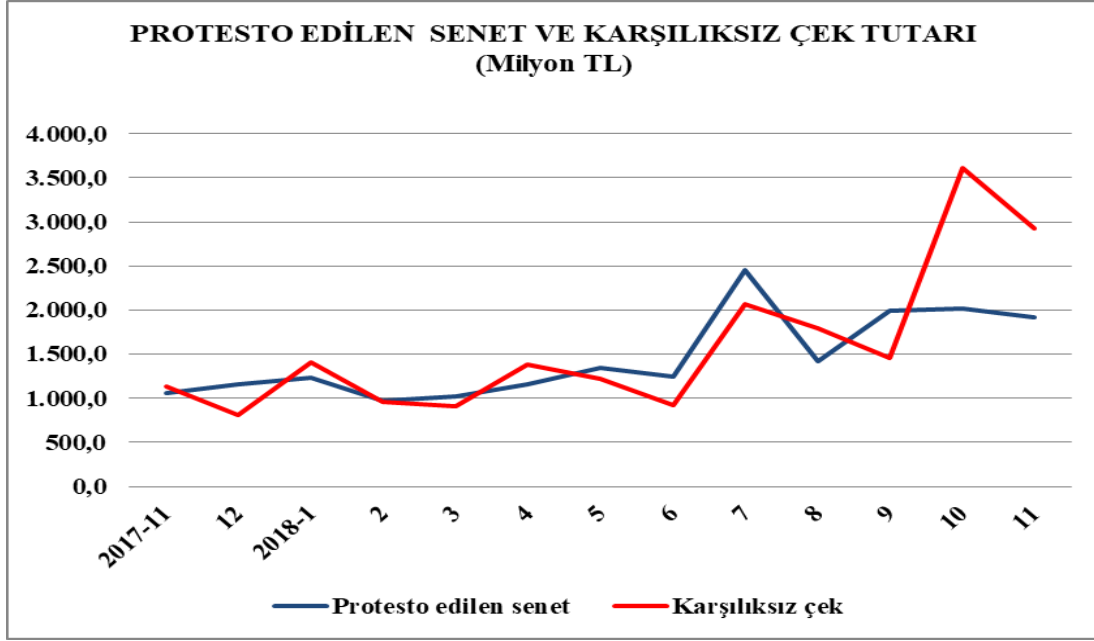
Protesto edilen senetler ve karşılıksız çeklere ilişkin veriler Tablo 2.53'de sunulmuştur. Buradan 2017 yılının Ocak-Kasım dönemine göre 2018 yılının aynı döneminde protesto edilen senet sayısı yüzde 1,9 oranında azalırken tutarda yüzde 45 oranında artış gerçekleşmiş ve 17 milyar TL'ye yaklaşmıştır. Bu dönemde karşılıksız çek sayısı ise yüzde 23,5 oranında artarken, karşılıksız çek tutarındaki artış yüzde 62'ye ulaşmıştır. Böylece sorunlu senet ve çek tutarı 35 milyar TL'yi aşmıştır. 11 aylık bu tutar 2004 sonrasında tüm yıllık toplamından daha fazla bir değere karşılık gelmektedir.

TABLO 2.53: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

YIL	Protesto Edilen Senet Sayısı (Bin Adet)	Protesto Edilen Senet Tutarı (Milyon TL)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adeti (Bin Adet)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Tutarı (Milyon TL)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adet ve Tutarlarının Toplam İbraz Edilen Çek Adet ve Tutarlarına Olan Oranları (%)	
					Adet	Tutar
2004	589,9	1.652,3	1.537,0	7.179,4	5,63	5,05
2005	920,7	2.803,1	1.529,0	9.034,8	6,00	5,02
2006	1.177,9	4.054,9	1.317,9	9.740,2	5,20	4,77
2007	1.470,8	5.732,4	1.482,8	12.285,0	5,48	5,04
2008	1.574,0	6.760,2	1.434,4	13.317,0	5,60	5,02
2009	1.600,0	7.771,3	1.651,9	15.583,9	7,66	6,83
2010	1.216,2	5.768,8	778,8	8.476,3	3,94	3,46
2011	919,0	4.902,3	515,9	8.550,7	2,71	2,91
2012	1.074,7	6.949,2	800,1	16.217,4	4,05	4,63
2013	1.091,9	7.494,2	611,3	14.119,4	3,36	3,70
2014	1.004,0	8.221,0	533,6	14.975,0	2,91	3,41
2015	999,7	10.080,7	601,3	18.957,1	3,35	3,91
2016	1.017,0	12.288,1	592,5	20.214,3	3,60	4,04
2017	939,8	12.686,3	325,1	12.271,9	2,15	2,30
2017-11	862,4	11.530,5	310,7	11.460,1	1,91	2,32
2018-12	846,3	16.773,3	383,6	18.616,8	4,48	5,21
Değişim (%)	-1,9	45,5	23,5	62,4	--	--

Kaynak: TCMB

Aşağıdaki grafikte 2018 yılında aylar itibariyle toplamda ödenmeyen çek ve senet tutarları verilmiştir. Her iki ödeme aracında da, önce Haziran, sonra da Eylül ayında belirgin bir sıçrama dikkati çekmektedir.

Bu veriler çerçevesinde; 2018 yılının ikinci yarısında vadeli alışverişlerde ciddi sorunlarla karşılaşıldığı ve bu sorunların 2019 yılında derinleşerek devam etme olasılığı bulunduğu söylenebilir.

III. BÖLÜM

2018 YILINDA

SANAYİ SEKTÖRÜ

3. 2018 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ

Türkiye ekonomisinde 2018 yılında yaşanan olumsuz gelişmeleri uzun yıllardır sanayileşmeye gereken önemin verilmemesinin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, güçlü ve yenilikçi bir sanayi altyapısına sahip olan ülkeler, dış kaynak bağımlılığı sorunları olmadığı için, spekülatif ataklarla karşı karşıya kalmamaktadır. Bugün güçlü sanayi altyapısı olan Japonya veya Almanya'da kısa bir sürede yüzde 50'leri bulan bir kur artışının (dolar artışı) yaşanması olasılığı nerdeyse kimsenin aklına bile gelmeyecektir. Oysa dış kaynak bağımlılığı yüksek olan ve genellikle borçlandığı dış kaynakları üretken sanayi yatırımları yerine rant alanlarına yönlendiren gelişmekte olan ülkeler zamanla borç ve döviz krizine girmektedir. 1997-1998 yıllarında Uzakdoğu'da başlayan ve gelişmekte olan ülkeler arasında küresel nitelik kazanan kriz bunun tipik bir örneğidir.

Türkiye, küreselleşme ve küresel likidite bolluğu döneminin imkanlarından önemli ölçüde yararlanmış bir ülkedir. Ancak yararlanış biçiminin üretken kapasitenin artırılmasına katkısının analiz edilmesi gerekmektedir. Kuşkusuz Türkiye 1990, özellikle de 2000'li yıllarda elde ettiği dış kaynakları altyapısını güçlendirmek ve geliştirmek için yoğun olarak kullanmıştır. Ancak, gelinen noktada eşanlı olarak üretken yatırımların, özellikle de yenilikçi sanayi yatırımlarının, artışının sağlanamamasının etkilerini görmekteyiz. Bu söyleme karşı önceliğin altyapıya verildiği, sıranın şimdi daha fazla sanayi yatırımlarına geldiği ifade edilebilir. İşte bu noktada, geç kalındığı, değişen küresel ve ulusal makro iklimin sonucunda kıt ve pahalı dış kaynak, yüksek kur, yüksek faiz, yavaş talep koşulları nedeniyle üretken sanayi yatırımlarının hızlandırılmasının güç olacağı görülecektir.

Bu açıklamalar Türkiye'nin sanayileşmeyi ön plana çıkaran, bunu yaparken de geleneksel sanayi yatırımları dışına da taşan yeni ve uzun vadeli bir stratejinin gerekliliğine olan ihtiyacı vurgulamak için yapılmıştır. İzleyen bölümde böylesi bir yapısal dönüşüm ihtiyacı olan sanayi sektörünün 2018 yılında konjonktürel gelişmelere bağlı olarak yaşadığı gelişmeler farklı boyutlar itibariyle incelenecektir.

3.1. ÜRETİMDE GELİŞMELER

Bu bölümde sanayi üretimi ve kapasite kullanımında 2018 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

3.1.1. SANAYİ DE ÜRETİM VE BÜYÜME

Tablo 3.1’de, 2018 yılında yaşanan gelişmelerin analizine zemin oluşturması açısından, sanayi ve alt sektörlerinde üretimdeki gelişmeler 1998-2017 dönemini kapsayacak şekilde verilmiştir.

Buradan görülebileceği gibi, 1998 yılında sabit (reel) fiyatlarla 137 milyar TL olan toplam sanayi hasılası 2017 yılı sonunda 339 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu dönemde sektörün ortalama büyüme hızı yüzde 5,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

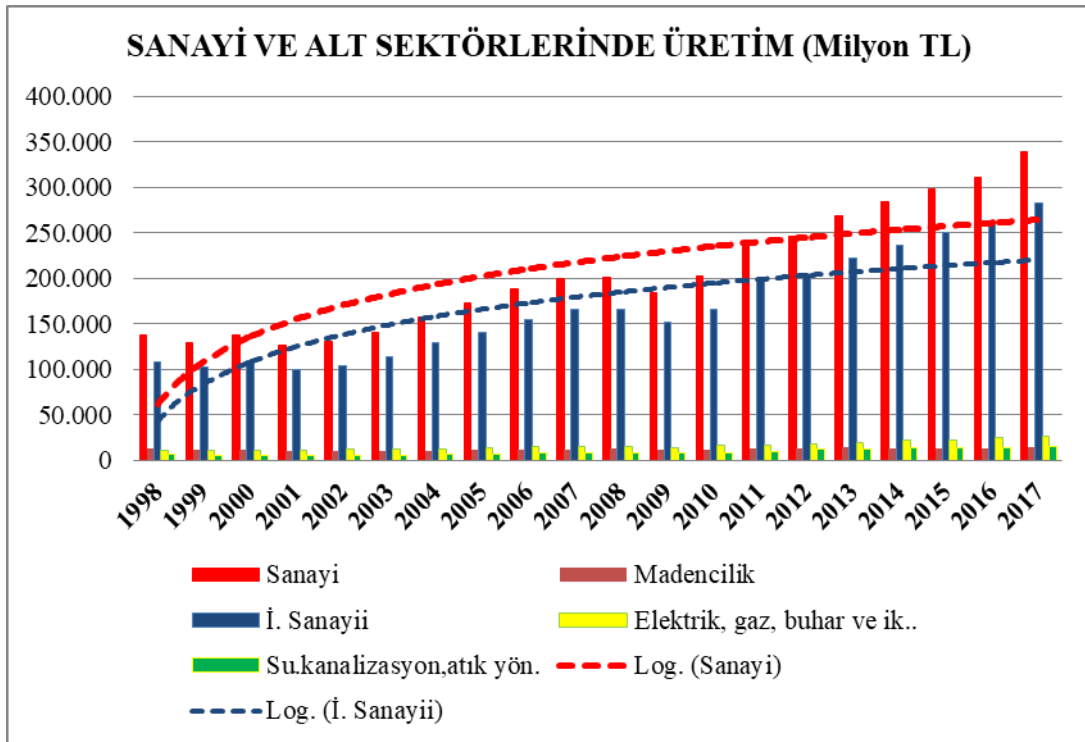
TABLO 3.1: SANAYİ HASILASI VE BÜYÜME (Milyon TL-%)

	Sanayi	(%)	Madencilik	(%)	İ. Sanayii	(%)	Elektrik, gaz, buhar ve ikl.	(%)	Su kanalizasyon, atık yön.	(%)
1998	137.249		12.788		107.989		10.313		6.159	
1999	129.699	-5,5	11.937	-6,7	102.003	-5,5	10.490	1,7	5.270	-14,4
2000	137.945	6,4	11.780	-1,3	109.201	7,1	11.334	8,1	5.630	6,8
2001	126.391	-8,4	10.683	-9,3	99.492	-8,9	10.919	-3,7	5.297	-5,9
2002	130.909	3,6	10.403	-2,6	103.485	4,0	11.644	6,6	5.378	1,5
2003	140.987	7,7	9.972	-4,1	113.629	9,8	11.881	2,0	5.505	2,4
2004	157.217	11,5	10.128	1,6	128.677	13,2	12.267	3,3	6.145	11,6
2005	172.367	9,6	10.878	7,4	141.065	9,6	13.655	11,3	6.769	10,2
2006	188.010	9,1	11.181	2,8	154.926	9,8	14.484	6,1	7.418	9,6
2007	199.915	6,3	11.858	6,1	165.379	6,7	15.178	4,8	7.500	1,1
2008	201.498	0,8	12.226	3,1	166.205	0,5	15.360	1,2	7.707	2,8
2009	184.208	-8,6	11.183	-8,5	151.436	-8,9	13.982	-9,0	7.607	-1,3
2010	203.091	10,3	11.650	4,2	165.970	9,6	16.970	21,4	8.501	11,7
2011	238.271	17,3	12.791	9,8	199.203	20,0	16.363	-3,6	9.915	16,6
2012	246.718	3,5	13.044	2,0	203.705	2,3	18.311	11,9	11.658	17,6
2013	268.914	9,0	13.845	6,1	222.669	9,3	19.686	7,5	12.714	9,1
2014	284.171	5,7	12.800	-7,6	236.242	6,1	21.665	10,0	13.465	5,9
2015	298.499	5,0	12.574	-1,8	250.183	5,9	21.898	1,1	13.844	2,8
2016	311.377	4,3	13.327	6,0	259.788	3,8	24.331	11,1	13.931	0,6
2017	339.801	9,1	14.753	10,7	283.498	9,1	26.878	10,5	14.672	5,3
Ort.		5,1		0,9		5,5		5,4		4,9

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de imalat sanayi, hem sanayi hem de tüm sektörlerin en büyük alt üretim kategorisi oluşturmaktadır. Nitekim 2017 yılı sonu itibariyle 283 milyar TL düzeyinde reel hasıla üretmiştir. 1999-2017 döneminde bu sektörün ortalama reel büyüme hızı yüzde 5,5 olmuştur. Yine bu dönemde, sanayi üretimindeki payı henüz çok önemli düzeylere gelememiş olan madencilik sektörü binde 9, su-kanalizasyon-atık yönetimi yüzde 4,9, elektrik-gaz-buhar ve iklimlendirme sektörü ise yüzde 5,4 oranında büyümüştür.

Bununla birlikte, aşağıdaki grafiğin incelenmesinden hem sanayi hem de imalar sanayii sektörünün büyüme hızında bir yavaşlama eğilimi dikkati çekmektedir. Nitekim bu sektörlerin büyüme hızına ilişkin logaritmik eğilim çizgisi bu durumu belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre sektör 2007, özellikle de 2011 sonrasında büyüme açısından ciddi bir ivme kaybı yaşamıştır.

Tablodaki veriler ve grafikteki görüntü Türkiye’nin yeni ve yenilikçi bir sanayileşme stratejisine, bu strateji çerçevesinde de yeni bir yatırım hamlesine olan ihtiyacı çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak, özel sektör firmalarının önemli bir kısmının ciddi kur zararları ile karşılaştığı, krediye ulaşmanın güç, faizlerin çok yüksek olduğu, iç ve dış talebin birkaç yıl yavaş büyüyeceğinin öngörüldüğü bir dönemde bunun nasıl başarılıacağı cevabı oldukça zor bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

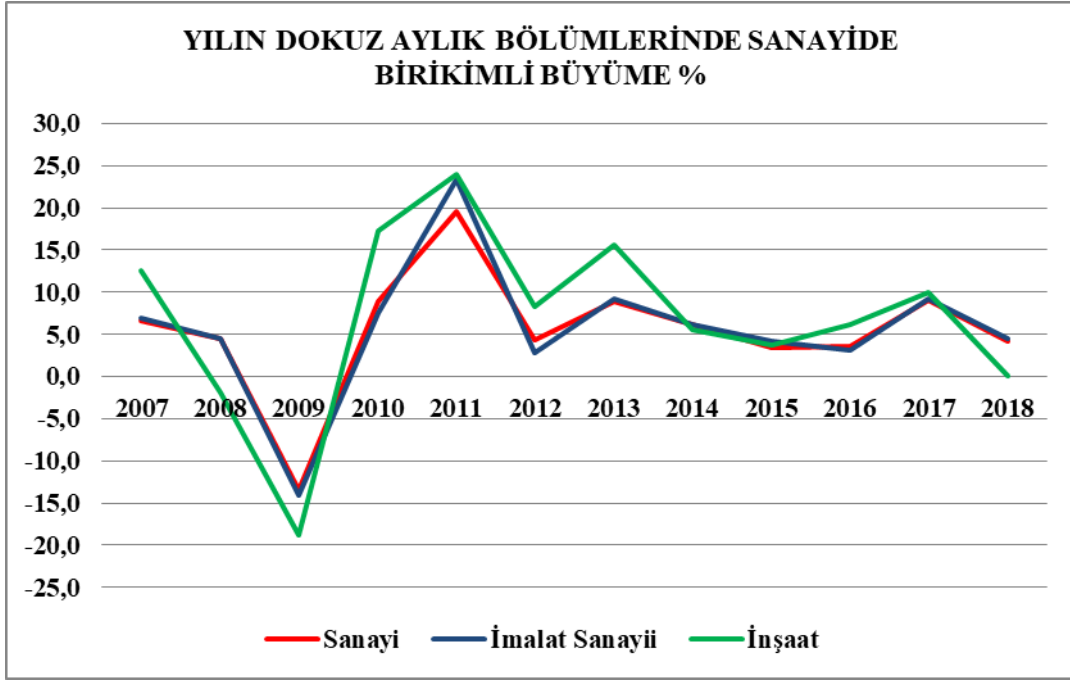
Bu ön değerlendirmelerin ardından 2018 yılında sanayi sektörünün büyüme performansına ilişkin değerlendirme yapabilmek amacıyla ilgili veriler Tablo 3.2'de verilmiştir. Burada yer alan verilerden görülebileceği gibi gerek sanayi sektörü toplamında gerekse imalat sanayinde yılın ilk yarısında yüzde 5 ve üzerinde büyüme hızları yakalanmıştır. Ancak yılın üçün çeyreğinde sanayi sektörü toplamda sadece binde 3, imalat sanayi ise binde 6 oranında büyüebilmiştir. Böylece yılın dokuz aylık bölümünden bu iki sektörün birikimli sanayi toplamı için yüzde 4,5, imalat sanayi için binde bir olmuştur.

TABLO 3.2: 2018 YILINDA SANAYİ HASILASININ GELİŞİMİ

TANIMLAMA/ BİRİM		SEKTÖR	2017				2018		
			I	II	III	IV	I	II	III
ÜRETİM	Cari (Milyon TL)	Toplam	141.958	152.832	159.277	185.775	177.190	194.032	214.319
		İmalat	119.998	131.328	135.463	158.591	152.059	167.636	183.607
	Reel(Milyon TL)	Toplam	78.287	83.321	82.828	94.940	84.662	86.802	83.054
		İmalat	64.964	70.217	68.716	79.601	70.598	73.373	69.138
BÜYÜME	Geçen yılın aynı çeyreğine göre (%)	Toplam	6,1	5,9	15,4	9,3	8,1	4,2	0,3
		İmalat	5,6	5,9	16,8	8,8	8,7	4,5	0,6
	Mevsim ve Takvim etkisinden arındırılmış (%)	Toplam	1,7	2,9	1,8	2,4	0,9	0,1	-1,8
		İmalat	1,2	3,3	1,4	2,5	1,1	0,6	-2,0
	Birikimli (%)	Toplam	6,1	6,0	9,0	9,1	8,1	6,1	4,1
		İmalat	5,1	5,1	9,9	9,0	6,7	3,5	0,1
	Dönem		3 aylık	6 aylık	9 aylık	Yıllık	3 aylık	6 aylık	9 aylık

Kaynak: TÜİK

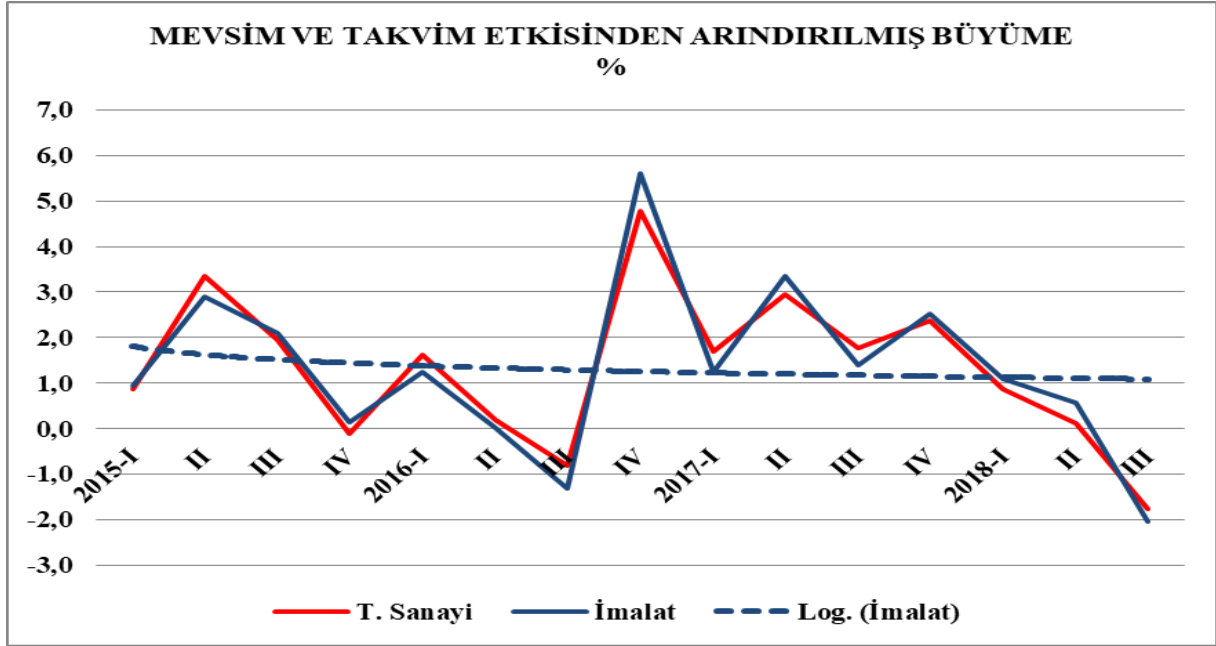
Sanayi sektörünün 2018 yılı performansını daha iyi değerlendirebilmek için aşağıdaki grafikte 2007-2018 döneminde yılın dokuz aylık bölümleri itibariyle sanayi sektörünün büyüme hızlarına yer verilmiştir. Buradan görülebileceği 2018 yılının 9 aylık bölümünde sanayi sektörünün gösterdiği performans, 2009 krizi sonrasında 2012 yılından sonraki en kötü ikinci büyüme performansıdır. Mevcut koşullarda 2019 yılının da benzer bir performans yılı olma ihtimali yüksektir.

Diğer taraftan grafikte Türkiye ekonomisinin önemli bir sektörü ve büyüme dinamiği olan inşaat sektörüne ilişkin büyüme verilerine de yer verilmiştir. Bunun gerekçesi, 2000'li yıllarda adeta rakip konuma gelen bu iki sektörün hem büyüme performansını hem de konjonktürel gelişmelere duyarlılığını karşılaştırmaktır.

Grafikten görülebileceği ekonominin normal dönemlerinde inşaat sektörünün büyüme performansı, sanayinin üzerinde seyretmektedir. Ancak ekonominin yavaşladığı veya daraldığı dönemlerde ise inşaat sektörü çok daha hızlı ve olumsuz tepki vermektedir. Bu durumu ülke içinde ekonomide sorunlar yaşandığında sanayi sektörünün ihracata yönelebilmesi, ancak benzer durumun inşaat için aynı düzeyde mümkün olamamasıyla açıklamak mümkündür. Kuşkusuz ülkedeki konut veya diğer inşaat yatırımlarının yabancı alıcılara açılması mümkündür. Ancak mal ihracatı ile yabancılara konut satışının aynı esneklik koşullarına sahip olamayacağı açıktır. Dolayısıyla Türkiye koşullarında krize karşı sanayi yatırımlarının panzehir etkisinin inşaata göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Sanayi ve imalat sanayi sektörünün 2018 yılındaki performans gelişimini değerlendirmekte kullanılabilecek bir gösterge de mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış büyüme verileridir. Bu veriler birbirini izleyen çeyrekler arasında büyüme gelişmelerini karşılaştırmaya imkan verdiği için oldukça işlevseldir.

Grafik incelendiğinde sanayi sektöründe büyümenin oldukça istikrarsız olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her iki sektörün büyüme eğilimlerinin yavaşladığı, bu durumun 2017 yılının dördüncü çeyreği sonrası çok daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Dolayısıyla bu grafik de sanayi sektöründe ve sanayi politikalarında yenilenmenin gereğine işaret etmektedir.

3.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI

Sanayi sektöründeki gelişmeleri değerlendirmeye imkân verecek bir diğer gösterge ise imalat sanayi kapasite kullanım oranlarıdır. Tablo 3.3.'den görülebileceği gibi, 2018 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranında toplamda 2017 yılına göre yüzde 1,7 oranında gerileme yaşanmış ve böylece 2017 yılında yüzde 78,5 olan bu oran 2018 yılında yüzde 76,6'ya gerilemiştir. Diğer taraftan imalat sanayinde uzun yıllardır kapasite kullanımında önemli bir gelişme olmadığı, oranın yüzde 75-78 aralığında hareket ettiği görülmektedir. Bu durum da yeni kapasite yani yatırım ihtiyacına işaret eden bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

TABLO 3.3: İMALAT SANAYİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

ALT SEKTÖR (Üretim Değeri Ağırlıklı, Toplam)	2014	2015	2016	2017	2018	Değişim (%) (2018-17)
İmalat Sanayi	75,0	76,8	77,4	78,5	76,8	-1,7
Gıda Ürünlerinin İmalatı	72,6	72,4	72,8	73,4	73,0	-0,4
İçeceklerin İmalatı	64,9	65,1	63,1	66,0	67,5	1,5
Tütün Ürünleri İmalatı	73,3	75,7	78,3	73,7	74,6	0,9
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	79,9	77,4	77,7	79,8	79,4	-0,3
Giyim Eşyalarının İmalatı	79,4	78,7	78,5	79,4	80,2	0,8
Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı	62,4	57,6	57,4	58,6	58,8	0,1
Ağaç, Ağaç Ür. ve Mantar Ür. (Mobilya hariç) İmalatı	82,2	84,1	83,9	82,7	83,7	1,0
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	83,6	84,4	85,3	84,6	84,1	-0,6
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	75,2	72,5	71,3	72,8	74,3	1,5
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ür. İmalatı	71,5	86,6	87,3	83,6	78,4	-5,2
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	77,3	78,7	76,0	79,2	76,9	-2,3
Temel Ecz. Ür. ve Eczacılığa İlişkin Mal. İmalatı	69,4	72,9	72,9	69,4	70,8	1,4
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	74,4	73,8	73,0	75,1	75,0	-0,1
Diğer Metalik Olmayan Diğer Mineral Ür. İmalatı	78,2	77,0	78,0	78,5	75,7	-2,7
Ana Metal Sanayi	76,0	75,7	76,6	79,2	80,1	0,9
Fabrikasyon Metal Ür. İmalatı (Mak. ve Teç. Hariç)	73,6	73,0	72,9	72,2	71,7	-0,5
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İm.	87,9	81,3	80,0	79,6	76,2	-3,3
Elektrikli Teçhizat İmalatı	73,3	76,6	77,7	78,7	75,0	-3,7
B. Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İm.	78,9	78,8	76,3	79,2	74,6	-4,6
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler ve Yarı Treyler İmalatı	71,2	79,8	83,9	86,3	84,0	-2,4
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	70,9	72,6	74,9	79,8	76,5	-3,3
Mobilya İmalatı	72,1	72,2	71,4	74,3	73,5	-0,9
Diğer imalatlar	64,0	61,8	63,1	65,2	63,7	-1,5
Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı	76,8	72,0	67,3	70,2	73,1	2,9

Kaynak: TCMB

Kapasite kullanımının alt sektörler bazındaki gelişimi incelendiğinde ise, sınırlı sayıdaki alt sektörde artış, diğerlerinde ise azalış görülmektedir. 2018 yılında en yüksek oranlı kapasite kullanım oranı artışının sırasıyla; Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı (yüzde 2,9), Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması (yüzde 1,5), İçeceklerin İmalatı (yüzde 1,5), Eczacılık Ürünleri İmalatı (yüzde 1,4), Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri (Mobilya hariç) İmalatı (yüzde 1) alt sektörleri olmuştur.

3.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

Sanayi üretim endeksinde 2018 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 3.4.'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi sanayi sektörü toplamında üretim endeksi 2018 yılı Ocak-Kasım döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,9, imalat sanayinde yüzde 2,7 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde üretim endeksi madencilik ve taş ocakçılığında yüzde 8,5, elektrik, gaz ve buhar üretiminde ise yüzde 2,1 oranında büyümüştür.

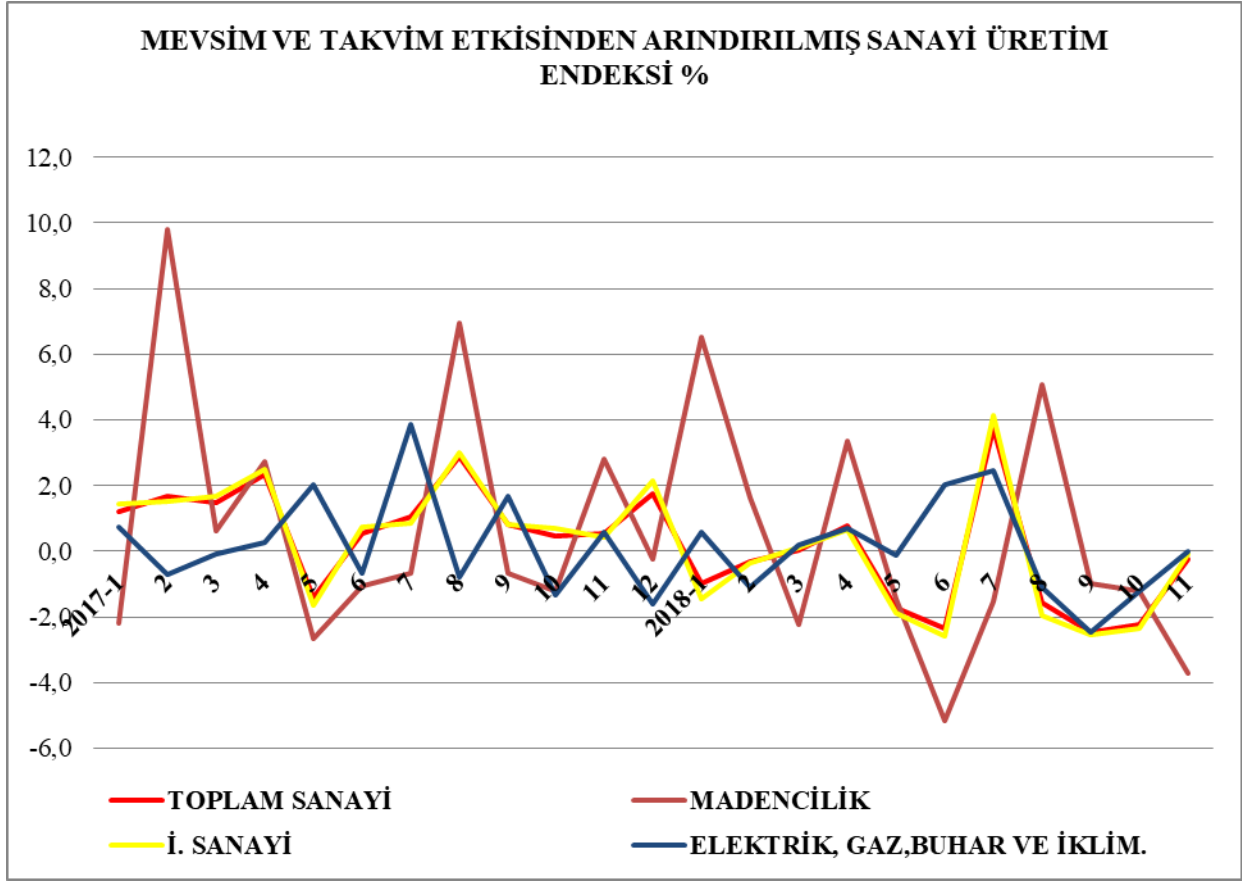
TABLO 3.4: SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

SEKTÖR	2015	2016	2017	Ocak-Kasım		Değişim (%)
				2017	2018	
TOPLAM SANAYİ	100,0	103,4	112,6	111,0	114,2	2,9
Aramalı İmalatı	100,0	101,9	111,0	109,9	112,0	1,9
Dayanıklılık Tüketim Malı İmalatı	100,0	101,5	109,6	107,8	108,8	0,9
Dayanıksız Tüketim Malı İmalatı	100,0	103,7	111,0	109,3	115,4	5,6
Enerji	100,0	105,5	113,0	112,5	115,4	2,6
Sermaye Malı İmalatı	100,0	105,6	119,2	116,3	117,8	1,3
Düşük teknoloji	100,0	103,0	110,3	108,7	112,8	3,8
Orta-düşük teknoloji	100,0	103,5	113,7	111,9	112,2	0,3
Orta-ileri teknoloji	100,0	102,9	114,1	112,8	115,1	2,0
İleri teknoloji	100,0	108,8	122,3	118,5	129,7	9,5
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	100,0	99,4	108,2	107,3	116,4	8,5
İMALAT SANAYİ	100,0	103,4	112,7	111,0	114,0	2,7
ELEKTRİK, GAZ, BUHAR VE İKLİMLENDİRME ÜR. ve DAĞITIMI	100,0	105,7	113,8	113,2	115,5	2,1

Kaynak: TÜİK

Alt grup bazında ise yılın 11 aylık bölümünde, üretimin ara malı imalatında yüzde 1,9, sermaye (yatırım) mallarında yüzde 1,3, dayanıklı tüketim mallarında ise sadece binde 9 oranında arttığı görülmektedir.

Sanayi üretimindeki gelişmeleri geçmiş yılın aynı dönemi yerine aynı yılın bir önceki dönemine göre (aylık) karşılaştırmaya imkan veren mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi verilerine ilişkin grafik incelendiğinde de ilk dikkati çeken şey, üretimde yüksek oranlı dalgalanmalardır. Bu dalgalanmaların 2018 yılında daha yüksek bir bantta yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de sanayici olmak adeta sürekli bir şekilde rafting botunda yol almaya benzetilebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse 2018 yılında sanayi üretimi hem dalgalı bir seyir izlemiş hem de yavaşlamıştır. Böylesi bir konjonktürün 2019 yılında da devam etmesi söz konusu olabilecektir.

3.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER

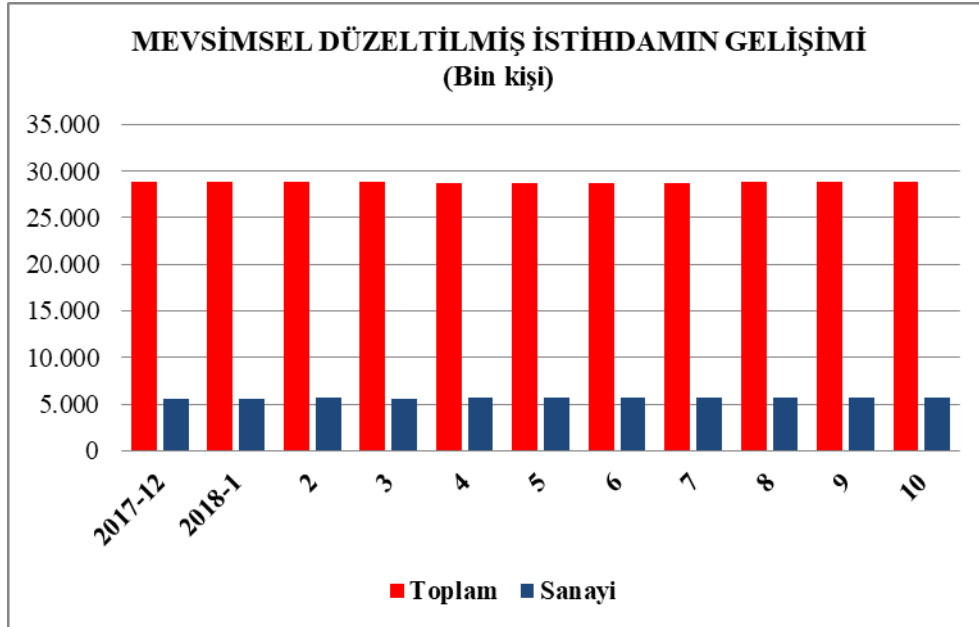
Tablo 3.5 incelendiğinde, 2018 yılında sanayi sektörü istihdamında yıllık ortalama olarak, 2017 yılına göre, yüzde 5,5 oranında arttığı görülmektedir. Bununla birlikte sanayi sektöründeki istihdam düzeyinin 2013 yılından bugüne 5 milyonu aşmamış olması üzerinde durulması gereken bir konudur.

TABLO 3.5: SANAYİ SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM (Bin kişi)

Aylar	Toplam İstihdam	Yıllık Değişim (%)	Sanayi	Yıllık Değişim (%)	Sanayinin payı (%)	Mevsimsel Düzeltilmiş Sanayi İstihdamı	Önceki Aya Göre Değişim (%)
2015-12	28.288	6,1	5.514	4,7	19,5	5.514	0,8
2016-1	28.029	5,1	5.567	5,6	19,9	5.567	1,0
2	28.166	4,5	5.627	7,2	20,0	5.627	1,1
3	28.499	3,7	5.618	5,1	19,7	5.618	-0,2
4	29.009	3,0	5.650	5,2	19,5	5.650	0,6
5	29.138	2,3	5.669	5,3	19,5	5.669	0,3
6	29.314	2,1	5.737	6,6	19,6	5.737	1,2
7	29.265	1,8	5.703	6,3	19,5	5.703	-0,6
8	29.318	1,7	5.730	5,4	19,5	5.730	0,5
9	29.063	0,9	5.698	5,1	19,6	5.698	-0,6
10	28.870	0,8	5.696	4,1	19,7	5.696	0,0
ORT.	--	2,9	--	5,5	19,6	--	--

Kaynak: TÜİK

Mevsimsel etkilerden arındırılmış sanayi istihdamının gelişimi incelendiğinde ise sektördeki istihdamın Haziran ayında 5 milyon 737 bin kişiyle yılın en yüksek düzeyine ulaştığı, izleyen aylarda ise gerilediği anlaşılmaktadır. Bu eğilimin yılın son iki ayında da devam etmesi olasıdır.

Bu veriler ve değerlendirmeler mevcut yatırımlarla sanayide istihdamın sınırına büyük ölçüde ulaşılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sektörde daha fazla istihdam, ancak daha fazla yatırım ile mümkün olabilecektir.

3.3. VERİMLİLİKTE GELİŞMELER

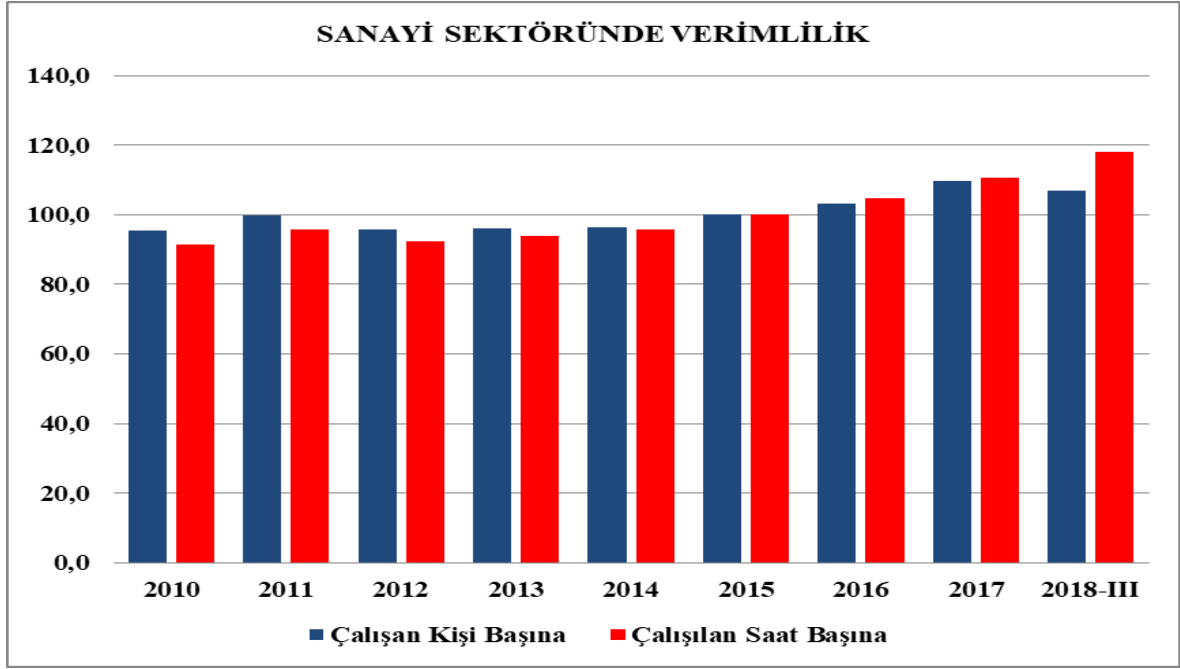
İmalat sanayi sektöründe emek verimliliğinin mevcut düzeyine ilişkin veriler Tablo 3.6'da sunulmuştur. Buradan 2010 sonrası dönemde imalat sanayinde emek verimliliği boyutunda az da olsa mesafe alındığı, 2010 yılında 95,5 ve 91,3 olan kişi başına ve çalışılan saat başına verimliliği endeksinin 2017 yılı sonunda 109,5 ve 110,8'e yükseldiği görülmektedir.

TABLO 3.6: İMALAT SANAYİNDE VERİMLİLİK ENDEKSİ

DÖNEM	Endeks (2010=100)		Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)	
	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına
2010	95,5	91,3	4,3	4,2
2011	99,9	95,8	4,6	4,9
2012	95,6	92,4	-4,2	-3,6
2013	95,9	93,9	0,3	1,7
2014	96,5	95,6	0,5	1,8
2015	100,0	100,0	3,6	4,6
2016	103,3	104,6	3,3	4,5
2017	109,5	110,8	6,0	5,9
2017-I	102,7	101,5	4,4	5,0
2017-II	107,4	109,0	1,8	4,5
2017-III	107,4	113,5	13,2	8,3
2017-IV	120,7	118,9	5,5	5,7
2018-I	106,9	107,2	4,1	5,6
2018-II	109,1	113,1	1,6	3,7
2018-III	106,9	118,0	-0,4	3,9

Kaynak: TÜİK

2018 yılı verilerine bakıldığında ise yılın ilk iki çeyreğinde verimlilik endeksinin 2017 yılının aynı çeyreklerine göre artış gösterdiği, üçüncü çeyrekte ise saat başına verim artmaya devam ederken, kişi başına verimlilikte gerileme yaşandığı dikkati çekmektedir.

Bu veriler emek verimliliğinin artırılması için hem eğitime hem de teknolojik yatırımlara olan ihtiyaca işaret etmektedir.

3.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER

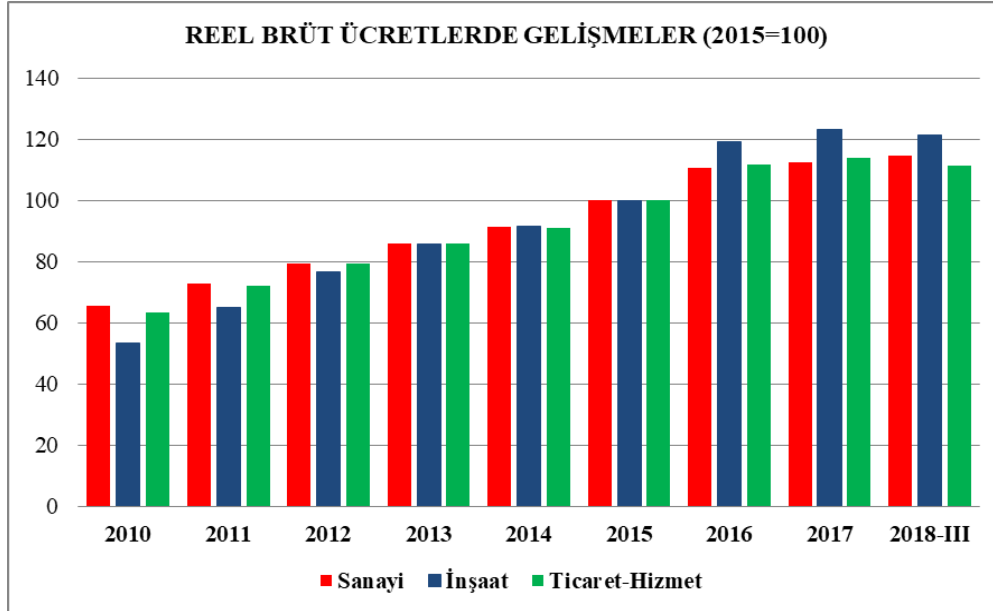
Türkiye sanayisinde görece olarak emek yoğun üretim tekniğinin ağırlıkta olduğu sektörler çoğunluktadır. Günümüzde ve gelecekte ise küresel rekabetin sanayicileri daha fazla sermaye hatta bilgi yoğun üretim tekniklerine yönelttiği ve yönelteceği açıktır. Bu durum Türkiye'de işsizlikle mücadelede sanayi sektörünün üstlenebileceği rolün her geçen daha da azalacağına işaret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin uzun vadeli nüfus, eğitim ve yatırım stratejilerine ihtiyacı bulunmaktadır.

TABLO 3.7: REEL BRÜT ÜCRET - MAAŞ ENDEKSLERİ

YIL	Endeks			Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim (%)		
	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet
2010	65,4	53,3	63,3	6,2	14,6	7,3
2011	72,8	64,8	71,9	11,2	21,7	13,5
2012	79,3	76,5	79,3	8,9	18,1	10,3
2013	85,7	85,8	85,7	8,1	12,1	8,1
2014	91,2	91,3	90,9	6,3	6,4	6,1
2015	100,0	100,0	100,0	9,7	9,5	10,0
2016	110,4	119,1	111,8	10,4	19,1	11,8
2017	112,5	123,1	113,9	1,9	3,4	1,9
2017-I	108,4	110,9	110,2	-0,2	-0,1	-0,5
2017-II	112,0	123,3	113,9	1,6	0,7	1,2
2017-III	115,5	129,6	116,7	3,1	7,3	3,4
2017-IV	114,0	128,0	114,8	2,8	5,3	3,1
2018-I	119,9	124,7	119,5	10,6	12,4	8,5
2018-II	118,4	129,5	114,3	5,7	5,0	0,3
2018-III	114,7	121,2	111,2	-0,7	-6,5	-4,7

Kaynak: TÜİK

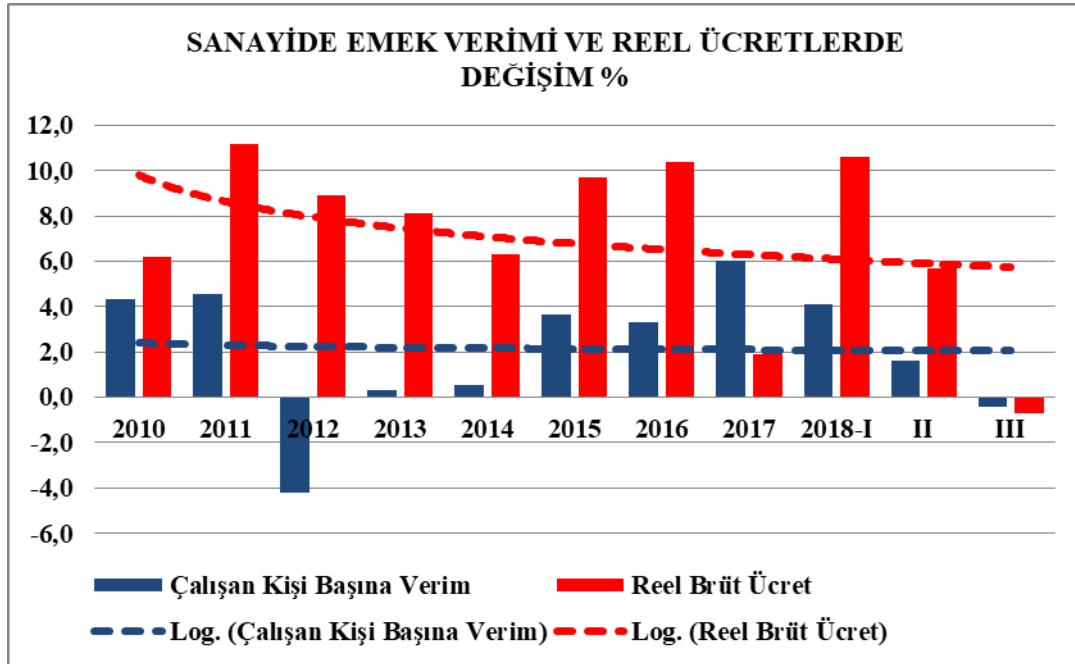
Türkiye'de reel ücretlerin 2001 sonrası dönemdeki gelişimi Tablo 3.7'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2010-2017 arası dönemde sanayi sektöründe reel brüt ücretlerde düzenli artış yaşanmıştır. Bu süreçte özellikle 2016 yılında görülen yüksek oranlı artış dikkati çekmektedir.

Diğer taraftan reel brüt ücretlerde 2018 yılında yaşanan gelişmeler incelendiğinde, sanayi sektöründe ilk çeyrekte yüzde 10,6, ikinci çeyrekte yüzde 5,7 düzeyinde artış gerçekleştiği, üçüncü çeyrekte ise binde 7 düzeyinde gerileme yaşandığı görülmektedir. Bu durum üçüncü çeyrekte enflasyonda görülen yüksek oranlı artışlarla yakından ilgilidir.

3.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI

Ücretlerdeki artışın veya azalışın işgücü verimliliğindeki gelişmelerle birlikte değerlendirilmesi durumunda sanayi sektörü ve sanayici açısından etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Bu bağlamda iki veriyi de içeren aşağıdaki grafik incelendiğinde 2010 sonrası dönemde, 2017 yılı dışında, reel ücret artışlarının verimlilik artışının üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’de politik konjonktürün (seçim-referandum) uzun süredir yüksek seyretmesinin büyük rolünün olduğu bu durum sanayici açısından işgücü maliyelerinin artması anlamına gelmektedir.

Söz konusu veriler sanayi sektörü istihdamının uzun süredir altı milyon barajını aşamamasının nedenlerinden birini ortaya koymaktadır. Ayrıca meslek içi eğitimin artan önemine de vurgu yapmaktadır.

Diğer taraftan 2018 yılında yaşanan gelişmeler incelendiğinde, yılın ilk iki çeyreğinde hem reel ücretlerin hem de emek verimliliğinin arttığı, ancak ücretlerdeki artışın daha yüksek olduğu görülmektedir.

Üçüncü çeyrekte ise oldukça ilginç bir gelişme yaşanmış, reel ücretler de, işgücü verimliliği de gerilemiştir. Ancak ücretlerdeki gerilemenin daha fazla olması, sanayici açısından işgücü maliyetlerinin düşmesi anlamına gelmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse ticaret savaşlarının da yaşandığı bir dönemde küresel piyasalarda rekabet üstünlüğü elde edilebilmesi açısından Türkiye'de hem işgücü hem de kullanılan teknolojinin niteliğinde ciddi sıçramanın sağlanması gerekmektedir. Aksi halde ülke sanayisi daha da zayıflayacak, işsizlik de artmaya devam edecektir.

Bu açıklamalar çerçevesinde genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, sanayi sektörü açısından 2018 yılının ilk yarısının görece olarak daha iyi koşullarda geçtiği, ancak yılın ikinci yarısının, beklenen ancak hazırlıklı olunmayan olumsuz makro gelişmelere bağlı olarak, oldukça zorlu resesyon iklimine doğru hızla yol alındığı ifade edilebilir. Dolayısıyla 2018 yılı sanayi sektörü ve sanayiciler açısından istenilenin çok gerisinde bir performans ile tamamlanmıştır.

IV. BÖLÜM

2019 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

4. 2019 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Çalışmanın bu bölümünde 2019 yılına yönelik beklentiler öncelikle dünya ardından da Türkiye boyutundan değerlendirilecektir.

4.1. 2019 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Dünya ekonomisi 2019 yılına miras olarak; küresel ticaret savaşları, nereye evrileceği öngörülemeyen yüksek kamu ve özel sektör borçları, yükselen faiz oranları, gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak artan risk algısı, yavaşlayan sermaye hareketleri, finansal piyasalarda artan dalgalanmalar ile birlikte yeni şok risklerinin belirmesini bırakmıştır. Kuşkusuz ne zaman, ne söyleyeceği veya yapacağı belli olmayan lider sayısının dünya genelinde artmasını da bu mirasa eklemek gerekecektir. Yine bitmeyen savaşların toprakları dolayısıyla da dünyanın en büyük silah pazarı olan Ortadoğu ve Körfez bölgesindeki gelişmeler ve bunun enerji fiyatlarına getirebileceği belirsizlikleri bu noktada ifade etmek gerekmektedir. Ayrıca Brexit'in olası bir "ex" olma ihtimalini ve de İtalya'nın borç dinamiklerinin AB üzerinde yaratacağı etkileri göz ardı etmemek gerekecektir. Böylesi niteliksel arka planla girilen 2019 yılına ilişkin olarak dünya ekonomisi açısından söylenebilecek ilk şey, 2018'den daha kolay olmayacağıdır. Bu durum dünya geneline ilişkin biline/öngörü gelen siyasi ve ekonomik dinamiklerin dışında yenilerini üretme potansiyeli olan liderlerin varlığı yanında gelişmiş ülkelerde de yükselen popülizm ile de yakından ilgilidir.

Bu kısa değerlendirmenin ardından IMF ve Dünya Bankası'nın tahminleri çerçevesinde 2019 yılında dünya ekonomisinde beklenen gelişmeleri analiz etmek ve öngörüde bulunmak amacıyla seçilmiş ülkelere ilişkin bazı göstergeler Tablo 4.1'de verilmiştir. Buradan küresel dinamiklere ilişkin göstergelere bakıldığında; 2019 yılında dünya genelinde üretim artışının 2018 yılına göre binde 2 oranında gerileyerek yüzde 3,5 olarak gerçekleşmesinin beklendiği anlaşılmaktadır. Böylece küresel hâsılanın 84,8 trilyon dolardan 88,1 trilyon dolara yükseleceği öngörülmektedir. Ülke gruplarına bakıldığında 2019 yılında gelişmiş ekonomilerin yüzde 2, gelişmekte olan ülkelerin ise, daha çok Çin ve Hindistan'ın katkısıyla yüzde 4,5 düzeyinde büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Bu ekonomik büyüme yanında 2019 yılında küresel ticaret hacminin yüzde 4 düzeyinde artması beklenmektedir.

Dünya ekonomisinin lokomotifi konumundaki ABD'nin 2019 yılında biraz yavaşlayacağı beklenmektedir. Nitekim 2018 yılında yüzde 2,3 büyüyen ABD ekonomisinin 2019'da yüzde 2,2 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

2019 yılında Almanya ve Euro bölgesinde de yavaşlama öngörülmektedir. Nitekim IMF verilerine göre, 2018 yılında Euro bölgesinde yüzde 1,8 olması beklenen büyüme hızının 2019 yüzde 1,6 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

TABLO 4.1: DÜNYA EKONOMİSİ İÇİN 2019 ÖNGÖRÜLERİ

GÖSTERGE	2017	2018	2019	2020
Dünya	3,7	3,7	3,5	3,6
Gelişmiş ülkeler	2,4	2,3	2,0	1,7
ABD	2,2	2,9	2,5	1,8
Japonya	1,9	0,9	1,1	0,5
Avrupa bölgesi	2,4	1,8	1,6	1,7
Almanya	2,5	1,5	1,3	1,6
Fransa	2,3	1,5	1,5	1,6
İtalya	1,6	1,0	0,6	0,9
İngiltere	1,8	1,4	1,5	1,6
İspanya	3,0	2,5	2,2	1,9
Gelişmekte olan ülkeler	4,7	4,6	4,5	4,9
Çin	6,9	6,6	6,2	6,2
Rusya federasyonu	1,5	1,7	1,6	1,7
Arjantin	2,9	-2,6	-1,6	--
Brezilya	1,1	1,3	2,5	2,2
Hindistan	6,7	7,3	7,5	7,7
Türkiye	7,4	3,5	0,4	--
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	80,1	84,8	88,1	
Dünya Mal-Hizmet Ticaret Hacmi (%)	5,3	4,0	4,0	4,0
İthalat				
Gelişmiş ülkeler	4,2	3,7	4,0	
Gelişmekte olan ülkeler	7,0	6,0	4,8	
İhracat				
Gelişmiş ülkeler	4,4	3,4	3,1	
Gelişmekte olan ülkeler	6,9	4,7	4,8	
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi (%)	6,4	1,9	-2,7	1,2
Petrol fiyatlarında değişim (%)	23,3	29,9	-14,1	-0,4
Libor (6 aylık-Dolar)	1,5	2,5	3,2	3,8
Libor (3 aylık-Euro)	-0,3	-0,3	-0,3	0,0

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası *Tahmindir

2019 yılında Japonya ekonomisinde büyümenin binde 2 oranında artarak yüzde 1,1 olacağı tahmin edilmektedir. Küresel ticaret savaşları nedeniyle yeni yollar bulmaya çalışan Çin'de de 2019 yılında yavaşlama beklenmektedir. Bu çerçevede dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Çin'in 2019'da yüzde 6,2 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Yeniden küresel bir güç haline gelmeye çalışan Rusya'nın ise 2019 yılında yüzde 1,6 oranında büyüyeceği beklenmektedir.

Dünya ekonomisinde 2017 yılındaki gelişmeleri yakından etkileyecek faktörlerden biri de petrol fiyatlarıdır. ABD'de yeni petrol yataklarının devreye alınması ve kaya gazı imkanları yanında sürdürülebilir enerji kaynaklarının artan kullanımı nedeniyle körfez bölgesinin ve bölgenin sorunlarının petrol fiyatları üzerindeki belirleyiciliği bir miktar zayıflamıştır. Bu koşullarda 2019 yılında petrol fiyatlarının yüzde 14,1 oranında azalması beklenmektedir. Bu yavaşlaması beklenen dünya ekonomisi açısından olumlu bir gelişme olacaktır.

Bu tahminler yanında, artan risk ve belirsizlik kaynakları nedeniyle, dünya ekonomisinde beklenmedik gelişmelerle karşılaşılma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Bu durum "öngörülemez" lider sayısındaki artış yanında, risk karşısında verilecek tepkilerin kolaylıkla panik havasına dönüşebilmesiyle de ilgilidir. Nitekim IMF'nin gelişmekte olan ülkelere ilişkin 2019 yılı büyüme tahminlerini binde 2 aşağıya çekmesini Türkiye'de beklenenden daha kötü bir ekonomik büyümeye bağlaması söz konusudur. Bu durum, 80 trilyon dolarlık dünya ekonomisinin ancak yüzde birlik kısmını oluşturan Türkiye'nin, bu büyüklüğünün çok ötesinde bir etki yaratma potansiyeli olduğunun kabulü anlamına gelmektedir. Böylesi bir yaklaşımı, Türkiye'deki ekonomi yönetimini etkilemek/yönlendirmek amacı taşııyorsa (ki bunun güçlü bir sebep olması, açıklamanın zemini/zamanı itibariyle çok uygun değildir), ancak korkulan bir "domino etkisi" ile açıklamak mümkün olabilecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, genel iklimi 2018'den çok da farklı olmayacağı öngörülmekle beraber, 2019 yılında dünya ekonomisinde beklenmedik gelişmelerin yaşanması ihtimali göz ardı edilmemeli, ekonomi yönetimleri ve ekonominin aktörleri ihtiyatlılık düzeyini artırmalıdır.

4.2. 2019 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye ekonomisinde, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, yapısal olduğu kadar uzun yıllardır çözülememiş olması nedeniyle “yapısallaşmış” nitelikte sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların çözümü ise, iyiniyetli plan-programlara rağmen, 2010’lı yıllarda politik konjonktürün bir şekilde hep yüksek düzeyde seyretmesine de bağlı olarak, kalıcı bir şekilde çözülememiştir. Küresel iklimin daha uygun olduğu likidite bolluğu dönemlerinde aşılabilir bazı sorunların ötelenmesinin tercih edilmesi de, geline noktada çok farklı ve zorlu bir zemine evrilen dünya ekonomisi koşulları nedeniyle, çözümü daha da zorlaştırmıştır.

Bugün Türkiye ekonomisinde geline noktayı daha iyi anlayabilmek için 1980’lerden bugüne yaşanan gelişmelerin arka planı hatırlatmakta fayda bulunmaktadır;

1-Küreselci gelişmiş ülkelerin dış ticarete ve finansal alanda serbestleşmeyi geliştirmekte olan ülkelere de tavsiye etmesiyle,

2-Bilimsel yaklaşımların da serbestleşmeyi destekleyen teoriler geliştirmesiyle,

3- Popülist iktidarların özellikle 1980-1990’lı yıllarda yüksek tüketim vaatlerini gerçekleştirmek için bu prematür serbestleşmeye sıcak bakmalarıyla,

4- Sermayesi-likiditesi bol olan, daha kazançlı yatırım alanları arayan küresel finans sermayesinin harekete geçmesiyle spekülasyon sermaye;

a) Enflasyonu, buna bağlı olarak faizi yüksek olan,

b) Menkul kıymet borsaları sığ olan,

c) Tasarrufları yetersiz olan,

d) Tüketim beklentisi yüksek olan,

e) Üretim-tüketim deseni uyumsuzluğu nedeniyle dış girdi-ürün bağımlılığı sürdürülebilir olmayan,

Gelişmekte olan ülkelere bol bol akmıştır. Bu akışta son dönemde; 2000-2007 arasında petro-dolarlar, 2008 krizi sonrası FED’in uyguladığı genişletici politikaların rolü de olmuştur.

Türkiye bu küresel iklim ve konjonktürden;

1. Yüksek faiz ödediği için,
2. 2000-2008 döneminde IMF çıpası olduğu için,
3. AB ile müzakere süreçleri yürüdüğü ve bu bir çıpa işlevi gördüğü için,
4. Siyasi istikrar sağlandığı için,
5. Körfez ülkeleri (Katar, B. Arap Emirlikleri gibi) ile ekonomik ilişkiler yoğunlaştığı için,
6. Ekonomi hızlı sayılabilecek düzeyde büyüdüğü için,
7. Merkez Bankası brüt rezervleri yüksek görüldüğü için,
8. Kamu dengeleri sağlıklı bir görüntü çizdiği için,

yani Türkiye hem karlı olduğu, hem de geri ödeme imkanlarına sahip olduğu için dış kaynak girişine sahne olmuştur. Böylece,

1. Faiz avantajı nedeniyle dış kredi/kaynak kullanımı da arttı.
2. Reel kurlar geriledi.
3. İç talep daraldı.
4. Çok sık seçim/referandum yapıldı ve seçim ekonomisi uygulandı.
5. Dış Ticaret ve cari denge açığı büyüdü.
6. Dış Borçlar ve borç çevirme oranları arttı.
7. Bu sürecin sonsuza kadar devam edeceği, bitmeyeceği sanıldı.

Gelinen noktada;

1. Türkiye’de, yaşanan gelişmeler ve krizler dikkate alındığında, 1989’da gerçekleştirilen ileri düzeydeki finansal serbestleşmenin “prematüre” nitelikte olduğu söylenebilir.
2. Bu serbestleşme ülkenin makroekonomik koşullarında geçici iyileşmeler sağlayabilmekle birlikte, bir süre sonra dengeleme/düzeltilme zorunluluğu doğmakta ve ülke adeta düzenli olarak döviz kaynaklı finansal krizler yaşamaktadır. 2018 Ağustos’ta ve sonrasında olan da budur.

2. Bunun başlıca gerekçesinin ise Türkiye'nin finansal serbestleşme sunduğu imkanları üretim alt yapısını geliştirmek ve dönüştürmek ve dolayısıyla borçları geri ödemeye imkan verecek alanlar için değil, tüketimi ve üretken olmayan inşaatları artırmak için kullanması olduğu söylenebilir.

3. Dünden bugüne, dış kaynak girişiyle, Türkiye'de üretim potansiyeli ile orantılı olmayan tüketim yapılmış, bugünden sonra üretimle uyumlu olmayan daha az tüketim yapılarak dengelenme/düzeltilme yapılması zorunluluğu doğmuştur.

4. Türkiye günü kurtarmakla geleceği kurgulamak arasında tercih yapma noktasındadır. Görüntü ve istatistikler ümitli olmayı zorlaştırmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye;

1. Artık dış kaynakları daha fazla tüketim için kullanmamayı,
2. Dış kaynakları anapara ve faiz ödemesini garanti etmeyecek alanlara yönlendirmemeyi,
3. Reel kurların düşük kalmasına imkan vererek ithal ürün ve girdilere avantaj sağlamamayı,
4. Finansal serbestleşme teorilerinin (Mackinnon-Show) enflasyonu yüksek, yapısal sorunları çok, ihtiyaçları farklı ülkelerde geçerliliğinin düşük olduğunu görerek, sadece dış kaynaklarla değil ülke içi tasarruflarla büyümeyi tercih etmelidir.

Bu çerçevede 2019 yılına ilişkin tahmin ve beklentileri daha sağlıklı değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda ilk bakılabilecek boyut, ekonomi yönetiminin Türkiye ekonomisindeki önceliklerini ve uygulanacak politikaları ortaya koyduğu Yeni Ekonomi Programıdır.

√ Programda 2019 yılı büyüme hedefi yüzde 2,3'tür. Bu oran, Türkiye'nin gerçekleştirdiği büyüme hızlarından olduğu kadar ve alışık olduğu hedeflerden de oldukça düşüktür. Kanımızca bu oran, mevcut küresel ve ulusal koşullarda oldukça iyimser kalmaktadır. Zira IMF'nin öngörüsü binde 4 düzeyindedir ve son tahminlerinde bunun da çok altında bir ihtimalden bahsedilmiştir.

√ Programda 2019 yılında yaklaşık 440 bin kişilik ilave istihdam yaratılacağı ve işsizlik oranının yüzde 12,1 olacağı öngörülmektedir. Kanımızca bu hedeflerin yakalanabilmesi güç olduğu gibi, yüzde 12'nin oldukça üzerindeki işsizlik oranları da sürpriz olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de işsizlik yeni bir platoya yerleşecek gibi görünmektedir.

√ Programdaki dış ticaret açığı (62 milyar dolar) ile cari açık (26 milyar dolar) hedeflerinin, olası çok düşük büyüme nedeniyle, mevcut koşullarda gerçekçi, hatta kurların olası düzeyi itibarıyla dış ticaret açığının daha düşük kalabileceği söylenebilir.

TABLO 4.2: YENİ EKONOMİK PROGRAMDA TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER

GÖSTERGELER	2017	2018	2019	2020	2021
GSYİH (Milyar \$)	851	763	795	858	926
KBDG (\$)	10.602	9.385	9.647	10.292	10.973
Büyüme hızı (%)	7,4	3,8	2,3	3,5	5,0
İstihdam Düzeyi (Bin kişi)	28.189	28.677	29.116	29.877	30.952
İşsizlik Oranı (%)	10,9	11,3	12,1	11,9	10,8
TÜFE Enflasyonu (%)	11,9	20,8	15,9	9,8	6,0
Bütçe Dengesi (milyar TL)	-47,8	-72,1	-80,6	-98,1	-97,0
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-1,5	-1,9	-1,8	-1,9	-1,7
İhracat (Fob, Milyar \$)	157,0	170,0	182,0	191,0	204,4
İthalat (Cif, Milyar \$)	233,8	236,0	244,0	252,0	267,0
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-76,8	-66,0	-62,0	-61,0	-62,6
Cari Denge (Milyar \$)	-47,4	-36,0	-26,0	-23,5	-24,1
Cari Denge/GSYİH (%)	-5,6	-4,7	-3,3	-2,7	-2,6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

√ 2019 yılında enflasyon için öngörülen yüzde 15,9'luk oranının makul olduğu, ancak yakalanmasının büyük ölçüde kurların reel düzeyine bağlı olacağı söylenebilir.

√ 2019 yılı için belirsizlik katsayısı en yüksek değişken döviz kurlarıdır. Oysa kurlar, Türkiye'nin özel ve özgün koşullarında, diğer tüm hedeflerin yakalanması açısından da kritik öneme sahiptir. Ancak, hem küresel hem de ulusal koşullar bu konuda değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir.

Dolayısıyla 2019 yılında kurların etkilediği veya kurlar üzerinden hesaplanan göstergelere ilişkin hedeflerin tümünde belirsizlik bulunmaktadır. Böylesi bir ortamda hem ekonomi yönetimi hem de başta sanayiciler olmak üzere tüm ekonomik aktörlerin işinin çok zor olacağı açıktır.

Diğer taraftan, Türkiye ekonomisinde 2019 yılında yaşanacak gelişmeler üzerinde iç ve dış borç ödemelerinin ve dolayısıyla kaynak bulma konusunun belirleyiciliği çok yüksek olacaktır. Tablo 4.3'ten görülebileceği gibi, 2019 yılı Ocak ayında 6,3 milyar TL, Şubat ayında 22,7 milyar TL, Mart ayında da 15,3 milyar TL olmak üzere daha yılın ilk çeyreğinde 44 milyar TL iç borç geri ödemesi vardır. TCMB Genel Kurulunun erkene çekilerek, Hazine'ye aktarılacak karın öne çekilmek istenmesi bununla yakından ilgilidir. Ancak, yine de bu borçların bir kısmının daha önce alınanlara oranla daha yüksek faizle ile çevrilmek zorunda kalınacağı açıktır. Dolayısıyla kamu gelecek yıllara ciddi bir faiz yükü aktaracaktır.

**TABLO 4.3: 2019 YILI İLK ÇEYREĞİNDE İÇ BORÇ ÖDEMELERİ
(Milyon TL)**

OCAK			
TARİH	PİYASA	KAMU	TOPLAM
9 Ocak 2019	1.446	505	1.951
16 Ocak 2019	1.466	835	2.301
23 Ocak 2019	1.292	248	1.540
30 Ocak 2019	465	105	570
TOPLAM	4.669	1.693	6.362
ŞUBAT			
TARİH	PİYASA	KAMU	TOPLAM
6 Şubat 2019	576	149	725
13 Şubat 2019	3.186	640	3.826
20 Şubat 2019	13.823	4.062	17.885
27 Şubat 2019	233	55	288
TOPLAM	17.818	4.906	22.724
MART			
TARİH	PİYASA	KAMU	TOPLAM
6 Mart 2019	1.410	402	1.812
13 Mart 2019	1.341	668	2.009
20 Mart 2019	1.277	429	1.706
27 Mart 2019	7.994	1.815	9.809
TOPLAM	12.022	3.314	15.336

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Yine, Tablo 4.4'de yer alan 2019 yılının ilk çeyreğine ilişkin kamu finansman programından, ilk çeyrekte vadesi gelecek 25,5 milyar TL tutarında dış borç anapara ve faiz ödemesi bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilk çeyrekte kamunun ihtiyaçları finansal piyasalarda faiz ve kurları etkileyebilecektir.

**TABLO 4.4: 2019 YILI İLK ÇEYREĞİNDE KAMU FİNANSMAN PROGRAMI
(Milyon TL)**

(Milyon TL)	OCAK	ŞUBAT	MART	TOPLAM
ÖDEMELER	8,4	25,1	36,5	70,0
İÇ BORÇ SERVİSİ	6,4	22,7	15,3	44,4
Anapara	0,9	10,1	7,9	18,9
Faiz	5,5	12,6	7,4	25,5
DIŞ BORÇ SERVİSİ	2,0	2,4	21,1	25,5
Anapara	0,8	0,3	17,2	18,3
Faiz	1,2	2,1	3,9	7,2
FİNANSMAN	8,4	25,1	36,5	70,0
BORÇLANMA DIŞI KAYNAKLAR	2,3	3,3	22,1	27,7
BORÇLANMA	6,1	21,8	14,4	42,3
Dış Borçlanma	0,0	0,0	0,0	0,0
İç Borçlanma	6,1	21,8	14,4	42,3
Piyasadan İhale Yoluyla	5,0	17,4	12,5	34,9
Kira Sertifikası	0,0	2,0	0,0	2,0
Kamuya Satışlar	1,1	2,4	1,8	5,3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2019 yılında Türkiye ekonomisinin en büyük mücadele alanı vadesi gelen dış borçların ödenmesi/çevrilmesi olacaktır. Tablo 4.5'den görülebileceği gibi, orijinal vadesinden bağımsız olarak Kasım 2018'den itibaren bir yıl içinde ödenmesi gereken dış borç tutarı 174,4 milyar dolardır. Buna yaklaşık olarak 25-30 milyar dolar civarında olması beklenen cari açık finansmanı için gereken kaynak da eklenmelidir. Dolayısıyla Türkiye'nin 2019 yılında 200 milyar dolarlık kaynak ve/veya borç çevirmesine ihtiyacı olacaktır.

Küresel boyuttan bakıldığında bu çok büyük bir miktar olarak görülmeyebilir. Ancak, bugünkü koşullarda bu borçları çevirmek mümkün olsa bile, borçların alındığı tarihtekinden daha yüksek bir faizle çevrileceği açıktır. Türkiye'nin net rezervi 30 milyar doların altında olan TCMB rezervleri ile bu borçları çevirmesi mümkün olmayacağı için, ya yüksek faizle küresel piyasalardan ya da Bretton Woods kurumlarından bazı teminatlar/yaptırımlar karşılığında kaynak bulmak zorunda kalınacaktır.

TABLO 4.5: 2018 KASIM AYI İTİBARIYLA VADESİNE BİR YILDAN AZ KALAN KISA VADELİ DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ (Milyon Dolar)

BORÇLU	TUTAR Kasım
KAMU	32.150
GENEL YÖNETİM (**)	4.449
Merkezi Yönetim	4.057
Mahalli İdareler	392
Fonlar	0
FİNANSAL KURULUŞLAR	27.649
Bankalar	27.649
Bankacılık Dışı	0
FİNANSAL OLM. KURULUŞLAR	52
KİT'ler	52
Diğer	0
TCMB	5.931
ÖZEL	136.390
FİNANSAL KURULUŞLAR	70.860
Bankalar	64.397
Bankacılık Dışı	6.463
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	65.530
TOPLAM	174.471

Kaynak:TCMB

Bu arada olası senaryolara ilişkin olarak değerlendirme yapabilmek amacıyla IMF'nin Tablo 4.6'da yer alan Türkiye tahminlerine bakmak da faydalı olacaktır. Nitekim 2019 yılı itibariyle milli gelirin 631 milyar dolara, kişi başına gelirin 7.615 dolara, bir dönem yüzde 10'lara dayanan cari açığın milli gelire oranının yüzde 1,4'e gerileyeceği öngörülmektedir. Böylesi bir durumun arka planında ise yıllık ortalama dolar kuru öngörüsünün bulunduğu söylenebilir. Nitekim tahminlerden bir çıkarsama olarak doların yıllık ortalama olarak 6,7 TL düzeyinde öngörülmesi söz konusudur. Kuşkusuz bu veriler Türkiye gibi iddialı bir ülke için adeta bir "felaket senaryosu" niteliğindedir. Temennimiz, çoğu kez olduğu gibi, IMF'nin tahminlerinde de yanılmasıdır.

TABLO 4.6: IMF'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE İLİŞKİN TAHMİNLERİ

GÖSTERGE	2018	2019
Nüfus (Milyon)	81,9	82,9
Büyüme Hızı (%)	3,5	0,4
GSYİH (Milyar Dolar)	714	631
Kişi Başına Gelir (Dolar)	8.715	7.615
İşsizlik Oranı (%)	11,0	12,3
Enflasyon (Yılsonu)	20	15,5
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-2,1	-2,2
Kamu Brüt Borç Stoku/GSYİH (%)	32,2	33,6
Kamu Net Borç Stoku/GSYİH (%)	29,4	30,5
Cari Denge/GSYİH (%)	-5,7	-1,4
Ortalama Dolar/TL Kuru (çıkarsama)	5,1	6,7

Kaynak:IMF

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde 2019 yılının ilk çeyrek ve sonrası olmak üzere iki ayrı dönemde/zeminde/içimde yaşanacağı söylenebilir. İlk dönem yerel seçim nedeniyle seçim ikliminde, ikincisi ise seçimlerin ertesinde pazartesi başlayacak olan ekonomi öncelikli iklimde yaşanacaktır.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5. SONUÇ

2019 yılı sadece Türkiye için değil dünya geneli için zorlu bir yıl olmaya adaydır. Ümitli olmayı mümkün kılan; insan yapımı sorunların yine insanlar tarafından çözülebilecek olmasıdır. Ümitli olmayı zorlaştıran ise, sorunları yaratanlar ile zorlukları yaşayanların farklı kişiler olmasının çözüm için işbirliğini, fatura paylaşımını güçleştirmesidir. Bu yapı, dünya genelinde ülkeler ve insanlar çıkar çatışmaları yerine ortak paydaları referans almayı öğrenemedikçe değişmeyecek gibi görünmektedir. Dolayısıyla, mevcut durumda, sorunlu, adaletsiz, istikrarsızlığın istikrarındaki bir zeminde ayakta kalmayı hatta her şeye rağmen gelişebilmeyi tüm ekonomik birimlerin öğrenmesi gerekmektedir.

Bu arada Türkiye 2-3 yıl sürecek bir yavaş büyüme dönemine girmiştir. Türkiye'nin tek ve en önemli çıpası olan kamu dengelerinde bozulma yaşanmaktadır. Kamunun bütçe dışı kaynak ihtiyacı aşırı yükselmiş, bu da dolar bazında yüzde 7-8 düzeylerinde borçlanmayı zorunlu kılmıştır. Son iki yıldır kamu destekleri/imkanları ile sürdürülen büyüme, 2019 yılının ikinci yarısında kamunun zorunlu olarak uygulayacağı politikalarla daha da yavaşlamak durumunda kalacaktır.

Diğer taraftan, inşaat başta olmak üzere birçok sektörde var olan sorunlar da yılın ikinci yarısında daha fazla görünür, daha fazla yansıma üretir hale gelecektir. Buradan kamuya olduğu kadar bankalara da ciddi yük binmesi ihtimali bulunmaktadır.

Bu koşulların devamı da ekonomide istikrarı zorlaştıracaktır.

Dolayısıyla, hem küresel hem de ulusal dinamiklerin ılıman bir ekonomik iklimi destekler niteliğe sahip olmadığı tüm ekonomik birimlerce görülmelidir.

Bu bağlamda, sıralanabilecek tekrar niteliğinde birçok öneri olmasına rağmen, sanayicilere yönelik bu yıl ki yegane önerimiz, ayakta kalmaya imkan verecek şekilde "ileri düzeyde temkinli" davranmalarıdır. Bu, aynı zamanda olası fırsatların çok konsantre bir şekilde takibini de içeren bir ihtiyatlılık olmalıdır. Önceki yıllarda ısrarla ifade ettiğimiz dövizde açık pozisyona düşülmemesini artık iş dünyasının acı bir şekilde öğrendiği inancındayım. 2019 için; kredi ile yapılacak uzun vadeli yatırımlar bir süre ertelenmeli, vadeli satışlar mutlaka sağlam teminata bağlanmalı, nakit krallığının hükmünü en iyi sürdüreceği döneme girildiği dikkate alınarak, fırsatlar her zamankinden daha fazla kollanmalı, kalıcı-kilit personele ciddi eğitim yatırımı yapılmalıdır.